

AGRÁRPOLITIKAI FELADATOK MAGYARORSZÁGON

ÍRTA

DR. MATOLCSY MÁTYÁS

SOLI DEO GLÓRIA SZÖVETSÉG KIADÁSA

BETHLEN GÁBOR IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
, Felelős vezető: LOMBÁR LÁSZLÓ

ELŐSZÓ.

*Matolcsy Mátyás fiatal barátom könyvéhez szívesen írom e néhány szót, bár tudatában vagyok annak, hogy gazdaságtudományi ismeretek híján nálamnál, mint laikusnál, inkább volna-
nak alkalmasak igazi szakemberek az elősző készítésére. A könyv-
nek, mint szakmunkának, meg lesz a jelentősége, de én jast hi-
szem, ezentúl is, általánosabb kuturális és nemzeti szempontok-
ból is nagy a fontossága.*

*Csak a napokban mutatta ki a kisebbségi kérdés kitűnő szak-
embere, Szász Zsombor, hogy revíziós törekvéseinkben immár
tizenöt esztendő óta folyton a földet néztük és nem vettük
észre rajta az emberi, azokat a magyarokat, akik folyvást
pusztultak, nélkül, hogy segítségükre siettünk volna. Hasonló a
helyzet a hazai földbirtok kérdésében. A háború utáni földreform
előtt és azóta is igen sokat írtak és beszéltek a földkérdésről, so-
kat vitatkoztak azon, vájjon a kis- vagy nagybirtok hozama nö-
veli-e nagyobb mértékben a nemzeti jövedelmet” vájjon megsza-
kítaná-e a termelés folytonosságát a kiadósabb földreform vagy
sem, – mindezen bizonyára lényeges kérdések mellett azonban
teljesen háttérbe szorult az a tény, hogy nagy tömege él közöt-
tünk a szegény magyaroknak, önkiknek méltánytalan helyzetén ma
már nem lehet sem kivándoroltatással, sem iparosítással, nagy-
városba küldéssel segíteni, miként a háború előtt történt, – nem
marad tehát egyéb hátra, mint telepítés-és ezzel kapcsolatban a
földbirtok reformja. Hogy ez parancsoló szükségesség és belső
zavarok lehetősége nélkül nem halasztható: ez bizonyára nem
valami tudományos megállapítás, nem is valami politikus dolog,
amivel társadalmunkban sokoldalú helyeslést lehetne szerezni s
így érhető, hogy az emberi jognak ily egyoldalú hangoztatása
mellett gazdaságtudósok és politikusok egyként háborítatlaniil
mentek el és tovább vitatkoztak a földről, megfeledezve az em-
berről. Az pedig, aki magyar nemzeti és egyetemes humanisztikus*

szempontból továbbra is makacsul az ember sorsára gondolt, lassankint maga előtt is javíthatatlan idealistának, álmodozónak tűnt fel, akit joggal megmosolyognak a „szakemberek”.

Ebben a helyzetben nyújt számomra Matolcsy Mátyás könyve nagy megnyugvást. Részletes szaktanulmányokra, a sajátjaira és az egész kiterjedt irodalomra támaszkodik, s nemcsak hogy először foglalja össze szintézisbe az egész kérdést, de nem áll meg a föld és megművelése és jövedelme vizsgálatánál, hanem megmutatja azon módokat, melyekkel a szegény magyarságnak néhány százezer tehetségesebbje tényleg földhöz juthat, s ezzel a mi földbirtokstruktúránk és társadalmi berendezésünk is szélesebb alapokra helyezhető. Ez a könyv tudtommal az első pozitív javaslat, melynek lehet, hogy vannak hiányai, vagy tévedései, ezek azonban a diskusszió során kijavíthatók és kiegészíthetők – de megmarad az az érdeme, hogy a kérdést kiemelte az elméleti és politikai vitákból s a pozitív megoldás síkjára toltta át, honnan alig lesz eltávolítható.

A mai földreform-ügy kezd erősen hasonlítani ahhoz, amely száz év előtt volt napirenden. Mára Terézia jobbágyvédő törvényhozása és II. József rendeletei után negyven esztendőn át emlégettek a hangos rendi országgyűlések a jobbágyág helyzetének javítását, de rendszeren megelégedtek azzal, hogy a jobbágy még nem elég érett, hadd érjen eddigi állapotában. Azután jött Széchenyi, aki a föld mellett először vette észre az embert, s aki hazaszeretettel egyaránt pozitív javaslatokat tett a jobbágy érdekében. Szinte újabb húsz esztendőn át rágódott javaslatainak politika és publicistika, míg végre 48-ban, a krízis hangulatában, katasztrófa megelőzésére, egyszerre kellett e félszázados kérdést megoldani, – egyszerre és sok tekintetben rosszul.

Kívánnunk kell, hogy társadalmunk végre tanuljon a múltból és komolyan lásson hozzá a végleges rendezéshez. Matolcsy javaslatai távol állanak forradalmiságtól, vagy bármiféle radikalizmustól; lassú, negyedszázadra terjedő átalakítás vonalait rajzolják meg, melynek során, ha egyszer megkezdődik a munka, az egyes részletek bizonyára tisztázódnak fognak, így az egyházi birtok kérdése, melyről maga is megemlíti, hogy vallásos-kulturális jelentősége miatt más természetű, mint az egyesek eltartására szánt birtok, s ezért – nézetem szerint – más kezelést is kíván.

A lényeges az, hogy e könyv adatai és helyzetrajzai előtt ne hunyja be többé szeméi társadalmunk, – ez nemcsak a szegény nép és a jövő érdeke, hanem az egész magyarságé és bennbe a birtokosoké is.

1934. szeptemberében,

S z e k f ű Gyula,

„ . . . az elveknek, melyek bennünket egyesítenek, elseje az, hogy a hazát, a a földet nem nézzük portékának. Úgy látjuk és úgy érezzük, hogy ebben a földben nemcsak magvak gyökeresednek, hanem abból lelkek is nőnek ki és hogy csak akkor lesz Magyarország nagy és hatalmas, ha ebből e földből nő ki a magyar lélek, a magyar kultúra. A munkáskéz és a termék közé nem szabad egy személytelen nemzetközi hatalomnak beleékelődnie. A föld és a nép közé éket verni nem szabad, már pedig azt látjuk, hogy minél tovább halad gazdasági fejlődésünk, annál kihívóbban s hódítóbban veti meg a lábát a magyar földön is a személytelen tőke, mely elemeli a népet a földről s kiforgatja azt földbirtokaiból. Ez oktalan, öngyilkos^ nemzetellenes fejlődés. Ne a pénzé, ne a tőkée legyen a föld, hanem joga legyen a munkásnépnek ahhoz, hogy, földhöz jusson! így lesz a földből haza, így lesz nemzeti és szociális érték belőle . . .”

Prohászka.

A SZERZŐ ELŐSZAVA.

A konjunktúra kedvezőtlen alakulása a szakkörök, de a közönség figyelmét is élénken fordítja az egyes termelési ágak és azokban tevékenykedő lakosság életkörülményei felé. A jelenlegi gazdasági válság különösképpen az agrárországok mezőgazdaságát sújtotta. A mezőgazdasági válságot elmélyítő okok: a megnövekedett készletek, az agrártermékek áresése és a nagymértékű eladósodás évek óta fennállanak. Az államok kormányai sok mindent megkísérlelnek, hogy mezőgazdaságuk súlyos helyzetén enyhítsenek, de ezek a törekvések csak az országok önálló gazdaságpolitikájának lanyhulásával számíthatnak tartós sikerre.

E munka keretében nem a mezőgazdaság akut megbetegedésével és annak orvoslásával kapcsolatos agrárpolitikai feladatokkal, hanem azokkal kívánok foglalkozni, amelyek a mezőgazdaság jelenlegi struktúrájának megváltoztatásával kívánják a mezőgazdasági lakosság jobb jövőjét előkészíteni. Az agrárlakosság helyzete ugyanis – bár jelenleg mindenütt kedvezőtlen – a mezőgazdasági termelés eltérő struktúrája szerint az egyes országokban mégis könnyebb, vagy súlyosabb. A rossz konjunktúra az olyan országban, ahol a haszonelérés céljából való termelés (*production for profit*) elve szerint nagyüzemszerű mezőgazdasági termelés folyik, fokozottabb mértékben szorítja le az agrárlakosság életszínvonalát, mint az olyan országokban, ahol a mezőgazdasági termeléssel az önellátás (*production for use*) szellemében önálló kisexistenciák foglalkoznak.

A magyar agrárnépesség széles rétegeinek leromlott életszínvonala, a *nemzeti* szempontból kívánatos szaporodása és az a körülmény, hogy az erőfeleslegék idegen országokban való vándorlással nem vezethetők le, az agrármozgalmak egy új korszakát nyitják meg Magyarországon. Ez az új agrármegmozdulás az eddig számtalanszor feltámadt s csaknem ugyanannyiszor eredménytelenül elhalt agrármozgalmakkal szemben biztos sikerrel

kecsegtet, mert az agrárreformen kívül hiányzik minden más szerep, amelyen a magyar nép megduzzadó ereje levezethető volna.

Szükségtelennek tartottam, hogy az új magyar agrármozgalom hajnalán egyrészt a nemzet legfontosabb problémáját, a magyar föld és a magyar nép viszonyát a rideg számok tükrében bemutassam, s hogy másrészt e viszonyok várható alakulására vonatkozó számításokat végezzek. E számítások természetéből folyik, hogy azok eredményei csak az ilyen számításoknál megszokott hibahatárok figyelembevételével fogadhatók el. A számításokat igyekeztem inkább a kedvezőtlenebb eshetőségek szemelőtt tartásával elvégezni és azokat a tapasztalati eredményekkel ellenőrizni. Arra törekedtem, hogy ítéleteimet függetlenítsem az egyes társadalmi rétegek gazdasági, politikai vagy társadalmi érdekeitől s magamat egyedül a nemzet egyetemes érdekei által vezéreltessem.

E helyről a tanítvány hálás köszönetét mondom *dr. Laky Dezső* műegyetemi tanár úrnak, aki szíves volt munkámat figyelemmel kísérni és értékes észrevételeivel hathatósan támogatni. Hasonlóképen fogadja hálás köszönetemet a munka átolvasásáért és hasznos megjegyzéseiért *dr. Varga István* egyetemi m. tanár úr, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója is.

Munkámat nagy mértékben megkönnyítette Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának, *dr. Preszly Elemér* úrnak megértő engedélye, amely lehetővé tette, hogy munkám körébe vágó gyakorlati kérdésekre a nagykátaai járás 13 községéből választ kapjak. Ezért hálás köszönettel tartozom neki, de ugyancsak őszinte köszönettel tartozom *dr. Hóffér Ferenc* úrnak, a nagykátaai járás főszolgabírójának, valamint *Benedek Sándor*, *Bitskey Illés*, vitéz *Farkas Ferenc*, vitéz *Farkas István*, *Franz Rezső*, *Holovicz József*, *Kalla Gábor*, *Kelemen Rezső*, *Kocsák Sándor*, *Lendvay Kálmán*, *Mlinkó Antal*, *Szarvak Ferenc* és *Túrák István* főjegyző uraknak fáradásukért, amellyel munkámat hathatósan támogatták.

Az egyes kérdésekben adott útbaigazításért fogadják még őszinte köszönetemet *dr. Kogutovicz Károly* egyetemi tanár úr, az Alföldkutató Intézet igazgatója, *dr. Kovrig Béla* egyetemi m. tanár úr, az Országos Társadalombiztosító Intézet igazgatója, *dr. Johan Béla* egyetemi ny. rk. tanár úr, az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatója, *dr. Kádár Mihály* főorvos úr, *dr.*

Kontra László úr, a gödöllői egészségügyi mintajárás főorvosa, *Paczolay György* tápiószelei református lelkész úr, *dr. Konkoíy-Thege Sándor*- műegyetemi ny. rk. Tanár az Országos Magyar Gazdasági Egyesület főtitkára, *dr. Witthen Béla* úr, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület titkára, *Elischer Pál* úr, a kereskedelmi minisztérium főmérnöke és *Kervázy Zsigmond* úr, a földművelésügyi minisztérium mérnöke.

Budapesten, 1934. évi szeptember hó.

Dr. Matolcsy

BEVEZETÉS.

A múlt század második felében az ember gazdasági tevékenységének viszonylag kevés korlátja volt. Ez volt a gazdasági liberalizmus virágkora. A piac szabadon működő mechanizmusa csoportosította a termelés tényezőit oly módon, hogy azok a gazdaságosság elve alapján > egyensúlyba juthattak, A termelés tényezői közül a tőke és munka odaáramlóit, ahol a termelés harmadik tényezője, a természet adottságai a legnagyobb eredményességgel kecsegtették, A háborút megelőző néhány évtized gazdasági prosperitását végső soron a termelési tényezőknek erre a szabad áramlására lehet visszavezetni, A túlnépes európai országok rumba-, illetve emberfeleslege és a tőkeerős országok - főként Anglia – tőkéje, a természeti kincseiben gazdag tengerentúli országokba és főleg az amerikai kontinens felé áramlott. Az 1900-14. években 13.4 millió ember vándorolt be Amerikába, akiknek 65.1%-a az európai agrárországokból, éspedig 3.1 millió lélek az Osztrák-Magyar Monarchia, 3.0 millió Olaszország és 2.6 millió az Orosz Birodalom népéből rekrutálódott Ezt megelőzően áramlott Amerikába a termelés másik tényezője a tőke is. Az Amerikába áramlott tőke ott a munkának magasabb effucienciáját eredményezte, ami a munkaerő odaáramlására vezetett. Amerika gazdasági élete – a bevándorlás gyorsütemű fejlődése miatt – további tőkét igényelt, úgyhogy 1914-ig az amerikai gazdasági élet több, mint 5 milliárd dollár hitelt vett igénybe, amelynek oroszlánrészét Anglia bocsátotta rendelkezésre.

A dél-, közép- és keleteurópai országok munkaerőfeleslege a tengerentúlon és tőle az amerikai kontinensen találkozott az iparosországok tőkefeleslegével. Az európai országokra nézve azonban nem volt közömbös, hogy a termelés melyik tényezője: a munka, vagy a tőke áramlott-e idegenbe. Az iparosországok - főleg Anglia – tőkefeleslegüket, hazai iparuk viszonylag igen

magas fejlettsége miatt, – a hadi felkészültség fokozására, vagyis fogyasztás jellegű célokra, külföldi kormányoknak nyújtott kölcsönök föl e nekiülve – másképpen alig hasznosíthatták, mint úgy, hogy segítségükkel olyan országokban indítottak meg termelési folyamatokat, amelyekben a természeti előfeltételek mellett a termelés másik tényezője és tulajdonképeni értelme, az ember is jelen volt. Tőkefeleslegük egy része dél-, közép- és kelet-európai tőkeszegény agrárországokba, nagyobbik része azonban a tengerentúli országokba áramlott, A háború kitöréséig Anglia külföldi tőkeinvestíciója 20 milliárd dollárt, Nagybritannia nemzeti vagyonának' egynegyedét tette. Ez a roppant tőkekihelyezés azt jelenlétté, hogy Anglia nemzeti vagyona politikai határain túl ömlött a világ minden tája felé. Természetes, hogy az angol gazdaságpolitika a gazdasági erők szabad érvényesülését hirdette, mert ezzel Anglia gazdasági és politikai hegemoniájának megerősítését szolgálta és mert enélküi tőkefeleslege nem gyarapodhatott volna folytonosan. A gazdasági erők szabad érvényesülése tehát az angol nemzeti érdekekkel egy síkban mozgóit, ami nem mondható el fenntartás nélkül a tengerentúlra munkaerőket exportáló agrárországokról. A kivándorlás pillanatnyilag egyensúlyi állapotot teremtett ugyan ezekben az országokban is, de a nemzet *erejét* gyöngítette azáltal, hogy nemzettagjai közül a legvállalkozóbb, a legértékesebb elemet szívta el. A kivándorlást súlyosbította még -az a körülmény is, hogy míg az angol-kivándorlók a gyarmatokon és másutt is az angol nemzet világgazdasági hálózatát szőtték és erősítették,, s jórészt az angol világbirodalom tagjai maradtak, addig az európai agrárállmok kivándorló népe nemzeti szempontból elveszett s többé csak annyit ért, amennyivel a hozzátartozóiknak hazaküldött pénzküldemények anyaországuk fizetési mérlegét javították.

A gazdasági *élet* mechanizmusa kétségkívül akkor működik leginkább zavartalanul, ha a gazdasági erők szabad játéka biztosítva van. A gazdasági élet menetét azonban nem zavarja, ha a szabadon működő gazdasági erőket a nemzeti célok síkjára visszük. Főleg arra gondolok itt, hogy p. a gazdasági prosperitásnak a háború előtti néhány évtizedében, a világgazdaság biztos fejlődésében semmi zavart nem okozott volna, ha a magyar agrármunkásság „felesleget” a magyar földön juttattuk volna mimikához s azok a kevesek vándoroltak volna csak ki, akiket

a kivándorlás – ily körülmények között bizonyára kevésbé heves – láza ragadott volna magával, Gazdaságpolitikánk tehát akkor járt volna el helyesen, ha az adott viszonyok eredőjeként támadt és, a nemzet testéről ember tömegeket leszakító centrifugális erőket a földhöz juttatás vonzó erejével közömbösítette volna.

A háború után a helyzet megváltozott. Világszerte olyan irányzatok lettek úrrá, amelyek a gazdasági életet alá rendelik a nemzet magasabbrendű céljainak. Az- egyes országokban ezek a törekvések természetesen nem egyenlő erővel érvényesülnek, Magyarországon például – a háború utáni földreformtól eltekintve – viszonylag kevés történt a nemzeti megújulás gazdasági alátámasztása érdekében. A mezőgazdasági népesség jobb ellátása érdekében alig történt valami, pedig ily intézkedések nagyon sürgetőek volnának, mert a megművelhető területek korlátolt volta a csökkenő tendenciával, de még mindig folyton szaporodó nép életszínvonalát évről-évre csökkenti. Ha egy mód van arra, hogy a nemzetet azáltal megerősítsük, hogy a nincstelen milliók közül minél többet kiemeljünk s önálló existenciává, a nemzet értékes tagjává tegyünk, akkor azt bármely áldozat árán meg kell tenni, különösen, ha ez az áldozat csak kevesek feudális érzésvilágának megcsorbítását jelenti. A mezőgazdaság jelenlegi struktúrájának megváltoztatása ugyanis – mint a későbbi fejezetekből kitűnik – nemzetgazdaságunk teljesítményét nem csökkentené, hanem növelné. A mérleg két serpenyőjébe tehát nem a nagybirtokrendszer nagyobb és a kisbirtokrendszer kisebb termésvolumenje kerül, mint ahogy ezt többnyire alaptalanul beállítani szokás, Hanem az egyik serpenyőbe a kisbirtokrendszernek a jelenlegivel szemben növelhető termésvolumenje, az egyenletesebb jövedelemeloszlás és a fajfenntartó néprétegek megerősödése, a másikba pedig az extensív nagybirtokok rendszerének kisebb termelése teendő és csak a feudális gondolkodású – *Szekfü* szavaival élve – „harmadik” nemzedék politikai túlsúlya nem engedi, hogy a mérleg a kisbirtokrendszer javára kibillenjen.

I. A MEZŐGAZDASÁG JELENLEGI STRUKTÚRÁJA MAGYARORSZÁGON.

1. A birtokmegoszlás jelenlegi állapota.

A követendő agrárpolitika irányelveinek lefektetése előtt szükséges, hogy röviden áttekintsük a jelenlegi birtokmegoszlási viszonyokat és annak' népesedési, szociális és gazdasági vonatkozásait,

A földtulajdon jelenlegi tagozását az alábbi táblázat tünteti fel, amely a gazdaságok nagyságmegoszlásáról ad képet, A földbirtokmegoszlásra vonatkozó 1895, évi statisztikai teljes felvétel mellett Csonkamagyarország birtokviszonyainak tanulmányozására egyrészt az 1925. évi Gazda címtár,¹⁾ amely a közép- és nagybirtokok viszonyait tárgyalja és másrészt az 1930, évi statisztikai felvétej, áll rendelkezésre, ez utóbbi azonban nem tulajdonosok szerint, hanem üzemnagyság szerint csoportosította a birtokokat.²⁾

	Gazdaságok.		területe	%
	száma	%		
—1 katasztrális hold ter-	551.714	34.5	286.575	1.8
1—2 jedelmű gazdaság	277.391	17.4	427.752	2.7
2—3	148.601	9.3	377.776	2.4
3—5	164.588	10.3	656.728	4.1
—5	1.142.294	71.5	1.748.831	11.0
5—10	200.341	12.5	1.460.015	9.2
10—20	157.661	9.8	2.240.607	14.0
20—50	68.570	4.3	2.052.078	12.9
50—100	15.130	1.0	1.040.004	6.5
100—500	10.636	0.7	2.236.484	14.1
500—1000	1.971	0.1	1.374.032	8.6
1000 kat. holdon felül	1.644	0.1	3.778.567	23.7
	1.597.646	100.0	15.932.318	100.0

¹⁾ Magyar Statisztikai Hivatal Kiadványa.

²⁾ Sajóhelyi István: Gazdaságaink nagyság-megoszlása 1830-ban Magyar Statisztikai Szemle. 1931. 668. lap.

Az 1000 kat. holdnál nagyobb kiterjedésű gazdaságok az ország területének 23,7%-át, a szántóföld területnek azonban csak 14,8 %-át foglalják el. A gazdaságok nagyság szerinti megoszlása azonban még nem ad hű képet, mert ily módon nem számítható a nagybirtokkategóriához azon tulajdonosok birtoka, akiknek a község határában fekvő birtoka ugyan 1000 kat. holdnál kisebb, de összes földbirtoka mégis együttesen 1000 kat. holdnál nagyobb. Ha a gazdaságokat nem egy-egy község határában elkülönítve, hanem a tulajdonosok szerint összegezve vizsgáljuk, úgy kitűnik, hogy az 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok az ország területének 30,3 százalékát teszik,

A nagybirtokok előfordulása vidékenként más és más, miért is az említett országos átlagszámtól nagy eltérések tapasztalhatók. Dunántúl a nagybirtok hazája, ahol a nagybirtokok az összes területnek 32,2%-át foglalják el, de az egyes megyékben a nagybirtokok területi aránya még ennél is jóval nagyobb. Fejér várraegyében pl. 48,8, Somogyban 43,0, Veszprémben 38,2% a nagybirtok részesedési aránya. Az északi 4^ombos vidékeket ez az arányszám 28,2%, Az Alföldön a viszonyok kedvezőbbek, de az átlagos 25,8%-os aránytól természetesen itt is van eltérés és Hajdú vármegyében pl. a nagybirtok a vármegye területének 37,9%-át, Csongrád megyében 33,2%-át és Biharban 29,9%,-át teszi.

A két legkevésbé kívánatos gazdaságnagyság, a törpegazdaság és a nagyüzem jelentős szerepet játszik a magyar mezőgazdasági termelésben. Mindkettő, a helytelen földbirtokpolitika következménye. Ha a magyar agrárpolitika a kor követelményeihez igazodott volna, a többi európai országokhoz hasonlóan, a mezőgazdasági nagyüzemek ilyen kirívó túlsúlya nem maradhatott volna meg. És ha a földbirtokreform-céljaira igénybevetett, alig 1 millió kat. hold terület legnagyobb részét nem ép arra használták volna fel, hogy ép a legegésztelenebb nagyságú – 3 kat. holdnál kisebb terjedelmű – gazdaságok számát majdnem megkétszerezzék, 584.000-ről 978.000-re növeljék, a törpebirtokok terjedése is kisebb volna.⁵⁾ Ezzel szemben a nagygazdaságok területe számottevően nem esőkként, az egész-

⁵⁾ A m. kir. kormány 1927. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés, valamint az 1925-26. évi jelentések

séges kiscgazdaságok száma pedig úgyszólván nem változott meg. Ez az oka annak, hogy a magyar földreform, a házhelykiosztástól⁴⁾ eltekintve, eredménytelennek bizonyult. Az 1-3 kat. holdas „földreformföldek” ugyanis nem biztosítanak megélhetést a földhözjutottaknak, különösen ha meggondoljuk, hogy a kisparcellák a falvaktól sok esetben messze esnek és művelésük nem kis nehézségbe ütközik. Az ilyen törpegazdaságok terméseredményei a felszerelés és az állati igaerő híján gyatrább művelés miatt természetesen jóval szerényebbek, mint amit a nagyüzemek ott korábban elértek. Ez azonban nem „bizonyítja általánosságban a földreform sikertelenségét, hanem csak azt jelenti, hogy a magyar földreform nem létesített a nagygazdaságoknál produktivebb egészséges kiscgazdaságokat. hanem az volt a vezérelve, hogy miként lehet minél kevesebb nagyüzem felosztásával minél nagyobb számú földigénylőt „kielégíteni” s a háború után csaknem minden agrárországban aktuálissá vált földreformtörekvést Magyarországon a „megoldott” problémák tárházába helyezni.

2. Bérleti gazdálkodás szerepe.

A j-eftenlegi birtokviszonyokat a gazdálkodás módja szerint is vizsgálunk kell, mert például ha a nagybirtokokon kisbérlek gazdálkodnának, a földbirtok egyenlőilen megosztásából származó problémák új irányúajk és esetleg kisebb fontosságúak volnának, mint jelenleg, amikor a nagybirtokok jelentős részén nemzeti szempontból nem kívánatos mammutüzemszerű gazdálkodás folyik és a nagybirtokok jelentős része a szabadforgalomba nem is kerülhet. A nagybérlek ugyanis a magyar nép szociális és nemzeti érdekeivel szemben általában még kisebb megértést mutatnak, mint a nagybirtokosok, mert a bérlek a földet többnyire csak haszonszerzési lehetőségnek tekintik. A közép- és nagybirtok bérletviszonyairól az alábbi táblázat ad képet:⁵⁾

⁴⁾ 218.000 házhelyet osztottak ki.

⁵⁾ Sajóhelyi István: Földbérleti viszonyok a közép- és nagybirtokok birtoknagyságok csoportjai szerint 1925-ben. Magyar Statisztikai Szemle, 1926. 3. lap.

	100—500 k a t. h o l d	500—1000	1000-en felül	100 kat. holdon felül összesen
A földbirtokok összes területe	1.706.414	948.183	5.383.488	8.038.091
Ebből bérbe van adva	328.662	180.053	1.547.309	2.056.024
A terület %-a	19.3	19.0	28.7	25.6

Ha a művelési ágak szerinti részletezést is vizsgáljuk, úgy kitéjük, hogy az 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok szántóterületének 42.7%-át bérleti úton kezelik, míg az erdőterületeknek csak 5%-a van bérlők kezén. A nagybirtokosok ugyanis az extenzív erdőgazdaságokat szívesen tartják saját kezelésben, de a nagyobb hozzáértést és jelentős tőkét igénylő szántóföldi termelést nagybérlőknek engedik át,

A bérbeadott 2 millió kat. hold birtokterületből mindössze 22.6%, 465.000 kat. hold jutott a 100 kat. holdnál kisebb bérleti gazdaságokra. A nagybirtokoknak nagyobb bérgazdaságok formájában való hasznosításának túlsúlya még inkább kitéjük, ha meggondoljuk, hogy a 465.000 kat. hold kisbérlet földből 107.232 kat. hold a 3 nagy alföldi város – Szeged, Debrecen és Kecskemét – kisbérletek által hasznosított városi birtokaiból telik ki. A kisbérleti rendszer a nagybirtokosok előtt népszerűtlen és ennek főleg két oka van: az egyik az, hogy a nagybirtokosok szívesebben szerződnek nagybérlőkkel, még ha azok csak kisebb, de a nyújtott vagyoni garanciák folytán nagyobb bonitású bért ígérnek, semhogy sok bérlővel vesződjenek. A másik főszempont viszont az, hogy a nagybirtokosok nem szívesen osztják ki birtokaikat hosszú lejáratú kisbérletek formájában, mert így birtokaik kisüzemkévé alakulnak át, s attól félnek, hogy az időnként kiújuló agrármozgalmak során a kiosztott parcellák a földet művelők tulajdonába könnyen átmehetnek. A kisbérleti gazdálkodásnak, – annak ellenére, hogy ez kevésbé felel meg népünk gondolkodásának, mert hisz pusztán a föld birtoklása is népünk elsőrendű szükségletei közé tartozik, mégis nagy szerepe lehetne az agrárpolitikai célkitűzések időleges megoldásában.

Az agrárpolitika célkitűzései szempontjából az sem közböbs, hogy a magyar földművelő nép gondolkodásától távolálló zsidó faj milyen mértékben vesz részi a mezőgazdasági termelésben. 1417 zsidó birtokos kezén 509.764 kat. hold föld van.⁶⁾

⁶⁾ Sajóhelyi István: Földbirtokaink nemzetiségi és felekezeti viszonyai. Magyar Statisztikai Szemle, 1930. 291. lap.

Érdekes azt is megvizsgálni, hogy a zsidók mekkora földterületet bérelnek, bár kétségtelen, hogy a nagybérlok magatartása között alig lehet különbség aszerint, hogy azok zsidók-e, vagy más vallásúak, mert a nagybérleti gazdálkodás jellege erősen kidomborítja a haszonszerzésre irányuló törekvést. A zsidók által bérelt földterület nagysága nem ismeretes. De az 1920. évi népszámlálás szerint 1030, vagyis az e kategóriába tartozó bérlok 35.4%-ában zsidó bérelt 100 kat. holdnál nagyobb birtokot. Miután pedig összesen 2,056,000 kat. hold a 100 holdnál nagyobb bérgazdaságok területe, a zsidó bérletek területe 700.000 kat. holdnál feltétlenül nagyobb, mert köztudomású, hogy különösen a legnagyobb bérletek tekintélyes hányada van zsidó kézen. Ha tehát még az áttért és ezért statisztikailag ki nem mutatható zsidó birtokosok és bérlok kezén levő birtokokra is tekintettel vagyunk; úgy azt állapíthatjuk meg, hogy zsidók gazdálkodnak hozzávetőlegesen 1.5 millió kat. holdon. Még meglepőbb számokat kapunk, ha meggondoljuk, hogy a 100 kat. holdnál nagyobb tulajdonnal rendelkező földbirtokosok 8 millió kat. holdnyi területéből egyrészt mint saját tulajdon, másrészt mint bérlet, 1.5 millió kat. hold áll zsidó vezetés alatt. De ha az ebbe a kategóriába tartozó 1,7 millió kat. hold erdőgazdaságot számításainkból kihagyjuk, – amelyeknek mint előbb láttuk, csak 5%-a van bérlok kezén, – úgy arra a meglepő eredményre jutunk, hogy a 100 kat. holdnál nagyobb birtokok körülbelül 23 százalékán zsidó vállalkozók gazdálkodnak, ez az arány még jóval nagyobb, ha az 500 katasztrális holdnál nagyobb birtokokat vizsgáljuk. Ennek azért van nagy jelentősége, mert a kitűnő kalkulatív készséggel megáldott zsidó gazdák rentabilitási számításaitól függ 3 milliónyi magyar mezőgazdasági munkásnép nagyon jelentős részének sorsa. De a nemzsidó vezetés alatt álló nagybirtokok is kapitalisztikus termelésük következtében, közvetve szintén a nemzetközi pénzérdekeltségeknek kénytelenek hódolni. Ezt súlyosbitja az a körülmény, hogy 235 külföldi honos tulajdonában 211,725 kat. hold van. Ezek közül 71 idegen, nem magyar anyanyelvű, akik kezén 118,584 kat. hold magyar föld van,⁷⁾ Nem kétséges tehát, hogy a kisgazdaságok

⁷⁾ Sajóhelyi István: Külföldi honos birtokosaink. Magyar Statisztikai Szemle, 1930. 4121. lap. Bács-Bodrog megyében pl. 5 idegen

létesítése a magyar népe megerősödését jelenti és ezért a nemzet érdekeit szolgáló agrárpolitika sürgős feladata.

3. Népesedési viszonyok.

A jelenlegi birtokmegoszlási viszonyokat a népesedés-politika szemszögéből is vizsgálat tárgyává kell tenni, mert a nagybirtokok túltengése a faj fenntartó magyar nép szaporodására rendkívül kártékony hatást gyakorolt. A nagybirtokok ugyanis lehetetlenné teszik azon község lakosságának, amelyeknek határában elterülnek, a fejlődését, a szomszéd községben pedig, ahol esetleg viszonylag több föld van kiszagzák kezén, a földbirtokok egészségtelen szétforgácsolódását idézik elő, mert a falu természetes úton való szaporodását a nagybirtokokhoz tartozó község elvándorló népe is gyarapítja. Vidéki népességünk egészségtelen eloszlásáról és a fejlődés ma is tovább tartó káros irányáról jellemző képet adnak azok a községek, amelyeknek határában a nagybirtok dominál, különösképpen az u. n. eszmei községek, amelyek területe egy vagy néha több birtokok területével azonos. A nagybirtokoknak a falusi népesség szaporodására gyakorolt hatását az alábbi két táblázat adatai szemléltetik. Az I. táblázatban a nagybirtokos községek, II. táblázatban pedig az ezek szomszédságában levő falvak lakosságának változását tüntettük fel.⁸⁾

I. Táblázat.

	A község területe kat. hold	Az 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok területe kat. hold	A 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok a község területének %-ában	Lakosok száma			Nép-sűrűség Km ² -ként
				1900	1920	1930	
Sövényháza (Csongrád-m.)	55.559	50.352	90.6	6086	6469	7328	22.9
Majsamiklósvár (Tolna-m.)	38.844	20.798	53.5	3930	3762	3319	14.8
Ujdombóvár (Tolna-m.)	36.023	31.151	86.5	4443	5173	6180	30.8
Nagylók (Fehér-m.)	19.250	13.588	70.6	2284	2101	2453	25.1
Kisszállás (Bácsbodrog-m.)	15.998	15.967	99.8	1733	2030	1807	19.6
Pusztavacs (Pest-m.)	13.913	13.912	100.0	1999	1956	1686	22.2
Dőripatlan (Tolna-m.)	9.038	3.271	36.2	1198	1671	1538	29.5
Pusztaszabolcs (Fejér-m.)	10.730	10.394	96.8	1362	1989	2749	52.0
Fürged (Tolna-m.)	6.765	4.523	66.9	773	820	1109	23.7

II. Táblázat.

	A község területe kat. hold	A 100 kat. holdnál nagyobb birtokok területe kat. hold	A 100 kat. holdnál		Lakosok száma			Népsűrűség Km ² ként
			kisebb birtokok a község területének %-ában		1900	1920	1930	
Sándorfalva (Csongrád m.)	2.261	123	5.5	4132	5639	5683	436.0	
Tamási (Tolna m.)	7.228	489	6.8	5244	5805	5678	136.3	
Dombóvár (Tolna m.)	2.252	—	—	4392	8614	8968	533.3	
Sáregeres (Fejér m.)	1.356	—	—	989	1015	1122	99.6	
Soponya (Fejér m.)	2.543	117	4.6	1401	1491	1523	92.2	
Kisláng (Fejér m.)	4.480	—	—	—	3.33	3111	117.6	
Jánoshalma (Bácsbodrog m.)	38.657	13947 a	41.4	9376	14437	14845	76.6	
Ócsa (Pest m.)	14.187	5837 b	41.1	3657	5069	6007	73.7	
Adony (Fejér m.)	7.849	3562 c	45.4	4471	4142	3910	70.7	
Hőgyész (Tolna m.)	6 079	3093 d	50.9	3879	3740	3658	105.0	

Ebből az összeállításból kitűnik, hogy az 55.000 holdas Sövényházának a lakossága alig több, mint a szomszédságában levő 2261 holdas Sándorfalváé, vagy a 4200 holdas Ócsa község lakossága közel négyszer annyi, mint a 14.000 holdas Pusztavacsé-stb. A népesség szaporodása is más képet mutat a nagybirtokokból álló községekben, mint a szomszédos falvakban. Amíg pl. a Bácsbodrog megyei Kisszállás lakossága az elmúlt 30 év alatt 14%-kal szaporodott, addig a szomszédos Jánoshalma népe 43%-kal gyarapodott, Sövényháza uradalmi község népszaporodása alig

állampolgár kezén 20.952 kat. hold van. Hasonló a helyzet Vas megyében, ahol a bajor kir. család nagybirtoka. Zemplénben pedig a külföldi honosságú gróf Meráni Jánoené, özv. br. Fould Springer Jenóné, Hohenlohe Kereszt él y herceg örökösei és Metternich Sándor Klementina hercegnő tulajdonában levő. tekintélyes kiterjedésű birtokok terülnek el.

⁸⁾ Dr. Kerék Mihály: Az eszmei község. Magyar Gazdák Szemléje, 1.931. 399. lap.

- a) Ebből 12.992 kat. hold 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság.
- b) Ebből 4.160 kat. hold 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság.
- c) Ebből 2.965 kat. hold 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság.
- d) Ebből 2.540 kat. hold 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság.

6%-os ez időben, míg a szomszédos Sándorfalva lakossága 38%-kal növekedett. Mindez azonban nemcsak az utolsó esztendőök tünete. Kenéz Béla ugyanezt állapította meg már a haborielőtti időre nézve. így szerinte pl. Bihar vármegye különösen jellegzetes, mert ott a mezőgazdasági lakosság általában ugyan szaporodott, de azon községek agrárnépe, amelyeknek határában latifundium van, mégis fogyott.⁹⁾

Az így párhuzamba állított kétféle és egymással szomszédosságra utalt községtípus népesedési szempontból egyaránt kedvezőtlen. Két *véglet* került itt egymás mellé: a viszonylag nagy háttárral rendelkező nagybirtokban bővelkedő gyéren lakott községek és a szomszédos túlnépesedett falvak, ahol a nép kezén levő földek előnytelen mértékben aprozóádtak el. Mindkét községtípus népesedés viszonyai egészségtelenül alakulnak. Az egyik üzemgazdasági érdekektől vezetettve mesterségesen igyekszik „felesleges” népességétől szabadulni, a másik viszont túrni kénytelen az odavándorlást, ami ezeknek a falvaknak túlnépesedésére és az új magyar generáció elproletarizálódására vezet. Békésmegyében pl. a munkaerő gazdaságos érvényesülését meggátló az egy kat. holdnál kisebb törpebirtokok az összes gazdaságok 35%-át teszik. Ennél is kedvezőtlenebb arányt – 38% – csak Fejérmegyében találunk, ami a nagybirtokok túltengésének következménye.

A nagybirtokoknak a népesség szaporodására gyakorolt kedvezőtlen hatását igazolja az egyes megyék Népsűrűsége és a nagybirtokok viszonylagos térfoglalása között fennálló negatív koreláció is:¹⁰⁾

	Az 1000 kat. holdon felüli birtokok területe a megyék összes területének %-ában	Népsűrűség (négyzetkm-ként élő lakosság száma)
Fejér vármegye	48.8	55.7
Somogy vármegye	43.0	55.0
Veszprém	38.2	58.8
Sopron	30.1	77.2
Zala	26.7	71.2
Tolna	26.7	74.2
Vas	17.2	81.2

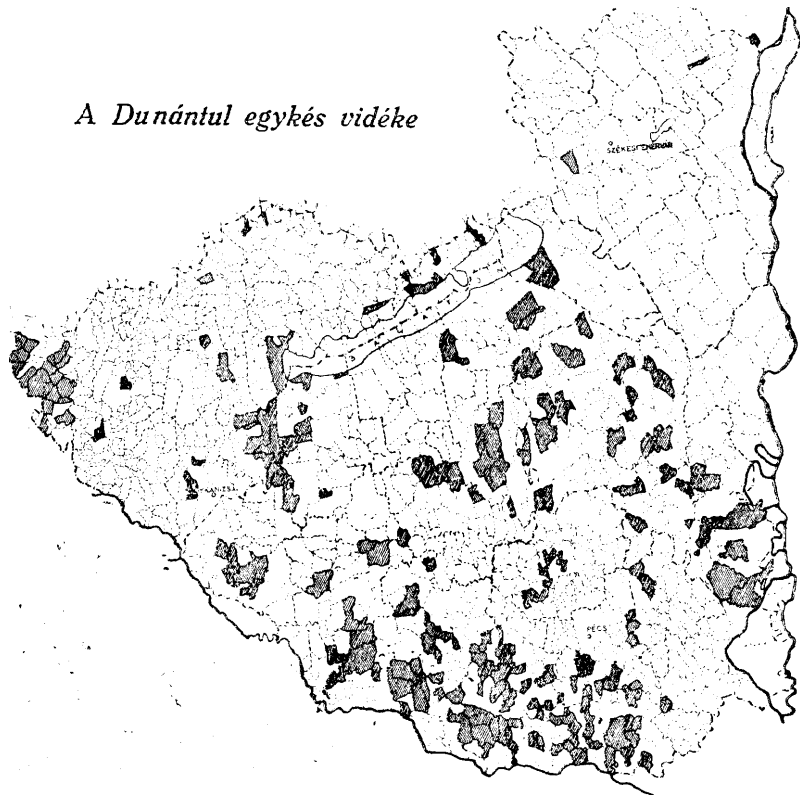
⁹⁾ Dr. Kenéz Béla: Nép és föld. Budapest, 1917. 88. lap.

¹⁰⁾ Dr. Gombás Géza: Kisbirtokosságirnk népesedési jelentősége és fontosabb demológiai adatai. Magyar Statisztikai Szemle 1931. 639. l.

Komárom és Baranya vármegyék népsűrűségi viszonyai a megyék ipari munkásságának viszonylag nagy száma miatt a földbirtokmegoszlással nem mutatnak közvetlen összefüggést.

A nagybirtoknak a népesedési viszonyokra gyakorolt káros következményei közé tartozik végső soron az egyke is. A nagy-

A Dunántul egykés vidéke

birtokos községek népessége (gazdasági cselédek) ugyan szaporodik, de a szomszédos, többnyire viszonylag kishatárral rendelkező paraszt községek lakossága az elproletarizálódás ellen az egykével védekezik.

Az égy gyermekes rendszer terjedése a múlt század második felében, de főleg harmadik negyedében vált komoly veszedelemmé, amikor az addig virágzó dunántúli vidékek kezdtek elnéptelenedni. A mellékeit térkép tünteti fel az egykés közsé-

geket, amelyek főleg a Duna-Dráva szögben, a Dráva menti Ormánságban és a pécsvidéki Mecsek táján fordulnak elő, és számuk jelenleg 223-ra emelkedett. Az egyke kritériumának, az egy bizonyos határnál – 20% – alacsonyabb születési arányszámot, vagy azt szoktuk tekinteni, hogy a fiatalkorúak – a 6 évesnél fiatalabbak – száma, az összlakossághoz viszonyítva az országos átlagtól viszonylag nagymértékben eltér. Országos átlagban a 6 évesnél fiatalabb korúak az összes lakosság 13%-át teszik, míg az egykés községekben ez az arány a 1%-ot nem éri el. Már a századfordulón e veszedelmes népbetegség a társadalmi és a tudományos világ érdeklődésének centrumába került, 1909-ben gróf Széchenyi Aladár főispán kezdeményezésére Somogyvármegyében egykebizottság alakult, amit hasonló megmozdulás követett a szomszéd megyékben is, 1910-ben pedig Buday vizsgálta a dunántúli egykekérdést, A statisztikai módszerek és az egyke kritériumának megállapítása mellett Buday az egykés községek életét irányító papok és elöljáróságok véleményét is bekérte. Két kérdésre kért választ: mi az egyke oka? miben látják az orvoslás eszközeit?

Az egykekérdés két legfontosabb, ha azokkal a jelentésekkel válaszolunk, amelyeket 25 évvel ezelőtt az egykés nép minden baját-vágyát ismerő papok és elöljárók életük hosszú tapasztalata alapján írtak.

Kölköd: A ref. lelkész jelentése,

„Ha a lakosság terjeszkedni tudna valamerre, szaporaság jönne létre. De községünk három nagy hatalmasság közé van beékelve. Délen a templomtól 300 ölnyire kezdődik Frigyes főherceg 113.000 kat. holdas birodalma, északon a templomtól 700 ölnyire a pécsi püspökség pusztája, keleten a Duna vet bizonytalan határt községünk kicsiny területének. Hol találjunk földet? Merre terjeszkedjünk? Bizony a főhercegi uradalom többre becsül egy szarvast, mintsem, hogy bármely községnek csak hasznosbérbe adna is egy szelvény földet. Az egykerendszer oka tehát: a birtok elforgácsolódásától való félelem, a terjeszkedni nem tudás, mert a falu népe előtt csak a föld a megélhetés alapfeltétele.

A földszerzés előmozdítása különösen itt, a dunántúli vármegyékben volna fontos és sürgős, ahol a kötött birtokok és latifundiumok agyonnyomják a föld népét. Parcellázással lehetne lehetővé tenni a földszerzést.”

Csuz: A község előjáróságának jelentése.

„Az egyke legfőbb oka, hogy a birtokgyarapítás a mai viszonyok, mellett nagy nehézségbe... lakozik, mert a szomszédos uradalmaktól, Frigyes főherceg birtokaiból földet venni nem lehet, a község határa kicsiny, a lakosok egymástól szintén nem vehetnek földet, mert a föld amúgy is, kevés.”

Lepsény: A község előjáróságának jelentése, „Az egyke oka abban van, hogy a lakosság birtoka kevés, birtokot a kötött birtok miatt nem szerezhetnek, nem terjeszkedhetnek s a meglévő csekély vagyonuk több „gyermek közötti megosztásáig irtóznak.”

Hercegszőlős: A községi előjáróság jelentése: „Az egyke oka, hogy birtokot szerezni ezen a vidéken, ahol csak hitbizományi birtokok vannak, nem lehet, s minthogy az örökségkép reájuk szállott birtokot megosztani nem akarják, inkább ragaszkodnak az egykéhez. Hogy birtokát megossza, vagy gyermekeit más pályára adja, arra alig lehet rávenni, mert szerintük csak a föld nyújt biztos megélhetést. Ez az eredeti indítók.”

Ormánságból Sámód község előjáróságának jelentése: „Az egyke oka elsősorban az itteni parasztbirtokok kicsiny voltában van. Az ételek jövedelméből 2-3 tagú család élhet meg rendszeren, nélkülözés nélkül. Semmi remény sincs arra, hogy több gyermek esetén a kisbirtokosok minden gyermekének egyforma megélhetési módot biztosítson, annyira körül van véve holikézen levő nagybirtokokkal. Az itteni határok nem engedik terjeszkedni a népet, szolgáljon például. Sámód községnek kb. 720 magyar holdnyi területe: ezen a területen 300 lélek dolgozik erősen, megélhetésért. A községek kis határa és az ércgyűrűként övező nagybirtokod azonban nem engedik terjeszkedni.

Az előjáróság azon kivezető utat látja, hogy az itteni kis-ingatlanokkal rendelkező népesség az államhatalom gyors és megfelelő intézkedése folytán akár telepítés, akár más módon földbirtokhoz juthasson s így biztos megélhetést nyújtván nekik, nemzetfenntartó hivatásukhoz ezzel kedvet is fog adni.”

A jelentések további közlése szükségtelen, mert nincs közöttük különbség s ami ezekből kirajzolódik, világosan mutatja az egyke pusztítás legfőbb okát. Nem kétséges, hogy a magyar agrárpolitika merevsége miatt az ormánsági ősmagyarok az egyke ördögi eszközével a passzív rezisztencia álláspontjára he-

lyezkednek, A jelentésekből az is kitűnik, hogy az egyke eredményes orvosszere a gyökeres agrárreform, amit természetesen egyéb egészségügyi stb. intézkedéseknek kell kísérni,

A hajdani somogyi egykebizottság elnöke, Széchenyi Aladár is tudta, hogy az egyke elleni küzdelemben a nagybirtoknak önmagát le kell győznie. Ha ugyanis telepítés által mód adatik arra, hogy az egykés községek az új telepes községek lüktető életével kerüljenek szomszédságba s mód van arra, hogy az egykés községek népe is földhöz juthasson, akkor az egyke valószínű legeredményesebb orvosszerét, a drasztikus örökösödési törvényt, az úgynevezett nevelési adót stb. is lehet alkalmazni. Nehezen képzelhető, hogy a telepítés végrehajtása mellett egy olyan örökösödési törvény eredménytelen maradna, amely kimondja pl., hogy akinek egy gyermeke van, birtokának %-a a kincstárra, illetve új telepésekre száll. Az egyke elleni küzdelem, ilyen és hasonló intézkedésekkel kétségkívül eredményre vezetne, már csak azért is, mert, ha az egykés népnek ez a veszedelmes betegsége nem gyógyulna, helyüket friss, más vidékről származó magyarság váltaná fel.

Azt a sokat emlegetett eszközt, hogy t. i. a katolikus vallás térhódítása az egyke eredményes gyógyszere lehetne, ki kell zárunk, mert az egykés községek felekezetek szerinti csoportosulása, de a statisztikai vizsgálatok is igazolják azt, hogy az egyke a Dunántúl említett vidékein pontosan egyenlő arányban terjed úgy a rómi. kath., mint a református vallású magyarok között.

Bármilyen áldozat árán meg kell tehát teremteni annak a lehetőségét, hogy földművelő népünk száma és gazdasági ereje gyorsadjék, mert a magyar nemzetre váró nagy feladatokat nem a mezőgazdasági nagyüzemekben generációkon keresztül cselédsorban élők, hanem a magyar földhöz kötött kiscsászáréteg fogja megoldani. Ezt hangsúlyozza a magyar népesedés politikai kiváló művelője, *Laky Dezső*, aki a kvalitatív népesedéspolitika fontosságát nem tagadja, de mégis a kvantitatív népesedéspolitika szószólója és a népesedéspolitika középpontjába a születési arányszámnak emelésére irányuló akciókat teszi. Együtt hirdeti *Apáthyval*, „hogy az egészen független elemek szarnák kell minden eszközzel szaporítanunk. Azokét, akik szinte csak a maguk, vagy szűkebb családjuk számára dolgoznak és termelnek, mert

amellett, hogy a földet megmunkálja és állatot tenyészt, kereskedik, kisebb ipari munkát is elvégez és mintegy ezermestere az életnek.” Ép ezért „a népesedéspolitika igazi hatályos eszközeit azokban az elgondolásokban véljük felfedezni, – írja Laky, – melyek elsősorban jól kitervezett és következetesen véghezvitt telepítés segítségével kívánják továbbfejleszteni azokat az eleven erőket, melyek a gyors szaporodást mutató családi törzsek életében jelentkeznek.¹¹⁾

4. Tanyatelepülés.

Egyrészt a magyar történelem viharos korszakaira, másrészt a földbirtokpolitika és a közigazatás-reform hiányára vezethető vissza az, hogy Magyarországon a lakosság településének jellege vidékenként nagyon különböző. Míg a Dunántúl tele van szórva kicsiny községekkel, addig az Alföldön a falvak és városok roppant határában a tanyákon él a lakosság jelentős része. Ezt igazolják egyfelől a Duna-Dráva, másfelől a Tisza-Maros szög települési viszonyaira vonatkozó következő adatok is:

A vármegye területe	Községek kat. hold	Egy község száma	Egy község átlagos területe	átlagos lakosa
Baranya vármegye	685.000	310	2.210	806
Békés vármegye	640.000	28	22.840	11.800

Az 1930. évi népszámlálás szerint az alföldi tanyákon több mint 1 millió magyar él, az ott élő lakosság 30.4%-a. Egyes megyében és az alföldi nagy városok területén a lakosság még nagyobb része él tanyákon. Szeged lakosságának 33.6%-a, Békés megyének 34.9%-a, Hódmezővásárhelyének 39.0%-a, Csongrádnak 47.0%-a tanyai lakos.¹²⁾

A tanyatelepülés főleg két szempontból érdemel figyelmet: a tanyavilág speciális gazdasági berendezkedése és a tanyavilág kulturális elhagyatottsága szempontjából. A Duna-Tisza között széles sávként húzódik a tanyavilág Jászberénytől Szegedig, a déli részen átterjedve a Tisza-Maros szögbe, A tanyavilág mezőgazdasági termelése egyrészt azért, mert a talajviszonyok a belterjes szőlő- és kertgazdálkodásnak kedveznek, másrészt

¹¹⁾ Dr. Laky Dezső: Népesedéspolitika 1933. Magyar Szemle Társ.

¹²⁾ Dr. Thirring Lajos: A tanyák, puszták és egyéb külterületi helyek népessége. Magyar Statisztikai Szemle. 1932. 1044. és köv. lap.

azért, mert a birtokmegosztási viszonyok is kedvezőek – nagybirtok ugyanis alig fordul elő ezen a vidéken, – erősen fejlett. A tanyatelepülés ugyanis igen alkalmas az intenzív baromfi nevelésre, szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermelésre. Ezeknek a termékeknek jelentősége pedig úgy a nemzeti jövedelem kialakulása, mint az export szempontjából mind nagyobb. Az alföldi tanya-vidék elsőrendű szerepet játszik az ország gazdasági életében. Ez a vidék szolgáltatja az igen nagy jelentőségűvé vált baromfikivitelünk közel kétharmad részét. Az egyes alföldi gócpontoknak a baromfiexportban való részesedése a következő volt 1926. évben:¹³⁾

Magyarország élő és leölt baromfi kivitelének	
14,4%-a	Békéscsaba,
12.1 %-a	Kiskunhalas,
10,0%-a	Orosháza,
9,2 %-a	Szentes,
	7,0 %-a Kiskunfélegyháza,
5,2%-a	Kecskemét,
3.6 %-a	Szeged,
2.5 %-a	Nagykörös,
64,0%-a	Tanyavidékről került ki.

Az ország szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermelésének súlypontja szintén az alföldi tanyavidékre esik. Gyümölcs- és zöldségkivitelünk túlnyomó része Kecskemét, Nagykörös, Kiskunhalas és Szeged tanyáiról kerül ki; almakivitelünk közel kétharmada, a barackkivitel 90%-a, az uborka kivitel több mint háromnegyed része, a paradicsom-exportnak több mint fele stb. származik e vidékekről. A tanyavilág termelésének további és más irányú fejlődését főleg az hátráltatja, hogy nincs megfelelő út- és vasúthálózatuk. Főleg a kötöttebb talajú vidéken van ennek nagy jelentősége, mert ha az őszi esőzés beáll, az utak itt tavaszig járhatatlanok,

A tanyarendszer gazdasági előnyeit azonban nagymértékben lerontják azok a mostoha viszonyok, amelyek abból származnak, hogy az alföldi városok roppant kiterjedésű határában élő tanyai lakosság egyrészt fizikai okok, másrészt kulturális kü-

¹³⁾ Kaán Károly: A magyar föld. Budapest. 1927.
Adataink 1927. Dr. Weis István felszólalása.

könbözőségek miatt sem tarthat kapcsolatot a városok vezetőségével és kultúrintézményeivel. Különösen Hódmezővásárhely, Kecskemét, de főleg Szeged tanyavilága él elszigetelten a várostól. Szeged 142.000 kat. holdnyi határában sokan 50 km, távolságban laknak a várostól. Vájjon milyen kapcsolatban lehetnek ezek a várossal? Azonkívül aligha, hogy közterheiket, esetleg városi bérföldjeik után teljesítendő bérfizetési kötelezettségeiket a városban teljesítik, a piacokon adnak-vesznek, de a város szociális és kulturális intézményeiből semmit sem élveznek. Ezt igazolja az a sajnálatos tény is, hogy a csecsemőhalandóság az alföldi tanyákon 69%-kal százalékkal nagyobb, mint a falvakban.¹⁴⁾ A tanyarendszer kifejlődése, ami a gazdasági előnyök mellett minden szempontból károsnak bizonyult, a múlt század közigazgatásának örök bűne marad, hogy e rendszer kifejlődését nem akadályozta meg, amit el lehetett volna érni, ha a községek és városok roppant határait idejekorán feldarabolja és új falvakat íétsít. Közigazgatási reform híjján azonban ez nem történetett meg és előállt az a helyzet, hogy a 100-150.000 holdas városok ma már csaknem teljesen képtelenek arra, hogy a határaikban élő népesség kulturális és szociális igényeit kielégítsék, annál is inkább, mert ezek a városok, Szegeddel az élen, az elmúlt évtzedek alatt a szó rendes értelmében városokká fejlődtek s ezzel párhuzamban agrárlakosságukkal való kapcsolatuk folytonosan gyengült,

A tanya-kérdéssel már 32 évvel ezelőtt, 1932-ben foglalkozott a városok kongresszusa,¹⁵⁾ Ez azt javasolta, hogy a városok nagy határában levő települések községesítendőék, úgy, hogy az alakítandó községek járási hatósága a város legyen, Szeged, Kecskemét, Hódmezővásárhely határában alakítandó községeknek pedig törvényhatósága is a városok legyenek. Ebben az esetben a városok nem veszítenék el végleg jelenlegi területüket, a tanyai lakosságnak viszont meg volna a lehetősége arra, hogy szervezkedjék s szorosabb kapcsolatba kerüljön vezetőségével és kultúrintézményeivel. Ezeknek a községeknek természetesen más képe lenne, mint a dunántúliaknak. Ennyit megérdemelne a Tisza-völgy magyarsága, amelyet Széchenyi a magyar faj törzsének tekintett.

¹⁴⁾ Dr. Fekete Sándor: A tanyai csecsemő védelemről. 1928. Bpest.

¹⁵⁾ Balogh Andor és dr. Kovrig Béla: Társadalompolitikai feladataink Dr. Weis István felszólalása.

5. A nagy- és kisgazdaságok szerepe agrártermelésünkben és kivitelünkben.

A nagybirtokoknak, illetőleg mezőgazdasági nagyüzemeknek a népesedési viszonyokra gyakorolt kedvezőtlen hatását röviden áttekintve, vizsgálat tárgyává kell tenni azt is, hogy milyen szerepet játszanak a mezőgazdasági nagyüzemek az ország agrártermelésében és a nemzeti jövedelem kialakulásában. E kérdést számos más szempont mellett főleg a termelés rentabilitása és produktivitása szempontjából kell megvizsgálni.

Az optimális mezőgazdasági üzem nagyság kérdésének vizsgálata során *Hollman*¹⁶⁾ mutatott rá annak fontosságára, hogy a kis paraszt üzemekben épp úgy törődjenek a mezőgazdasági termelés rentabilitásának kérdésével, mint a kapitalisztikus nagyüzemekben, bár a rentabilitás fontossága természetesen kisebb a kisgazdaságban, mint a nagyüzemben, mert egyfelől a családtagok munkabérigénye nem jelent határozott költségeket. A kis- és nagygazdaságok *produktivitásának* kérdésében *Aereboe*¹⁷⁾ vizsgálatai teremtenek tiszta helyzetet, Krstálytisztza megállapításai arról győznek meg, hogy a mezőgazdasági termelés minden ágát figyelembevée, az összes termelés szempontjából a nagygazdaság kétségkívül lemarad a kicsi mellett, habár rámutat arra, hogy bizonyos termények termelésében a nagyüzemnek van elsőbbsége.

Az közismert tény, hogy Magyarországon a nagybirtok termel ástechnikája tökéletesebb, mint a kisbirtoké. Ezt igazolja az, hogy a kisbirtok kat. holdankénti terméshozama kisebb, mint a nagybirtoké¹⁸⁾ és az is, hogy a nagybirtokról piacra került álla-

¹⁶⁾ Prof. Dr. A. H. Hollman: Zur Frage der optimalen Betriebsgrösse. Berichte über Landwirtschaft. Berlin. 1923.

¹⁷⁾ Prof. Dr. J. Aereboe: Allgemeine landwirtechaftliche Betriebslehre. Berlin. 1918.

¹⁸⁾ A kat. holdankénti terméshozam alakulása a nagy- és kisbirtokon az 1926-30. évek átlagában:

	Kat. holdankénti terméshozam		A nagybirtok hozam- többlete a kisbirtoké- val szemben
	nagybirtokon	kisbirtokon	
	m é t e r m á z s a		
búza	9.3	7.8	19.2 %
rozsa	7.9	6.4	23.4
árpa	9.3	7.6	22.4
zab	8.0	6.7	19.4
szemestengeri	9.0	7.5	20.0
burgonya	50.4	39.5	27.6
cukorrépa	116.9	98.8	18.3
takarm. répa	132.3	110.2	20.1

tok minősége általában jobb, mint a kisbirtokon tenyésztésieké. A nagyüzem felsőbbsege azonban mégsem feltétlen és nem állandó, mert „*a nagyüzem termelés dolgában csak addig áll felle a kicsinek, amíg a társadalom egyes osztályai között nagy különbség van, iskolázottság dolgában, ahol a szövetkezett?.* De a hajlandóság az alsóbb rétegekben nincs kifejlödvé.”¹⁹⁾ De nézetünk szerint annak, hogy a kisgazdaságok szántóföldi terméseredményei kisebbek, nem annyira az az oka, hogy a kistermelők szaktudása kisebb, mint az intenzív nagygazdaságok kitűnő szakképzettségű vezetőié, hanem inkább az, hogy a nagygazdaságokban a szántóföld közel egyenlő nagyságúra szabott tábláin egységes munka folyik, szemben a kisgazdaságok sok darabban fekvő földszalagjain folyó munkával. Ezeken a sokszor egy-két öl széles földforgácsokon a termelés feltételei igen kedvezőtelnek. A tagosított községek terméseredményei igazolják, hogy a kisgazdaságok nagymértékű tagozottsága döntő fontosságú szerepet játszik a kisgazdaságok alacsony terméseredményeiben. Tagosítás után a községek szántóföldi termelése általában 20%-kal emelkedett, éppen annyival, amennyivel a kisbirtok termésátlaga a nagybirtoké mögött általában elmarad. A tagosítás és az általános mezőgazdasági szakismeretek terjesztése lehetővé teszik, hogy a kisgazdaságok hasonló eredménnyel termeljenek, mint a nagyüzemek, sőt olyan termények – ipari növények – termelésével is foglalkozzanak, amelyeket eddig, főleg a nagyüzemekben termeltek. Az ezirányú fejlődés lehetőségét éppen a szövetkezeti mezőgazdasági szeszgyárak példái bizonyítják, igazolva azt, hogy még mezőgazdaság ipar is létesíthető kisbirtokon.

A szántóföldi termelés eredményei egyedül még nem elegendők arra, hogy a kis- és a nagybirtok produktivitásának kérdését a nagybirtok javára eldöntsük. A mezőgazdasági termelés ugyanis nem fejeződik be a szántóföldi termeléssel, hanem ez részben csak a mezőgazdaság egyéb termelési ágainak képezi alapját. Ezért, ha a különböző birtoktípusok termelésének produktivását kívánjuk vizsgálni, a mezőgazdasági termelés minden ágának eredményét figyelembe kell vennünk és azt a termelés alapját képező föld egységére, egy katasztrális holdra vonatkoztatunk. Csak az ily módon kiadódó termésértékek adnak

¹⁹⁾ Dr. Kenéz Béla: Nép és föld. Budapest, 1917. 46. lap.

helyes képet j arról, hogy a kis- vagy nagygazdaság termelése produktívabb-e;

Az alábbi táblázat számadatai azt mutatják, hogy akkor, amikor a” ország összes területének 50.0%-a, szántóföldterületének pedig 61.5%-a esett a 100 kat. holdnál kisebb birtokokra, az 1926-30, évek átlagában a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokból származott.

a	22.3	millió q	buza	termés	67.3	%-a
”	7.4	”	”	”	66.1	”
”	6.0	”	”	”	63.4	”
”	3.5	”	”	”	49.8	”
”	16.3	”	”	”	67.4	”
”	18.7	”	”	”	67.5	”
”	23.1	”	”	”	63.7	”
”	14.8	”	”	”	9.8	”

Ugyanekkor az állattenyésztés hozadékának túlnyomó része szintén a kisbirtokról származott, mert az állatállomány nagyobb részét kisbirtokon tartják, mégpedig ugyancsak az 1926-30. évek átlagában a

a szarvasmarha-állomány	76.2	%-át
a sertésállomány	85.0	”
a lóállomány	85.0	”
a juhállomány	30.0	”
a baromfiállomány	82.2	”

A szőlő- és gyümölcstermelés szintén a kisgazdaságok üzemága. A 380.000 kat. hold szőlőterületből csak 9.7%, 36.700 kat. hold az 5 holdnál nagyobb szőlőbirtokok területe s hasonló módon a 15.7 millió darab gyümölcsfa 72.1 %-a a 20 kat. holdnál kisebb gazdaságokban és 17.0% a 20-100 kat. hold nagyságú gazdaságokban díszlik.

Ha ezek figyelembevételével felbecsüljük, hogy a mezőgazdaság évi termelésének értéke miként oszlik meg a nagy- és kisbirtok között – az erdőbirtokokat figyelmen kívül hagyva, – arra az eredményre jutunk, hogy a mezőgazdasági termelés értékének kb. 28%-át a nagybirtok és 72%-át a kisbirtok állította elő. Ha a termésértékeket a nagy és a kisbirtok – erdő nélküli – 1 kat. holdnyi területére vonatkoztatjuk és a *nagybirtok 1 kat. holdjának évi bruttó termésértékét 100-al vesszük egyenlőnek, úgy 1 kat. hold kisbirtok évi hozamának értéke 150-el egyenlő.* Az OMGE üzemstatistikai vizsgálatainak eredményei,

megállapításunkkal látszólag ellentmondanak,²⁰⁾ Az üzemstatistikai felvételek azonban nincsenek tekintettel a szőlő- és gyümölcs-termő vidékek törpegazdaságaira, amelyeknek munkaintenzívebb termelése nagyobb bruttó terméshozamot eredményez, mint a felvételre kiválasztott, főleg szántóföldi termeléssel foglalkozó kisgazdaságok. Ha azonban az ország kis- és nagybirtokait egy-egy csoportba összesítjük s a vizsgálatokat a két birtokkategóriára így végezzük el, úgy a fenti megállapítás helyessége kétségkívül kitűnik, mert a kisgazdaságok intenzív állattenyésztése, valamint szőlő-, gyümölcs- stb. termelése bőven pótolja azt a veszteséget, ami a kisgazdaságok kisebb szántóföldi termésátalagaiból származik. Nem helyes tehát a nagy- és a kisbirtok termelését csupán a szántóföldi termelés alapján összehasonlítani.

Az országok gazdasági életében nagy szerepet játszik az előállított cikkek exportálható feleslege. Az export viszonylagos nagysága tőkeshény országban határt szab annak, hogy az illető ország milyen mértékben kapcsolódhatik be a nemzetközi gazdasági életbe. Tőkeshény országban, mint Magyarországon, az export jelentősége annál is inkább nagy, mert a magyar gazdasági élet fejlődése sokszor idegen tőkét igényel. Ezek szolgálatát pedig csak kereskedelmi mérlegünk aktív egyenlegéből lehet reálisan teljesíteni. Az ehhez szükséges exportfelesleg csak a piacra kerülő javakból származhatik. Ezért mezőgazdasági termelésünket úgy a piacra termelés, mint az export szempontjából is vizsgálat alá kell venni másszóval azt is meg kell állapítanunk, hogy egyfelől a kereskedelmi forgalomba került, másfelől az exportált agrártermékek milyen része származott a nagy- és a kisgazdaságokból. A mezőgazdasági termékek értékét és azt, hogy annak milyen hányada kerül kereskedelmi forgalomba és Hogy abból mennyit tett az export, az 1929-1930. gazdasági évben, az alábbi táblázat tünteti fel:

²⁰⁾ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület. Üzemstatistikai Bizottságának II. kiadványa: Mezőgazdaságunk üzemi eredményei 1932. évben. Budapest, 1934. – Az üzemstatistikai felvételek szerint, az alföldi kisgazdaságok „nemzetgazdasági bevétele 18%-kal nagyobb, mint a nagygazdaságoké. A Dunántúlon az arány 14.2%

Termékek :	A termés összes ér- téke millió P	A termelés során a ter- melés felhasz- nált termé- kek értéke millió P		Termés netto értéke millió P	Keres- kedelmi for- gaiomba került millió P	%	Exportál- tatott millió P	%
Buza	426	81	345	345	259	61	58	14
Rozs	94	30	64	64	21	22	21	22
Árpa	97	68	29	29	30	31	25	26
Zab	50	45	5	5	18	36	5	10
Tengeri	200	176	24	24	64	32	22	15
Burgonya	76	33	43	43	34	45	5	7
Cukorrépa	41	10	31	31	41	100	—	—
Dohány	23	7	16	16	23	100	8	18
Egyéb termények	59	—	59	59	43	75	—	—
Zöldség	43	—	43	43	21	50	—	—
Takarmány	326	326	—	—	—	—	—	—
Legeltetés	85	85	—	—	—	—	—	—
Állatvágás	680	—	680	680	463	68	164	24
Tejtermelés	279	53	226	226	110	39	5	2
Gyapjunyírás	10	—	10	10	10	100	10	100
Baromfivágás	172	—	172	172	94	55	39	23
Tojás	62	3	54	54	28	45	17	27
Toll	12	—	12	12	9	75	7	58
Halaszat, vadászat	—	—	—	—	—	—	—	—
Méhészet, stb.	21	—	21	21	13	62	6	28
Bortermelés	62	—	62	62	54	87	6	10
Csemegegyűző	11	—	11	11	11	100	4	36
Gyümölcs	58	—	58	58	34	59	11	19
Trágyatermelés	106	106	—	—	—	—	—	—
Összesen :	2993	1023	1965	1965	1380	46	413	14

A mezőgazdasági termelés nettó értéke az 1929/30. gazdasági évben 1965 millió pengő volt. A termelés nettó értéke a fogyasztásra alkalmas termékek értékét jelenti. Vizsgálódásaink egyszerűsítése céljából az előbb felsorolt összes mezőgazdasági termék helyett csak a főbbeket foglaljuk össze az alábbi táblázatban:

Termény :	A termés összes ér- téke millió P	A netto ter- més értéke p e n g ő		Keres- kedelmi forga- lomt-a kerül millió P	%	Exportáltatott millió P	%
Buza	426	345	345	259	61	58	14
Állatvágás	680	680	680	463	68	164	40
Tej, tejtermék	279	226	226	110	39	5	1
Toll	246	238	238	131	53	63	26
Baromfi, tojás							
Bor, szőlő, gyüm.	131	131	131	109	83	21	16
Összesen :	1762	1620	1620	1072	61	311	18
Egyéb termények	1231	345	345	308	25	102	8
Összesen :	2993	1965	100.0	1380	46	413	14

Az agrártermelés nettó értékének 82%-át tehát a búza, hús, tej és a baromfitartás, valamint a szőlő- és gyümölcssterme-

lés termékei alkotják, s a kereskedelmi forgalomba kerülő érték nagyobb része ugyancsak ezekből a termékekből adódik. A takarmányneműek (szálastakarmány, tengeri, árpa, zab, burgonya stb.) csak viszonylag kis hányada kerül piacra, mert azok az állattenyésztésen keresztül értékesülnek, A mezőgazdaság nettó termésének jelentős részét a mezőgazdaságban tevékenykedő lakosság fogyasztja el, számos cikknek csak kisebb része kerül kereskedelmi forgalomba, A táblázatból kitűnik, hogy az 1929-1930. évben a bruttó búzatermés értékének 61 %-a, az állatvágásokénak pedig 68%-a, tejtermelésnek 39%-a, a baromfitartás termékeiből 53%, a bor-, szőlő-, gyümölcsstermelésből pedig 83% került kereskedelmi forgalomba. Ugyanebben az évben a búza-export a búzatermés összes értékének 14%-át tette. A vágásra kerülő; állatok értékének 40%-a, a baromfi, tojás- és tolltermeítés értékének 25 %-a, a bor, szőlő- és gyümölcsstermelésnek pedig 16%-á került külföldi piacokra, E termékek agrár-exportunknak 75%-át teszik.

*Most már arra keresünk választ, hogy a nagy- és kisbirtok-
nak milyen része van a belföldi fogyasztópiacok ellátásában é a
az exportban?*

Vizsgálataink szerint az 1929/30, évi búzatermés 61 %-a került kereskedelmi forgalomba. Számításainktól eltérő módszerekkel üzem statisztikai alapon vizsgálta a kérdést Szafka Elek, a gyakorlatban élő nagygazda, aki arra az eredményre jutott, hogy az 1928. évben termelt búza 60,7%-a került kereskedelmi forgalomba, míg a búzatermés 39,3%-a a gazdaságok vetőmag, konvenció, terménybér és a gazda saját szükségletét fedezte. Vizsgálódásaiban arra is kitért, hogy az egyes birtokkategóriákba tartozó birtokok termékeinek milyen hányada került kereskedelmi forgalomba.

	Össz. termés e z e r	Vetőmag- szükséglet m á z s a	Termény- bér ill. saját szük- séglet	A termelés szükséglete		Kereskedelmi for- galomba (belföldi piacra és kivitelre) került	
				1000 q	%	1000 q	%
20 kat. holdas birtok	11.833	1.412	3.972	5.384	45.5	6.449	54.5
20—100 „ „ „	6.459	571	851	1.422	22.0	5.037	78,0
100—1000 „ „ „	4.638	379	1.633	2.012	43.4	2.626	56.6
1000 kat. h. felüli	4.071	254	1.533	1.787	43.9	2.284	56.1
Összesen :	27.001	2.616	7.989	10.605	39.3	16.396	60.7

A táblázat adataiból kitűnik, hogy a nagy- és a középbirtok-
kok búzatermésükből alig néhány százalékkal hozhatnak többet

kereskedelmi forgalomba, mint a 20 kat. holdnál kisebb gazdaságok. A nagygazdaságok ugyanis a munkabér jelentős részét mint cselédkonvenciót, summásbért, stb. búzában adják ki. A 20 kat. holdnál kisebb birtokon termelt búza viszont főleg a gazda és családja szükségletét fedezi. *A 20-100 kat. holdas kisgazdaságok búzafeleslege a legnagyobb és termésük 78%-át kereskedelmi forgalomba hozzák, ami az összes piacra került búza kb. egyharmadát teszi.* Ez a birtoktípus a többivel szemben igen jelentős búzafelesleggel rendelkezik. Ennek az az oka, hogy a 20-100 kat. holdas gazdaságok munkaszükségletét főleg a gazdálkodók és családtagjaik fedezik, terménybért ezért nem fizetnek, saját szükségletük pedig az összes termésnek már viszonylag csak csekély része. Ezek a számok meggyőznek arról, hogy *Magyarországon a fogyasztó piacok búzaellátásában a nagygazdaságok sem abszolúte sem relatíve nem emelkednek a kisgazdaságok fölé.* Az a közfelfogás tehát, mintha a fogyasztó centrumokat főleg a nagybirtokok látnák el gabonával, magyar vonatkozásban téves.

Az állattenyésztés húshozadékának és a tejtermékeknek, amelyek agrártermelésünk nettó értékének több mint felét teszik, túlnyomó része a kisgazdaságokból kerül ki. Azt azonban, hogy a kereskedelmi forgalomba került állattenyésztési termékek milyen része származik a nagy- és a kisgazdaságokból, statisztikailag jelenleg nem lehet megállapítani. De ha meggondoljuk, hogy a szarvasmarhaállomány 76.2%-a és a sertésállomány 85.0%-a a kisgazdaságokban van, és ha figyelembe vesszük, hogy azonos nagyságú állatállomány évenkénti szaporulata²¹⁾ alig különbözik a nagy- és kisgazdaságokban, akkor nyilvánvaló hogy *a vágásra kerülő állatok túlnyomó része a kisgazdaságokból származik. Az 1930. évben történt statisztikai felvétel szerint a nagygazdaságokban fejte tejnek ugyan viszonylag nagyobb része került eladásra, de az összes kereskedelmi forgalomba került tejnek mégis 71.9%-a a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokból származott.*²¹⁾

Az agrártermelésünk szempontjából nagyfontosságú *baromfi-tartás hozadékának 92.0%-a a kisgazdaságokból származott.*

²¹⁾ Dr. Szöllősy Zoltán.: Szarvasmarhaállományunk és tejtermelésünk 1930-ban. Magyar Statisztikai Szemle, 1931. 349. és köv. lap.

zik. Ők látják el a belföldi piacokat. de az exportot is ők szolgáltatják.

A bor- és gyümölcsstermelés, mint azt előbb kifejtettük, a kisgazdaságok üzemága, s ez a szükségszerű oka annak, hogy a kereskedelmi forgalomba került bor és gyümölcs legnagyobb része, szintén a kisgazdaságokból kerül ki. Mindezeket figyelembe véve, a kereskedelmi forgalomba került agrártermékek értékének kb. 70-73%-a a kisgazdaságokból származik. Magyarországon a fogyasztópiacok ellátása csak kis részben függ a nagyüzemek termelésétől és az ma már inkább kereskedelmi organizációs feladat.

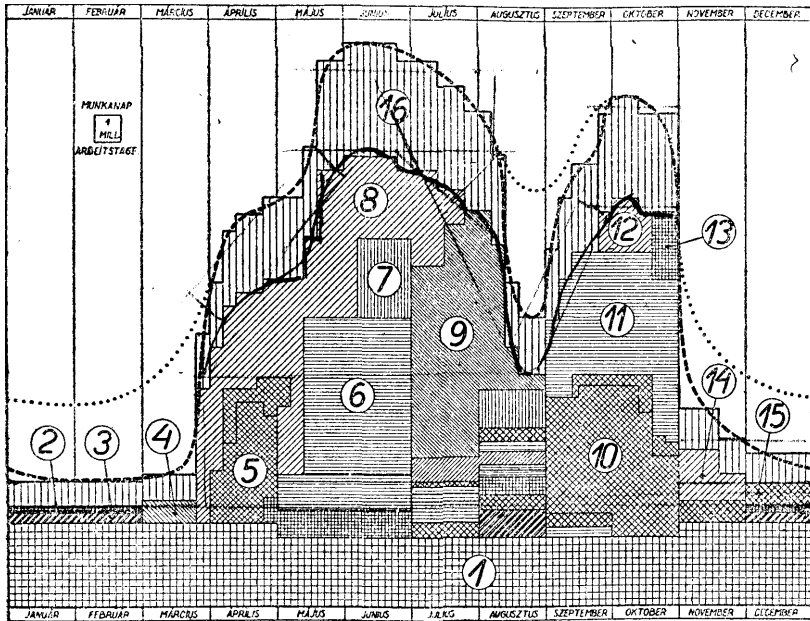
Agrártermelésünk feleslege külföldi piacokra kerül. Az agrárexport értékének kb. 70%-át az állattenyésztés, baromfitartás, valamint a bor- és gyümölcsstermelés termékei adják. Ezeknek a cikkeknek pedig háromnegyedrésze a kisgazdaságokból származik. *Agrártermékeink külkereskedelmi forgalmában tehát éppen a kisgazdaságaink termékei szerepelnek nagyobb arányban.* De az sem érdektelen, hogy amíg a búzaexport értéke az éimult 8 év alatt 86%-kal, addig a baromfi, tojás- és toll-exportunk értéke – mint az alábbi táblázatból kitűnik – cssk 50%-kal csökkent. Ennek az az oka, hogy a baromfi, tojás, toll-kivitelünk mennyisége folytonosan emelkedik, ami az árhanyatlást számottevően kompenzálja.

	1925/26.	1926/27.	1927/28.	1928/29.	1929/30.	1930/31.	1931/32.	1932/33.
Exportált buza értéke millió P	165	184	182	176	183	72	45	25
Export. baromfi, tojás, toll, értéke, millió P	76	92	70	75	85	77	59	40

6. A mezőgazdasági munkanélküliség és a kivándorlás kérdése.

A kisgazdaságok és a mezőgazdasági nagyüzemek vizsgálata nem lenne teljes, ha a munkás viszonyokra, a tefemelés munkaszükségletére nem férnénk ki. A mezőgazdasági termelés munkaszükséglete kézi és állati, illetve gépi munkaerővel fedezhető. Az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Argentína stb. gyér lakosság széntermelő vidékeinek munkaszükségletét legnagyobb részben géppel fedezik. Ez agrárvidékeken a vetésterület és általában a megművelt föld nagyságát a termények áralakulása és a termelés rentabilitása erősen befolyásolja, A tengeren-

túli országokban ugyanis meg van annak a lehetősége, hogy a megművelt területet lényegesen kiterjesszék, de többnyire meg volt annak a lehetősége is, hogy a mezőgazdaságban tevékenykedő munkásság egy része más irányban találjon foglalkoztatást, mielőtt a mezőgazdasági termelés rentabilitása megromlott. A túlnépes európai agrárországokban, így Magyarországon is, azonban a mezőgazdasági termelés csaknem független a termelés

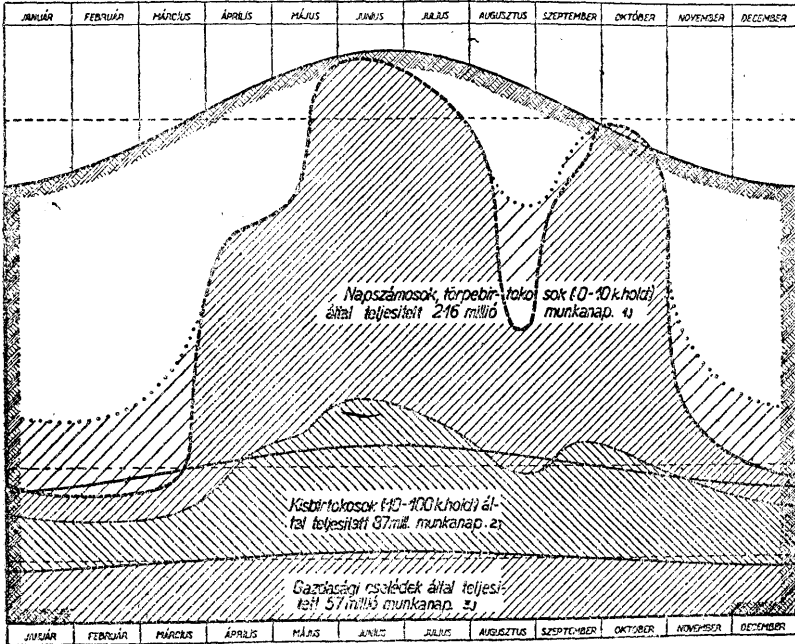

I. A mezőgazdasági termelés kézimunkaszüksége 1930-ban

1. Az állattenyésztés kézimunkaszüksége,	9. Aratás, cséplés, betakarítás.
2. Erdőirtás és felújítás	10. Őszi szántás és vetés.
3. Trágyázás.	11. Kapások betakarítása.
4. Legelő ápolás.	12. Szüret.
5. Tavaszi szántás és vetés.	13. Cukorrépa betakarítás.
6. Tengeri, burgonya, stb. ápolása.	14. Szőlőföldelés.
7. Szénakaszálás, betakarítás.	15. Dohánytermelés.
8. Szőlőmiveiés	16. A munkahelyváltózással járó idővesztés.

rentabilitásától, mert agrárlakosságunk egyrészt a kivándorlás megszűnése, másrészt ipari fejlődésünk szűk korlátai miatt nagyrészt arra kényszerül, hogy a mezőgazdaságban találja meg boldogulását. Az összes megművelt terület állandósága és az állat-

állománynak csak kisebb mértékű fluktuációja igazolja, hogy Magyarországon a mezőgazdasági termelés kényszergazdálkodás jellegével bír, amelyre az agrárcikkek áralakulásának csak csekély befolyása van. Ez az oka annak, hogy a mezőgazdasági termelés volumenje a termelésnek inkább fizikai, mint konjunkturális tényezőjétől függ. Ezért a mezőgazdasági termelés munkaszükségletére a konjunktúraváltozások legfeljebb annyiban hatnak, hogy a termelés csökkent rentabilitása idején a szükséges

II. A mezőgazdasági termelés kézimunkaszükséglete és a mezőgazdasági népesség munkaképessége

munkákat nem végzik el oly tökéletesen, mint jó konjunktúra idején. A mezőgazdaságban tevékenykedő lakosság tehát évről-évre közel akkora munkalehetőséggel áll szemben, illetve a mezőgazdasági népesség folytán tartó szaporodása következtében munkalehetőségei évről-évre való zsugorodásával kell számolnia. A termelés munkaszükségletét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a különböző, a mezőgazdasági termelésben érdekelt osztályok az év folyamán milyen mértékben részesedhetnek a mezőgazdasági termelés által igényelt, meglehetősen mereven körül-

határolt munkaszükségletben. A földművesnépnek úgyszólván minden tagja évenként részesedik ebben a munkaalkalomban és hosszabb-rövidebb ideig munkát talál Köztudomású, hogy aratás idején a legszegényebb faluban is alig lehet henyelő embert találni. A falu valamennyi munkabíró tagja dologban áll s ha saját falujának határában nem talál munkát, csoportba verődve mennek az Alföldre, ahol a szorgos munka idején otthon felesleges munkájukat szívesen látják. Az kétségtelen, hogy az ország falusi lakossága néhány helyi kivételtől eltekintve, minden évben bizonyos ideig munkában áll, miért is Magyarországon abszolút mezőgazdaság munkanélküliségről nincs szó. Nem jelenti ez azonban azt, hogy a sok esetben csak 80-100 napig tartó munka ellenértéke fedezi a soktagú munkáscsalád évi szükségletét. Az I. számú diagramm a mezőgazdasági termelés kézi-munka szükségletét ábrázolja, ami évenként 360 millió normál munkanapot reprezentál. A II. számú diagramm viszont a mezőgazdaságban tevékenykedő lakosság 471 millió normál munkanapnyi munkakapacitását és a munkaszükségletben való részesedését ábrázolja.²²⁾ A mezőgazdasági munkásság foglalkoztatottságának mértékére, másszóval a mezőgazdasági munkanélküliségre az a jellemző, hogy a mezőgazdasági termeléshez szükséges 360 millió munkanap milyen részét képezi a falusi lakosság munkakapacitását kifejező 471 millió munkanapnak. Ez az arány országos átlagban 76%-os. *A mezőgazdasági keresők hasznossá tehető munkaidejének – nem pedig a lakosság számának! – 24%-a tehát a jelenlegi népesedési birtokmegosztási és gazdálkodási rendszer mellett kihasználatlan. A mezőgazdasági lakosság munkanélküliségéről azonban csak akkor kapunk helyes képet, ha a keresőket olyan csoportokra bontjuk, akik megközelítően azonos munkalehetőségekkel bírnak. E vizsgálat szerint a törpebirtokos napszámosok hasznosítható idejének csak 65%-a van kihasználva. Ettől az országos átlagtól természetesen vidékenként eltérések tapasztalhatók, Békésmegyére ez a szám 44%, Hódmezővásárhely 52%, stb.*

A törpebirtokos napszámos és napszámososztály munka-

²²⁾ Dr. Matolcsy Mátyás: A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 6. számú különkiadványa. 1933.

nélküliségének okai között egyrészt természeti adottságok, másrészt pedig a jelenlegi birtokmegoszlási viszonyok és a népsűrűség szerepelnek, A mezőgazdasági termelés munkaszükségletének szempontjából a nagyüzemek a kisgazdaságok mögött maradnak. Amíg a 6.6 millió kat. hold nagybirtok évi kézimunkaszükséglet 94 millió munkanap, addig a 8,5 millió kat. holdnyi „kisbirtok 266 millió munkanapot igényel, *A kisgazdaságok kézimunkaszüksége lényegesen nagyobb, mint a nagygazdaságoké;*²³⁾ aminek az az oka, hogy a kisgazdaságokon tartják a sok kézi munkát igénylő állatállomány túlnyomó részét és viszont ez az oka annak is, hogy a kisgazdaságok kézimunkaszüksége az év folyamán lényegesen egyenletesebben oszlik el, mint a nagyüzemeké!, ahol a szántóföldi termelés dominál, amelynek munkaszüksége főleg a nyári hónapokra esik. A két gazdaságtípus munkaszüksége között még az a különbség, hogy, a nagygazdaságok munkaszüksége konjunktúraérzékenyebb, mint a kisgazdaságoké. A kisgazdaságok kézimunkaszüksége a kedvezőtlen konjunktúrával alig változik, mert a kisgazda ugyanúgy mivel! meg a földjét, mint jó konjunktúra idején, mert termelését nem a pénzben kifejezett jövedelmezőség irányítja, hanem az, hogy ez a munka az alapja megélhetésének s ha munkája pénzben kifejezve nem is les? olyan eredményes, mint a jó konjunktúra idején, nem változtathat sorsán, hisz munkáját egybeült ügysem értékesítheti. Nem így a nagygazdaságokban, A nagygazdaságok kézimunkaszükségletét a mindenkori rentabilitási számítások határozzák meg s ez az oka annak, hogy a nagygazdaságban a munkaalkalmak bizonyos mértékben nyomon követik a konjunktúra változásokat.²⁴⁾ Ez az egyik oka annak, hogy a mezőgazdasági munkásság ellátottsága a mezőgazdasági kedvezőtlen konjunktúrája idején viszonylag is rosszabb, mint a kis-

²³⁾ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Nemzetközi Bizottságának II. kiadványa: Mezőgazdaságunk üzemi eredményei az 1932. évben. Budapest, 1934. 50. 1. A dunántúli nagy- és középgazdaságok 1 kat. hold mezőgazdasági területre 56.4 P munkabér esett az 1932. évben, a kisgazdaságoknál pedig 35%-kal több, 86.7 P. Mindkét esetben a gazdálkodó munkabérgénye is figyelembevétel.

²⁴⁾ Egy igen jól vezetett pestvármegyei nagygazdaság kézimunkaszüksége az 1928. évi 39.602 munkanapról – 10.5%-kal 1932. évben 35.473 munkanapra csökkent.

gazdáké. Emellett a törpebirtokos és napszámososztály foglalkoztatottságát és megélhetését még az a körülmény is veszélyezteti, hogy a nagybirtok kézimunkaszükséglete mechanizálható. A mezőgazdasági termelés rentabilitásának csökkenése pedig arra készíti a nagygazdaságokat, hogy termelési költségeiket, így munkaszükségeiket is csökkentsék. A kézimunkaszükséglet leszorítása a törpebirtokos napszámos osztály munkaalkalmát zsugorítja össze, úgy, hogy emiatt ennek az osztálynak ellátatlansága a mezőgazdaság válságos éveiben méginkább fokozódik.²⁵⁾

A mezőgazdasági munkáscsaládok életszínvonaláról szám szerű képet alkothatunk *Kerék Mihály* felvételeinek eredményéből aki 96, főleg alföldi munkáscsalád, megélhetési viszonyait nagy részletességgel vizsgálta meg. E felvétel szerint egy muri-, káscsalád megélhetésére a család összes természetbeni és készpénz bevételeiből egy napra 79 fillér érték jutott az 1932. évben, vagyis fejenként 14 fillér.²⁶⁾ Ebből az összegből kell „testi erejét, egészségét fenntartani, a nélkülözhetetlen ruhadarabokat beszerezni, gyermekei iskoláztatásának költségeit viselni stb.” Ezekhez a számokhoz nem szükséges kommentárt fűzni, mert anélkül is hűen tükrözik vissza a közel 3 milliányi napszámos és törpebirtokos népünk életszínvonalát.

A mezőgazdasági munkásság helyzete a háborúelőtti évtizedekben sem volt kedvezőbb. A gazdasági liberalizmus korszakában, amikor a munkát s vele együtt a mezőgazdasági munkást is csak annyiba vették, mint a termelés többi tényezőjét, azok, ha elegendő munkát nem találtak a magyar földön, új hazát kerestek, kivándoroltak. *A kivándorlók száma rendkívül nagy volt. Az alábbi táblázat szerint a háborút megelőző másfél évtized alatt a magyar birodalomból 1.4 millió magyar honos vándorolt ki.*²⁷⁾

²⁵⁾ L. az Országos Mezőgazdasági Kamara övi jelentéseit.

²⁶⁾ Dr. Kerék Mihály: Adatok a magyar mezőgazdasági munkáscsaládok megélhetési viszonyaihoz: Magyar Gazdák Szemléje,, 1933. 590. lap.

²⁷⁾ Dr. Laky Dezső: A Magyar Szent Korona Országának kivándorlása és visszavándorlása. 1899-1913. Magyar kir. központi Statisztikai Hivatal. 1918. 14. lap.

Kivándorlók száma.

	1899-1904.	1005-07.	1908-13.	összesen:
Magyarországból	289,313	450,684	455.239	1,195,236
Horvátországból	<u>45.145</u>	<u>77.361</u>	<u>72.783</u>	<u>195.289</u>
<i>Magyar birodalomból</i>	<i>334.458</i>	<i>528.045</i>	<i>528.022</i>	<i>1,390.525</i>

A kivándorlók legnagyobb része – 70%-a – a mezőgazdasági munkások és törpebirtokosok közül került ki, A kivándorlás, főleg az északamerikai kontinens és Románia felé irányult, A kivándoroltak 86%-a Amerikába, 9%-a pedig Romániában kereste életlehetőségét. Az új otthon megteremtése természetesen nem sikerült mindenkinek, aki vándorbotot vett a kezébe, A kivándoroltak általában $\frac{1}{4}$ része visszatért az óhazába. Ezt is figyelembe véve és azt, hogy a Magyarországból kivándorolt magyar honosok nem mind voltak magyarok, a kivándorlás mégis a magyar nép nagy vérvesztését okozta, hisz 1930-ban még közel $\frac{1}{2}$ millió²⁸⁾ magyar – akik magyarnak vallották magukat – élt az amerikai kontinensen. Ez a félmillió magyar földművesnép – épúgy mint azok, akik már idegen földben pihennek – a semmiből tudtak maguknak existenciát teremteni. A kivándorolt magyarok az 1925-30. évek átlagában évenként 33 millió pengőt²⁹⁾ küldöttek haza Magyarországon élő hozzátartozóiknak, *A kivándorlók évi pénzküldeményei megdönthetetlen cáfolata annak a téves közvéleménynek, mintha a nincstelen magyar mezőgazdasági munkás, vagy törpebirtokos nem lenne alkalmas arra, hogy önálló existenciává váljék, s maga gazdája legyen.* Ezek a feleslegből hazaküldött pénzek bizonyítják legjobban azt is, hogy a hazáját elhagyta magyar nép azzal a küzdéssel, amellyel az amerikai életből magának részt tudott hasítani, meg tudott volna birkózni a Bácska, Bánát rónáin részére kiszakított földek vételárával is, ahol helyettük most ószerbiai telepések verték fel tanyájukat. Nem lett volna tehát szabad, hogy a kivándorlók hajósípjá a liberális világ könnyű

²⁸⁾ Dr. Mozolovezky Sándor: Honfitársaink az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában. Magyar Statisztikai Szemle.

²⁹⁾ Dr. Szigetny Gyula: Magyarország fizetési mérlegének alakulása az 1925-30. években. Magyar Statisztikai Szemle. 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931.

atmoszféráján át belesikítsen a magyar Alföld szomorú csendjébe, s toborozza a magyarok százazreit. Más feladata lett volna annak a népnek, mint az, hogy a magyar élet kibírhatatlan közönyéből észrevétlenül eltűnjék és idegen országban találja még boldogulását. Az ő feladata lett volna, demográfiailag megtartani azokat a területeket, amelyek visszaszerzéséért most oly keservesen küzdünk.

Ma a helyzet csak annyiban különbözik a háború előtti szomorú évtizedekétől, hogy a kivándorlás szünetel. A kivándorlás azonban nem azért szűnt meg, mintha az a grármunkás-ság helyzetének javítása érdekében valami is történt volna, hanem csak azért, mert Amerika, de a többi tengerentúli ország is lezárta sorompóját a bevándorlók előtt. Nagy valószínűsége van annak, hogyha lehetőség nyílnék ismét arra, hogy a magyar faj nyomorultjai idegenben próbálják keresni boldogulásukat a háború előtti események megismétlődésének.

II. AZ AGRÁRPOLITIKA FELADATAI.

1. A mezőgazdasági üzemek nagyságának megváltoztatása és a telepítés.

Mezőgazdaságunk termelésének volumenje az elmúlt tíz év alatt csak olyan mértékben változott meg, amennyivel a kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb időjárás az átlagosnál jobb, vagy rosszabb termést eredményezett, de a termelés mennyisége határozott folytonos növekedést nem mutatott. Pedig a gazdaközönség az elmúlt évtized alatt a termelés fokozása érdekében nagy és nem mindig észszerű pénzáldozatokat hozott. Gazdáink a mezőgazdasági termelés olcsóbbítása érdekében igyekeztek a tengerentúl bevált termelési módokat és eszközöket átvenni és a tengerentúli folyton olcsóbbodó mechanizált tömegtermeléssel a versenyt felvenni,

A mezőgazdasági termelés ilyen átszervezése érdekében hozott áldozatok azonban eredményteleneknek bizonyultak. A sikertelenség oka abban rejlik, hogy Magyarország gazdasági struktúrája merőben különbözik a tengerentúli mezőgazdasági országokétól. A mezőgazdasági termelés mechanizálása Magyarországon nemcsak szociális szempontok miatt nem fokozható, de azért sem, mert a kézimunka költségé a jelenlegi népsűrűségi és terményárak mellett lényegesen kisebb, mint a gépi munkáé.

A mezőgazdasági termelés fokozásának tehát nem az az útja, amely az elmúlt évtizedben annyi hiábavaló tőkeáldozatba került és ugyanakkor oly sok szociális problémát mélyített el. Mert a mezőgazdasági termelés fejlesztése a nemzet érdekeivel egybehangzóan csak úgy érhető el, ha a mezőgazdasági lakosság jelenleg kihasználatlan munkaképessége a kisgazdaságok belterjesebb gazdálkodásában értékévé realizálódik. Mezőgazdasági termelésünk fokozásának és azzal összefüggésben a jövedelem el-

oszlás egyenletesebbé tételének leghatásosabb módja a mezőgazdasági termelés jelen struktúrájának megváltoztatása. Vagyis a mezőgazdasági nagy üzemekből több munkaalkalmát biztosító Ids gazdaságokat kell létesíteni, E kérdést illetőleg a gazdasági szempontoknak a nemzeterosító népesedés-politika követelményeihez kell igazodniok. A nemzetfenntartó magyar őstermelő lakosság megerősítéséről van itt szó, minthogy „ez az osztály viseli a közterhek legnagyobb részét és adja egészséges fiaival a hadsereg zömét,¹⁾ s expanzióképességével a legnagyobb magyar feladatnak, a revízióknak megvalósítására van hivatva. Ugyanez a felfogás jut kifejezésre a Quadragésimo Anno gazdasági programja tudós kommentátorának szavaiban is,³⁾ amikor azt mondja: „a mezőgazdasági munkaerő-felesleg értékesítése végett előbb-utóbb foglalkozni kell a birtoknak az adott viszonyok szerint megfelelő elosztódása kérdésével. Ebben a kérdésben nem az lesz a döntő, hogy a kisüzem tud-e többet termelni, vagy a nagyüzem...? Sokkal lényegesebb az a szempont, amit Szekffü Gyula emel ki: a nagybirtok és a kisbirtok harcában az a döntő, melyik biztosítja több. ember megélhetését-? Ezért a Quadragésimo Anno gazdasági rendjének hívei eszményi célul mindenestre a minél több életképes kisbirtokexistencia megalapítását tűzik ki.”

A magyar nép számbeli és gazdasági gyarapodásának kérdése szorosan összefügg az egészséges kisgazdaságok létesítésével. Minden intézkedés, amely az önálló mezőgazdasági kisexistenciák számát növeli, emeli a nép jólétét. A birtokmegoszlás helyes rendje azonban magától nem áll elő, sőt megfelelő intézkedések híján a jelenlegi helyzet még rosszabbodhatik, különösen ha a kisbirtok elaprózódásának nincs akadálya. Természetes tehát, hogy a birtokmegoszlás társadalmi és gazdasági szempontból szükséges helyes rendjének megvédése vagy megteremtése mesterséges beavatkozást követel. Az agrárpolitikának az egészségtelen birtokmegoszlás orvoslására két mód kínálkozik: egyrészt az egy kézben levő birtokok kiterjedésének maximálása, másrészt a föld szétforgácsolódását megakadályozó

¹⁾ Dr. Kenéz Béla: Nép és Föld. Budapest, 1917. M. lap.

²⁾ Dr. Mikos Ferenc: A Quadragésimo Anno gazdasági rendje. 1934. {Budapest, 271. és köv. lap.

birtokminimumok megállapítása.³⁾ Hogy egy agrárországban az egy kézen levő birtokok *területe* mekkora lehet, azt egyrészt a nincstelen és törpebirtokos mezőgazdasági lakosság száma, másrészt a nagyüzemszerűen kezelt birtokok túlterjedése szabja meg. Ahol a mezőgazdaságban foglalatostkodók száma viszonylag kicsiny, mint általában a tengerentúli agrárországokban, s ahol” a kézimunka drága, a mechanizált termelésre alkalmas nagyobb kiterjedésű birtokok indokoltak lehetnek, túlnépes országokban azonban, mint amilyenek általában az agrár Duna-átfamok, a belterjes, sok munkalkalmat nyújtó kisgazdaságok a kívánatosabbak., Magyarország 4.5 milliónyi agrárlakosságának

34.5 %-a	} 67.3%	mezőgazdasági munkás, törpebirtokos és bérlő (5 kat. holdon alul) mezőgazdasági cseléd
18.6 %-a		
14.2 %-a		
29.7 %-a	kisbirtokos és bérlő	
2.3 %-a	egyéb mezőgazdaságban foglalkozó (kertész, stb.)	
0.7 %-a	100 kat. holdnál nagyobb birtokos és bérlő.	

Az első három kategóriába több mint 3* millió lélek tartozik. Egyrészt ezek nagy száma és alacsony életszínvonala teszi sürgetően szükségessé, másrészt pedig a nagybirtokok kedvezőtlen túltengése lehetővé, hogy a két véglet megszüntetésével a nemzeti szempontból igen fontos kisgazdaságok számát „nagy-mértékben gyarapítsuk. A közel 3 millió lélekről gondoskodó, közel 750.000 családfenntartó közül természetesen nem mindegyik alkalmas önálló gazdálkodásra, de az ország megművelhető területének korlátolt volta sem engedi, hogy nincstelen mezőgazdasági népünk valamennyi tagja a maga gazdájává váljék.

Ezen a ponton kapcsolódik be a gyáripar fejlesztésének feltétien szüksége. Azt hangsúlyoznunk kell, hogy a gyáripart észszerűen támogató- iparpolitika nincs ellentétben az agrárpolitikával. Az ipari fejlődésünknek agrárlakosságunk szempontjából is van hivatása. De nem szabad az egyiket a másik rovására elhanyagolni. Olyan mértékű iparosodásra gondolni, amely agrárlakosságunk jelenlegi feleslegét fel tudná szívni, mindaddig észszerűtlen és az ország gazdasági erőforrásaival nincs összhangban, amíg a mezőgazdasági lakosság jelentős része a mezőgazdaságban önálló existenciává tehető. A mezőgazdasági nagyüze-

³⁾ Dr. Kenéz Béla: Nép ée Föld. Budapest, 1917.

meknek kiscgazdaságokká való átalakítása az ország mezőgazdasági termelésének munkaszükségletét egyenletesebbé tenné, A nyári hónapokban a nagyüzemeknek rövid ideig tartó igen nagy munkaszükségletét a kiscgazdaságoknak az év folyamán egyenletesebben eloszló munkaszüksége váltja fel. Ez szükségtelenné teszi a mezőgazdasági munkásság jelenlegi nagy tartalmát, amelynek most fő feladata, hogy a nyári hónapok munkáját teljesítse, az év legnagyobb részében azonban kereset nélkül vannak. Az agrárreform megvalósítása után tehát a még mindig munkássorsban élő mezőgazdasági lakosság egy részének az iparban való elhelyezkedése, úgy a saját, mint a nemzetgazdaság szempontjából is előnyös,

A kiscgazdaságok létesítésére alkalmas területek az 500 kat. holdnál nagyobb birtokokból kerülnek ki. A 100-500 kat. holdas középbirtokok hivatása nemzeti szempontból éppoly fontos, mint a kiscgazdaságoké. Ezek különben is mindössze 2,2 millió kat. holdat tesznek, ami az ország összes területének csupán 14,1 %-a. A nemzeti eszmeáramlatokért síkraszálló mívelt középbirtokosok vannak hivatva arra, hogy vagyoni függetlenségükre támaszkodva, a gazdasági és politikai életet irányítsák, annál is inkább, mert ők a gazdálkodás során úgy a termelés és értékesítés, mint a nép egyéb problémáit is megismerik, ami nem mondható a nagybirtokosokról. Az 500 kat. holdas birtokmaximum az utódállamok földbirtokreformjaiban nagyjából megvalósult. Ez is indokolja, hogy, következtetéseimet ily birtokmaximumra építem,, De hangsúlyozni kívánom, hogy a birtokmaximum csak a mezőgazdaságilag mívelhető területre vonatkozik, mert hisz a nagy erdőbirtokok fenntartása országos érdek, s azoknak nagyüzemszerű kezelése célszerű. Ezért az erdőbirtokok a kiscgazdaságok létesítése szempontjából nem jönnek tekintetbe,

A kisüzemek létesítésére alkalmas területeket a jelen birtokviszonyok részletes vizsgálata alapján jelölhetjük ki, A gazdaságok nagyságcsoportonkénti megoszlása szerint

	A g a z d a s á g o k			
	száma:	%	területe:	%
5 kat. holdas gazd.	1.142.294	71,5	1.748.831	11 0
5—100 " " "	441.102	27,6	6.793.604	42 6
100—500 " " "	10.635	0,7	2.236.484	14,1
500—1000 " " "	1.971	0,1	1.374.932	8,6
1000 " holdon feüli	1.644	0,1	3.778.567	23,7
	1.597.646	100 0	15.932.418	100 0

Az 500 kat holdnál nagyobb, részben korlátolt, részben szabadforgalmú gazdaságok területe 5.1 millió kat. hold, amelynek egy része szolgálhatna kisgazdaságok létesítésére. Kérdés, hogy ez a rész mekkora lehet.

A nagybirtokok közül a korlátolt forgalmú birtokok azok, amelyekről a legtöbb szó esik, ha birtokpolitikai kérdések itt-ott felvetődnek. Ezek közül a régóta reformra szoruló hitbizományi birtokok, az egyházi birtokok és a községi- és közbirtokossági birtokok a főbbek. A korlátolt forgalmú birtokok területe 1931-ben 3.8 millió kat. holdat tett s a következőképen oszlott meg a főbb tulajdoncímek szerint:⁴⁾

	A birtokok		A birtokok területéből			
	száma	kat. hold.	szántó	rét	legelő	erdő
Kincstári birtokok	55	238.274	29.2	2.9	10.8	50.6
Községi, közbirtokossági birtokok	4103	1.481.902	12.9	3.5	42.7	20.6
Vallásalap, tanulm. alap, egyházi birt.	1008	1.039.488	41.5	6.5	13.9	29.2
Hitbizományi birt.	92	821.331	36.3	8.1	10.3	37.1
Részv.-társ.	281	152.106	32.1	4.5	9.9	20.1
Összesen:	5539	3.793.131	28.1	5.4	24.0	28.5

A kincstári birtokok 238.000 kat. hold területéből a ménesbirtokoknak csak egy része és a különböző alapítványi birtokolt szántó és legelő területe alkalmas kisgazdaságok létesítésére. A ménesbirtokok nagy részének ugyanis az a feladata, hogy az állat- és vetőmag nemesítés által az ország mezőgazdasági termelését minőségileg emeljék. E feladatnak a mezőhegyesi és a bábolnai ménesbirtok elismeréreméltóan meg is felel. A többi kincstári birtok és az alapítványi birtokok azonban nem töltenek be magasabb hivatást és azok területéből mintegy 30.000 kat. hold szántó és az ezektől gazdaságosan ej nem választható 20.000 kat. hold erdő az, ami a kincstári birtokokból a földbirtokpolitika céljait szolgálhatja.

A községi és közbirtokossági birtokok 1,482.000 kat. holdnyi területéből mindössze 191.315 kat. hold a szántó, a többi túlnyomó részben községi és közbirtokossági legelőkre jut, ami mezőgazdasági lakosságunk állattenyésztésének az alapja. A községi és közbirtokossági birtokokkal kapcsolatban az agrárpolitika feladata kettős. Amíg a községi birtokok közül csak a

⁴⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1931. 64. lap.

nagy alföldi városok rendszeren kisbérletek formájában hasznosított szántóterületeivel kapcsolatban merülnek fel földbirtokpolitikai feladatok, még pedig inkább csak a tulajdonjog, mint az üzemnagyságok megmását követelve, addig a községi, illetve közbirtokossági birtokok legelőterülete az állattenyésztés fejlesztése érdekében gyarapítandó. Az alföldi nagy városok közül különösen Szeged birtokpolitikája szorul revízióra, A város tudvalóleg egy idő óta mit sem ad el határából hanem azt tanyákra osztva, hosszú bérletek alakjában hasznosítja,, Emiatt „Szeged határában nemcsak a faluszerű település lehetetlen, de még annak sincs meg a lehetősége, hogy városi tanyák bérlői, akármilyen igyekvők is, a város birtokából örök tulajdonba földet szerezhessenek; a 25 éve lakott tanyák és gyümölcsösök valaha is az övék legyen! Kecskemétnek más az irányzata. Bizonyos időközökben, de rendszer nélkül kihat birtokából egy-egy részt és azt felaprózó darabokban örökáron értékesíti a tulajdonában maradt földeket pedig bérlet útján hasznosítja,“⁵⁾ Az alföldi nagy városok kisbérletek által hasznosított szántóföld területeinek tulajdonjogi rendezése tehát szintén a birtokpolitika feladata.

A vallásalapok, tanulmányi, iskola és egyéb alapítványok, valamint az egyházi birtokok 1,1 millió kat. holdnyi területéből 456,347 kat. hold szántó. Az egyházi birtokok területéből, ha az egyenként 50-80 kat. holdnyi, falusi papföldek részére mintegy 150,000 kat. holdat fenntartunk, 300,000 kat. hold szántó, 125,000 kat. hold legelő és az ezen területekkel szorosan összefüggő és tőlük el nem választható 30.000 kat. hold erdő áll kigazdaságok „ létesítésére rendelkezésre.

A hitbizományi birtokok 821,000 kat. holdnyi területéből 300.000 kat. hold szántó, 67.000 kat., hold rét, 85.000 kat. hold legelő és 30,000 kat. hold erdő alkalmas kigazdaságok létesítésére. Ezen területeken kívül a 92 hitbizományi birtokos együttesen még 270.000 kat. hold erdő és 60.000 kat. hőd egyéb területtel rendelkezik, ami birtokosokként átlagosan 3600 kat. holdat jelent,

A részvénytársaságok 152.000 kat. hold kiterjedésű birtokaiból 45.000 kat. hold szántó, 6000 kat. hold rét, és 15.000 kat. hold legelő vehető igénybe.

⁵⁾ Kaán Károly: A magyar föld. Budapest, 1927. 188. és köv. lap.

A korlátozott forgalmú birtokok 3.8 millió kat. holdnyi területéből tehát mindössze, 1.3 millió kat. hold szolgálhat kisgazdaságok és közlegelők létesítésére, melynek művelési ágak. és származás szerinti tagozódását a következő táblázat mutatja:

	szántó	legelő	rét	erdő
	k a t a s z t r á l i s	h o l d		
Kincstári birtokokból igénybevehető		30.000		20.000
Községi	150.000			
Egyházi	300.000	125.000	62.000	40.000
Hitbizományi	300.000	80.000	60.000	50.000
Részvénytársasági	45.000	15.000	6.000	
Összesen:	825.000	220.000	128.000	110.000

Az 500 kat. holdnál nagyobb területű 1785 szabadforgalmú birtok területe 2,8 millió kat. holdat⁶⁾ tesz, melynek 56.1 százaléka szántó, 18,5%-a rét és legelő és 19.3%-a erdő.

Az 1785 birtok közül a 77 5.000 kat. holdnál nagyobb birtok együttes erdőterülete 204,699 kat. hold, a 256 2000-5000 kat. holdas birtok együttes erdőterülete pedig 163.613 kat. hold. Ezeknek a birtokoknak erdőterülete a kötöttforgalmú birtokéhoz hasonlóan az agráreform szempontjából figyelmen kívül kell, hogy maradjon. A 368.000 kat. hold erdőhöz a töle el nem vásztható kb. 30-40.000 kat. hold egyéb terület járul. Az 1452 500-2000 kat. holdas birtok 1,346.463 kat. holdnyi területéből az erdőterület mindössze 175.334 kat. hold, amiből egy birtokra átlagosan 121 kat. hold erdő esik. Az 1452 birtok területe ha 500 kat. holdas birtokmaximumot tételezünk fel, 726,000 kat. holdra csckkene. Az 500 kat. holdnál nagyobb birtokok 2,8 millió kat. holdnyi területéből tehát a 333 birtokra 368,312 kat. hold erdő és 32.000 kat. hold egyéb terület, összesen mintegy ,400.000 kat. hold, az 1452 birtokra pedig 726.000 kat. hold mezőgazdaságilag mi vélhető terület és erdő jutna, vagyis az 1785 birtok összes területe 1,126.000 kat. hold lenne. Az 500 kat. holdnál nagyobb területű birtokok területéből tehát kb. 1.7 millió kat. hold áll rendelkezésre, amelyen kisgazdaságok és közlegelők létesíthetők, Az igénybevehető 1.7 millió kat. hold művelési ágak szerinti megoszlását a következő táblázat adja:

⁶⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv 1931. 65. 1.

	Össz. ter.	szántó	legelő	rét	erdő	nádas	feldadó alá nem eső	
		1 0 0 0 k a t . h o l d						
Az 1785 birtok	2810	1587	351	168	544	9	129	
333 „	400	10	6	5	368	2	5	
1453 „	726	270	140	85	176	3	35	
Kisgazdaságok létesíté- sére igénybe vehető	1684	1307	205	78	—	4	89	

A korlátozott forgalmú birtokok és az 500 kat. holdnál nagyobb területű szabadforgalmú birtokok 6.6 millió kat. holdnyi területéből tehát mindössze 3.1 millió kat. hold alkalmas kisgazdaságok és közlegelők létesítésére. A következő táblázat tünteti fel a földbirtokpolitika céljaira alkalmas területeket származás és művelési ágak szerint.

	I g é n y b e v e h e t ő						Össze- sen
	szántó	legelő	rét	erdő	nádas	feldadó alá nem eső	
	1 0 0 0 k a t . h o l d						
Korlátozott forgalmú birtokokból	825	220	128	110	7	120	1410
Szabadforgalmú birtokokból	1307	205	78	—	4	89	1683
Összesen:	2132	425	206	110	11	209	3098

Hogy a rendelkezésre szolgáló 3.1 millió kat. hold területből mennyi kisgazdaság létesíthető, az attól függ, hogy milyen nagyságú gazdaságokat kívánunk nagyobb számban létesíteni. A háború utáni földbirtokreform, amely az 1-3 kat. holdas törpebirtokokat szaporította, nem szolgál jó példával. Annak ellenére, hogy 40-50 kat. hold biztosítja a gazda családjának azt az életnivót, amely alkalmas arra, hogy a családtagok közül néhányan az értelmiség közé emelkedjen, s a középosztályt felfrissítse, mégis mezőgazdasági lakosságunk nagy száma miatt a 10-20 kát., holdas gazdaságok számának növelése minden szempontból a legkívánatosabb. A 3.1 millió kat. hold területből például 220.000 átlagosan 12 kat. holdas és 5000 30 kat. holdas kisgazdaság, valamint 450.000 kat. hold közlegelő és erdő létesíthető.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a földreform gyakorlati megvalósítása nem ilyen egyszerű, a birtokkategóriák kijelölésének matematikai problémája. A létesítendő birtokok nagyságára és számára vonatkozó számszerű megállapításokat nem szabad szigorúan értelmezni, mert azok csak országos átlagot tükröznek vissza. A létesítendő átlagosan 12 kat. holdas kisgazdaságok területe például ettől az átlagtól vidékenként a talajminőség és egyéb szempontok miatt is el fog térni, A földigénylők – nem

anyagi hanem munka- és szellemi – képessége is igen nagy szerepet játszik a birtoknagyságok kialakulásában, mert például egy nagy családú, szorgalmas és jóeszű nincstelen vagy törpebirtokos az említett átlagnál nagyobb gazdaság megszerzésének költségével is megbirkózik, míg egy kisebb képességű igénylő az átlagnál jóval kisebb földet sem könnyen tudja megtartani., Az új gazdaságok nagyságának kijelölése tehát nagy körültekintést kíván. A parcellázási gyakorlat tapasztalatai szerint a sikert az biztosítja, ha a földigénylők gazdasági képességéről attól a falusi kereskedőtől tudakozódunk, akinél az illetők vásárolni szoktak. A kereskedők többnyire meg tudják mondani, hogy a teljesen nincstelenek közül kik a pontos fizetők, a szorgalmas, jóképességű emberek és kik a gyengébb kvalitásúak. A földigénylők ilyen megvizsgálása lehetővé teszi, hogy a megfelelő testi és szellemi - nem pedig meglévő anyagi – képességű igénylők kezébe megfelelő nagyságú birtokok kerüljenek, s ez esetben attól sem kell tartani, hogy a telepesek elhagyják földjeiket. Mindezt közbevetőleg csak azért említem fel, hogy lássuk milyen sok részlet és a dolgok milyen rugalmas kezelése húzódik meg az országos vonatkozású átlagszámok mögött, amelyek az agrárpolitikai feladatok konstrukciójának csak vázát szemléltetik,

Magyarország birtokviszonyai tehát a következőképpen alakulnának:

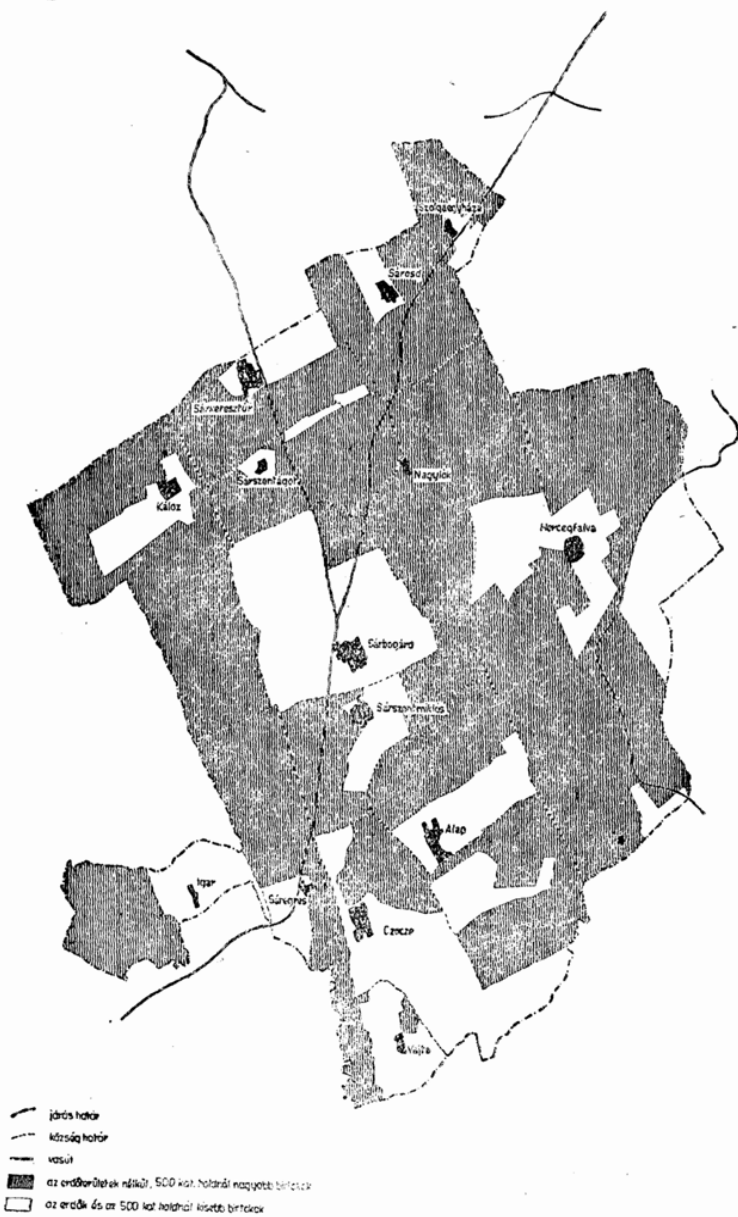
Birtokcsoportok : Gazdaságok területe az egyes birtoknagyságcsoportokban :				
kat. hold	jelenleg kat. hold	%	átcsoportosítva kat. hold	%
0—5	1,749.000	11.0	1,749.000	11.0
5—100	6,794.000	42.6	9,887,000	62.1
100—500	2,236.000	14.0	2,236,000	14.0
500 felül	5,153.000	32.4	2,060.000	12.9
Összesen : 15.932.000		100.0	15.932.000	100.0

Ha tehát a kisgazdaságok számát 225.000-rel szaporítanánk, az 5-100 kat. holdas kisgazdaságok 6.8 millió kat. holdnyi területe 9.9 millióra emelkednék s az 500 kat. holdnál nagyobb birtokok 5.2 milliónyi területe 2.1 millióra csökkenne, míg a törpebirtokok és a középbirtokok területe nem változnék meg. Az új birtokmegosztási viszonyok a többi európai agrárország háború utáni földreformjainak eredményeivel összhangban volnának.

Az új kisgazdaságok létesítésére rendelkezésre álló 2.8 millió kat. hold nagyüzemen a jelzett cél érdekében nagyszabású telepítési folyamatot kell megindítani. A telepítés mindkét mó-

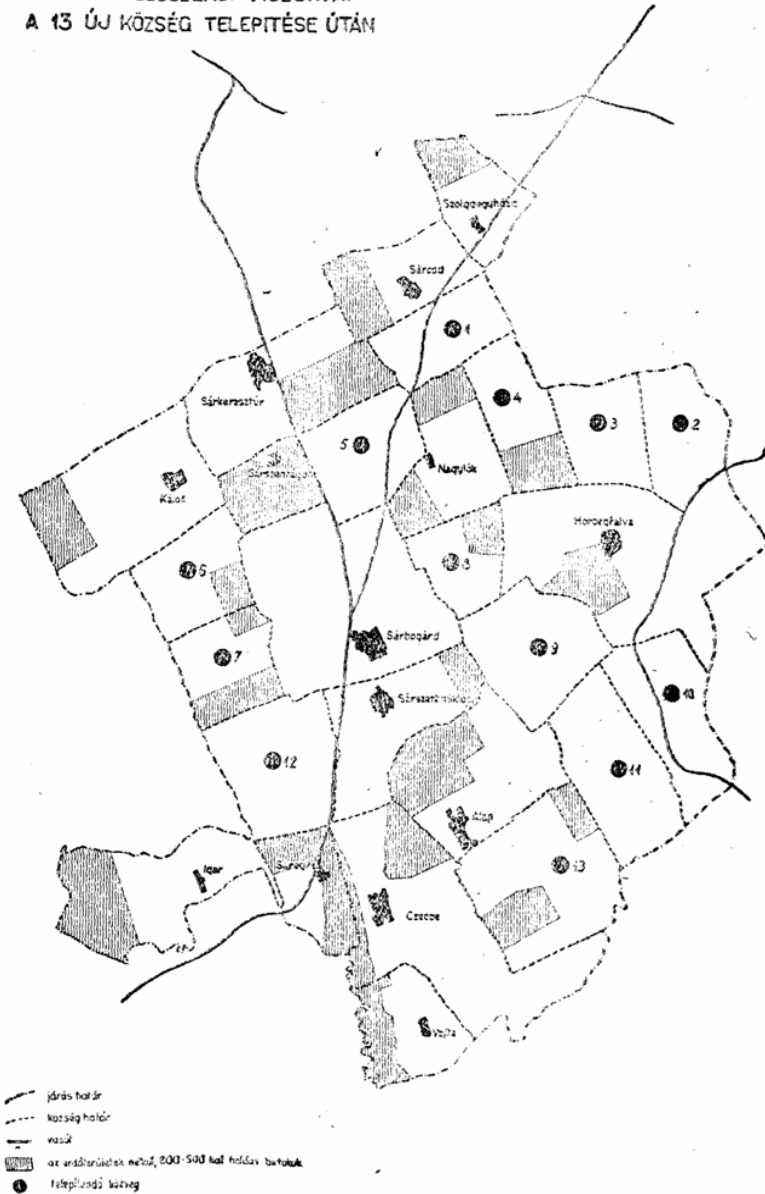
I. számú térkép.

FEJÉR VARMEGYE SÁRBOGÁRDI JÁRÁSÁNAK BIRTOKMEGOSZLÁSI VISZONYAI.

I. számú térkép.

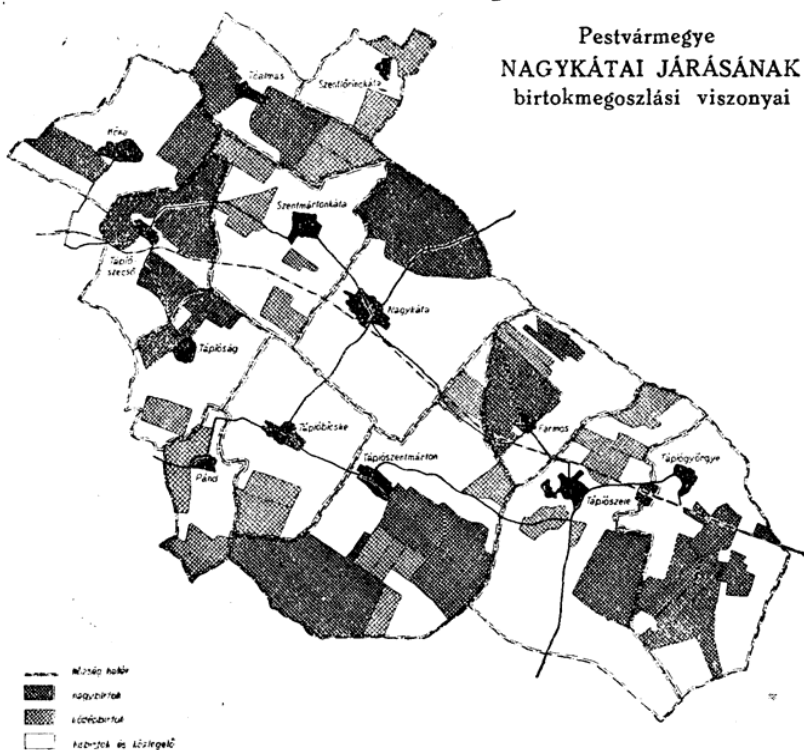
FEJÉR VÁRMEGYE
SÁRBOGÁRDI JÁRÁSÁNAK
 BIRTOKMEGOSZLÁSI VISZONYAI
 A 13 ÚJ KÖZSÉG TELEPÍTÉSE UTÁN

dozatát kell alkalmazni: a teljesen új községek létesítését és a meglévő községekhez való hozzátelepítést. Az új községek létesítése olyan vidéken lehetséges, ahol nagyterjedésű összefüggő birtokok tefümejt el. Az I. számú térkép például Fejér vármegye Sárbogárd-i járását tünteti fel, a jelenlegi és a telepítés utáni állapotában. A sárbogárdi járás 168.830 kat. holdnyi területén jelenleg csak 17 község van, a községek átlagos területe 9.931

II. számú térkép.

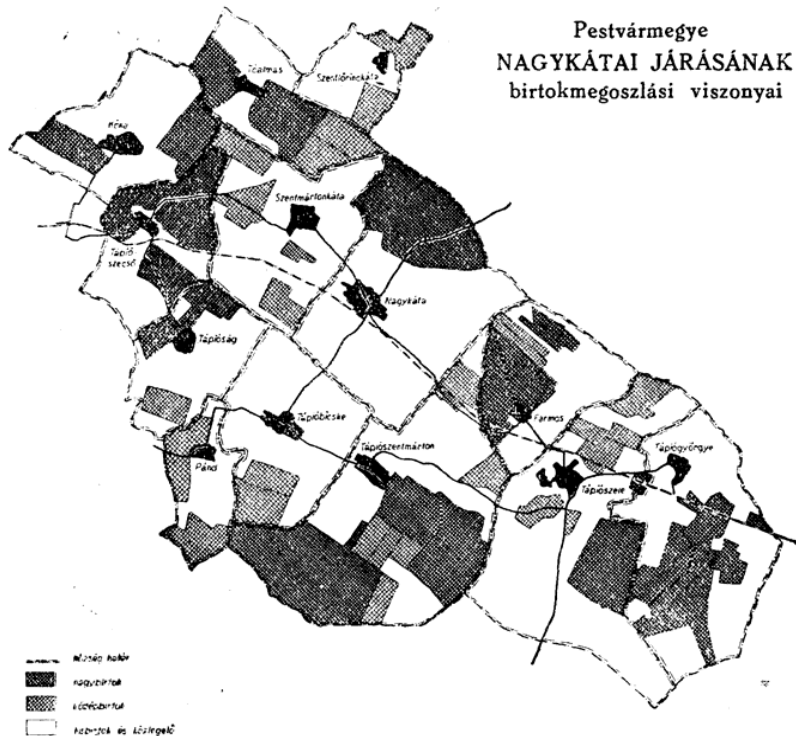
Pestvármegye NAGYKÁTAI JÁRÁSÁNAK birtokmegoszlási viszonyai

katasztrális hold. A 17 község lakossága 1930-ban 49.502, átlag egy község lakosainak száma 2.912, a népsűrűség csak 51.0 lélek négyzetkilométerenként. Ez az oka annak, hogy a meglévő 17 község mellett – mint azt a térkép és az I. számú táblázat szemlélteti – még 13 új község telepítése indokolt és lehetséges. Az új községek lakosságát a sűrűn lakott tiszántúli megyékből és a Duna-Tisza közéről lehet toborozni,, A II, számú térkép viszont a hozzátelepítés példáját mu-

latja a nagykátai járásban, amelynek területe 119.127 kat. hold s a járás átlagos népsűrűsége 91.7 km.²-ként. A nagykátai járás népsűrűsége az ország agrárvidékeinek átlagos népsűrűségénél (kb. 60) jóval nagyobb. Ez és az a körülmény, hogy a községek határában fekvő nyírbirtokok területe nem elegendő arra, hogy a nincstelenek és a törpebirtokosok javarésze maga gazdjává tessenék, szükségessé teszi a lakosság egyrészének kirajoztatását

II. számú térkép.

is. Az egyes községek birtokállományának nagyságcsoportonkénti megoszlását a II. számú táblázat szemlélteti, amely szerint a 16 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaság 35.000 kat. holdnyi területéből 25-28.000 kat. hold igénybevehető kisgazdaságok létesítésére. Ezen területen kb. 2000 kisgazdaság létesíthető a régi községek és 3 új község határában, ami áliai a járás 5-50 kat. holdas gazdaságainak száma 2800-ról 70%-kal 4800-ra emelkednék, A 13 község nincstelen és törpebirtokosai közül azonban még

I. táblázat.

A földreform céljaira alkalmas terület kiszámítása a Sárbogárd-i járásba

Községek	Össz terület kat. hold	1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságok.			500—1000 kat. holdas gazdaságok			200—500 kat. holdas gazdaságok		
		száma	területe kat. hold	ebből szántó kat. hold	száma	területe kat. hold	ebből szántó kat. hold	száma	területe kat. hold	ebből szántó kat. ho
1. Alap	8.688	1	1.467	990	3	2.327	1.878	3	999	761
2. Alsószentiván	6.998	1	3.916	2.596	2	1.484	1.171	1	356	279
3. Cece	13.829	2	3.041	1.386	2	1.240	701	6	2.492	1.396
4. Hercegfalva	27.969	1	29.052	19.886	2	1.629	1.362	1	307	303
5. Előszállás	7.158	1	2.355	1.720				1	200	121
6. Igar	17.666	4	13.011	9.301						
7. Kálóz	17.000	5	13.588	10.564	3	1.886	1.433			
8. Nagylók	6.537	1	6.743	4.178				5	1.464	927
9. Pusztagegres	9.015				1	655	404			
10. Sárbogárd	1.960							1	200	168
11. Saregres	8.125	2	3.753	1.858						
12. Sárkeresztúr	8.362	3	6.497	5.353						
13. Sárosd	7.563	1	7.043	4.335						
14. Sárszentágota	8.297	2	3.599	2.822	2	1.687	1.348	1	326	144
15. Sárszentmiklós	5.615	1	1.971	1.381				2	744	645
16. Szolgaegyháza	4.051	1	2.130	823						
17. Vajta										
Összesen	158.833	26	98.166	67.193	15	10.908	8.297	21	7.088	4.744

A 26 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságok 98.000 kat. holdnyi területéből mintegy 80.000 kat. hc vehető igénybe. Ez adatok az 1924. évi állapotról vonatkoznak. Azóta 14 nagygazdaság területe 7636 k holddal csökkent, 8 nagygazdaság pedig 4.936 kat. holddal növekedett, vagyis az 1000 k.-holdnál kisebb gazdaságokra mindössze 2.700 kat. hold jutott.

számú táblázat. A földreform céljaira alkalmas terület kiszámítása a Nagykáta-i járásban.

A községek	Összes terület kat. hold	1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságok			500—1000 holdas gazdaságok			200—500 holdas gazdaságok		
		területe kat. hold	száma	ebből szántó kat. hold	területe kat. hold	száma	ebből szántó kat. hold	területe kat. hold	száma	ebből szántó kat. hold
1. Farnos	6.971	3.174	3	1.469			513	1	344	
2. Kóka	7.937	1.925	1	1.382						
3. Nagykáta	14.182	1.895	1	978						
4. Pánd	3.859				2	1.445				
5. Szentlőrinc-káta	3.501				2	1.170				
6. Szentmártonkáta	9.071	1.050	1	837				1	312	
7. Tápióbicske	8.424									
8. Tápiógyöngyve	12.100	6.779	3	4.418						
9. Tápióság	5.827	3.147	2	1.823						
10. Tápiószecső	6.669	4.020	1	2.179						
11. Tápiószele	15.599	2.886	1	1.807				9	2.237	
12. Tápiószentmárton	18.151	8.757	2	6.412				5	847	
13. Toalmás	6.836	1.630	1	948				1	204	
Összesen	119.127	35.263	16	22.433	10	6.522	4.708	16	3.944	

A 16 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságok — név szerint Dr. Györgyey Illés örökösei, Friedman Lajos, br. Prónay Dezső, gr. Pálffy Sándor örökösei, gr. Keglevich testvérek, Nagy Gyuláné, br. Köhner Adolf, gr. Szirmai Sándor, Hevessey Andor és testvérei, Dr. Eber Antal, Blaskovich Aladár, gr. Andrassy Gezáné, br. Prónay György — 35 000 kat. holdnyi területéből mintegy 25—28 000 kat. hold vehető igénybe. (A nagybirtokok területe kb. 2100 kat. holddal csökkent az 1920—1930 évtized alatt.)

kb” 3-4000 család, Dunántúl viszonylag gyér népességű vidékein létesítendő új községekbe volna áttelepíthető. A földreform során a népesség átcsoportosulásának általános irányát a térkép szemlélteti,

A telepítés ilyen tervezésének a népsűrűsögre, a népesedéspolitikai követelményeire, a terület művelési viszonyaira, a piaci lehetőségekre stb. is nagy körültekintéssel, figyelemmel kell lennie. Ha e vizsgálatot az egész országra elvégezzük, úgy arra az eredményre jutunk, hogy a 450.000 kat. hold közlegelő létesítése mellett a telepítésre alkalmas 2.6 millió kat. hold területből 1.6 millió kat. holdon 280 új község létesíthető 1 millió kat. hold pedig a meglévő községek lakosságának jut. Ez a magyar agrárpolitika telepítési programjának maximális lehetősége.

Az egyes országok földbirtokreformjainak eredményéről beszámoló adatok összehasonlítása ugyan nem helyes, mert a körülmények részletes ismertetése nélkül azok nem sokat mondanak, de felemlítésüket mégis szükségesnek tartom főleg azért, hogy bemutassam, hogy mezőgazdasági üzemeinknek fentebb vázolt átcsoportosítása nem lesz egyedülálló.

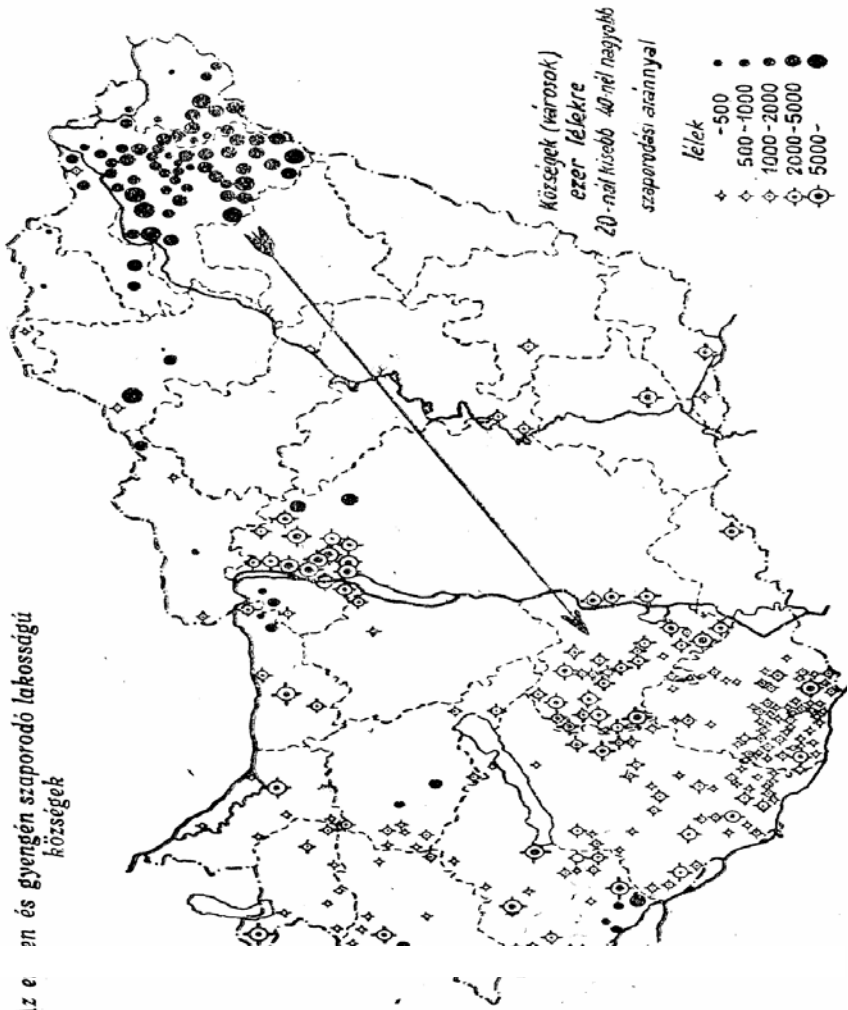
Jelen fejtegetéseimben csak az utódállamok földreformjait ismertetem vázlatosan, főleg abból a szempontból, hogy milyen óriási területeket veszítettünk el demográfiaiag a háború előtti agrárpolitikánk maradisága miatt.

Romániában a földreformot az igen egyenlőtlen birtokmegoszlás mellett az egyes tartományokban különböző okok sürgették. Amíg a Regátban a közvetítő kezekben levő kisbirtokok rendszerének visszaélései és pártpolitikai szempontok, addig az új tartományokban a nemzetiségpolitikai szempontok nyomultak előtérbe. Innen van az, hogy Erdélyben a csiki székelyek közbirtokossági erdőit is kisajátították annak ellenére, hogy azok kisexistenciák létét biztosították.

A román földreformtörvény az egy kézben levő birtokok területét a Regátban 500 hektár, Erdélyben és a Bánátban 500 kat. hold és Besszarábiában 100 hektár terjedelemben maximálta. P) földreform során kisajátított 5.1 millió hektár – 8.8 millió kat. hold – jelentős részét kiscgazdaságok, közlegelők és közbirtokossági erdőbirtokok létesítésére fordították, amiről a következő táblázat ad képet,⁷⁾

⁷⁾ The Tanti and the peasant in Románia. Oxford University Press 1930. 221. lap.

Az erdő és gyengén szaporodó lakosságú
községek

A földreform céljaira kisajátított területből

	kisgazdaságok létesítésére fordítottak ha.	közlegelők létesítésére fordítottak ha.	közbirtokos- sági erdők ha.	Összesen ha.
Ó-romániában	2,037.293	524.721	—	2,562.014
Erdélyben	451.653	418.361	484.805	1,354.819
Besszarábiában	1,098.045	—	—	1,098.045
Bukovinában	42.832	5.832	4.374	53.042
Összesen:	3.629.823	948.914	489.179	5.067.920

A kiosztott 3,6 millió hektár – 6,3 millió kat. hold – 410.000 román parasztnak jutott, ezenkívül még 166 ezren örök bérletet kaptak, ami által a 100 hektárnál nagyobb üzemek területe az ország összes területének 47%-ról 8%-ra redukálódott. A birtokmegoszlási viszonyok alakulását a következő táblázat adatai szemléltetik:

	A földbirtok megoszlása a földreform előtt és után							
	100 h. aluli üzemek területe				100 h. felüli üzemek területe			
	millió h.	%	millió h.	%	millió h.	%	millió h.	%
Ó-Románia	4.6	57.5	3.4	42.5	7.4	92.2	0.6	7.8
Erdély	4.7	53.0	2.8	37.0	6.4	85.4	1.1	14.6
Besszarábia	2.3	55.9	1.8	44.1	3.8	91.5	0.4	8.5
Bukovina	0.4	78.0	0.1	22.0	0.4	92.5	0.04	7.5
Összesen:	12.0	53.0	8.1	47.0	18.0	92.0	2.1	8.0

Bár ilyen nagyszabású struktúra-változást nem helyes egytized távlatából megítélni, mégis úgy látszik, hogy a földreform gazdasági eredményei Romániában nem kielégítőek. Ennek oka a román nép, s különösen a regátbeli románság testi és leik adottságában keresendők. Az új birtokosok ugyanis nem épek; szorgalmas kisgazdák. Augusztus hónap második felében mié; csak elvéve, sem látni ugarolt földet Óromániában, s meggyőtek Serbán miniszter szavai, aki Románia népének szorgalma úgy jellemezte, hogy „a cigányt az éhség, a románt a szükség kényszeríti munkába.”⁸⁾

⁸⁾ Louis G. Michael: Agricultural survey of Európa. The Danube Basin: Rumania, Bulgária and Jugoslavia. Published by the United States Department of Agriculture. Washington. 1929, 19. lap.

A jugoszláv agrárpolitika hármass célkitűzésű volt. Az agrárszociális és szerb nemzeti szempontok mellett, amelyek viszonylag kisebb súllyal szerepeltek, mint Romániában, azt a feladatot is hivatva volt megoldani, hogy a békekötések intézkedései alapján összekapcsolt lényegesen különböző mezőgazdasági kultúrájú vidékek nivóját azonos szintre hozza.

Az egyes tartományokban kisajátított területek nagysága nagyrészt a földreform előtti birtokmegosztási viszonyoktól függött. Jugoszlávia birtokmegosztása a földreform előtt a következő volt:⁹⁾

A művelés alatt álló területnek birtoknagyság szerinti megosztása az összes terület százalékban

	—5	5—20	20—50	50-en felüli
	hektár terjedelmű gazdaságok			
Szerbia	21.0%	78.7%	—	0.3%
Krajna	51.1%	39.1%	8.5%	1.3%
Dalmácia	82.4%	15.4%	1.0%	1.2%
	—5	5—100	100—1000	1000-en felüli
Horvátország	8.5%	60.3%	9.1%	22.1%
Bánát-Bácska	10.1%	70.0%	13.4%	6.5%

Azt mutatják ezek a számok, hogy míg Jugoszlávia déli ti. n. balkáni tartományaiban a művelhető föld területe már régen, jóval a háború előtt, rendkívüli módon elaprózódott, úgyannyira, hogy 50 hektárnál nagyobb gazdaságok az ország művelhető területének alig 1%-át tették, addig Jugoszlávia északi bántáiban, Bánátban és Bácskában, a föld viszonylag kevesek kezén volt: a művelt terület 20-30%-a 100, illetve 50 kat. holdnál nagyobb birtokosok tulajdonát képezte. Természetes tehát, hogy a jugoszláv földbirtok reform színtere a Bánát és Bácska rónái lettek, minthogy déli tartományokban úgyszólván teljesen hiányzott a kisajátítható nagybirtok, sőt a kisebb középbirtok is.

Az agrárreform céljaira 923 üzemet sajátítottak ki 2,1 millió kat. hold területtel, amelynek 40,5%-a szántó és 40,0%-a erdő volt, A kisajátított területek művelési ágak szerinti megosztása az elárulja, hogy azok Délmagyarország rónáiból és a Drávamenti erdőségekből tevődtek ki. Számszerűen:

⁹⁾ Dr. Joeepi Mathl: Die Agrarreform in Jugoslavien. 1927. 28.1.

Horvátország	231 üzemének	351.397 kat. holdját
Baranya, Bácska, Bánát	692 „	1,737.686 „ „
összesen: 923 üzemének 2,089.083 kat. holdját		

aprózták fel.

Az egy kézben levő birtokok területét maximálták. Istria, Dalmácia és Hercegovina hegyes vidékein egy gazdaság mivelhető területe 50 hektárnál, Horvátországban, Bánátban és a Bácskában pedig 500 kat. holdnál nagyobb nem lehet. Sajnos ezt a birtokmaximumot is valószínűen csökkenteni fogják, mert a szerb népnek az utóbbi években is változatlanul nagy szaporodása s a kivándorlás erős korlátozása arra készteti a kormányt, hogy a Bánát, Bácska „még mindig túlságosan nagy” birtokai további felosztásának tervével foglalkozzék. Pedig már eddig is 15,575 ós[^]erbiai családot telepítettek oda, ami családtagokkal együtt kb. 100-000 lelket jelent! Tették ezt azzal a gazdaságpolitikai indokolással, hogy a földreform van hivatva arra, hogy a déli tartományokat az újonnan nyert magyar bánágok magasabb gazdasági kultúrnívójára emelje, Remélték ezt az által, hogy a Délszerbiából hozott telepések eltanulják a szakszerű földművelést és az otthoniakkal való kapcsolataik folytán a gazdasági kultúrának egy délre való áramlása indul majd meg. A valóság ezzel szemben az, hogy 100.000 szerb lélekkel a magyar „kisebbséget” igyekeztek gyengíteni.

A *cseh földreform* sem nagyon különbözött a déli szomszédaink agrárreformjától. Csehország, Morvaország és Szilézia birtokviszonyai a birtokreform előtt is kedvezőbbek voltak a keleti tartományokénál. Az 5-30 ha. terjedelmű birtokok az összes területnek több mint felét ölelték fel, a 100 ha.-nál nagyobb terjedelmű birtokok az összes területnek mindössze 7%-át tették. Természetes, hogy e tartományokban, ahol a birtokmegosztás kedvezőbb volt, ahol a kisbirtok zöme a legkedvezőbb 5-30 ha. kategóriába tartozott, s a lakosság jelentékeny része az iparban találhatta meg boldogulását, a földbirtokreformnak kisebb szerep jutott, mint a keleti tartományokban. Ezért Slovensko, ahol a 100 ha.-nál nagyobb terjedelmű birtokok az összes mezőgazdaságilag hasznosított területnek 23%-át tették, lett a cseh földbirtokreform főszíntere. A cseh földbirtokreform is követte bizonyos mértékben a déli országok birtokpolitikáját, A csehek is

igyekeztek a kisajátított nagybirtokokon saját nemzetiségüket letelepíteni. A cseh földbirtokreform eredményeit a következő táblázat tünteti fel:

A földbirtokreform során kisajátított birtokok területe	
	kat. hold
Csehország	1,873.000
Morvaország, Szilézia	871.000
Slovenskó	2,296.000
Összesen:	5,040.000 kat. hold

Ha most összegezzük az utódállamok földreformjainak eredményét, akkor azt találjuk, hogy Magyarország elszakított területein, a

Felvidéken	2.3 millió kat. holdat
Erdélyben	2.9 " " "
Délvidéken	2.1 " " "

Összesen: 7.3 millió kat. holdat juttatott

a háború utáni földbirtokreform a cseh, román és szerb népnek. Ehhez a magyar földmivelő nép számára elveszett óriási darab földhöz – a csonkaország területének közel feléhez – fogja a történelem a felelős kormányok agrárpolitikái át tetemre hívni, mert ha a magyar föld a magyar népé lett volna, sokkal nehezebb lett volna az országot a trianoni sírba süllyeszteni. S a baj az, hogy agrárpolitikánk Trianon tanulságai nyomán sem változott meg, ami késlelteti Magyarország feltámadását. Ne feledjük el, hogy az elszakított területek visszacsatolása kötelességekkel is fog jární. Ilyen kötelesség lesz, hogy az egy ország határán belül élő népeknek egyforma jogokat kell majd biztosítani, Mr tenné indokolttá, hogy pld. Erdély román parasztsága, mely magyar birtokhoz jutott, amelyekről őket aligha lehet majd már elúzni ,mert bármilyen nemzetiséghez tartozó kisexisztenciák tönkretétele elképzelhetetlen, jómódú gazdatársadalmat alkosson, míg ugyanakkor az Alföld nincstelen magyar mezőgazdasági lakossága proletársorsban éljen. Magyarországnak tehát belső revízió végrehajtásával fel kell készülnie a külső revízióra, hogy alkalmassá váljék arra hogy az elvesztett területeket megrázkódtatás nélkül visszavehesse. Ne feledjük, hogy különböző struktúrájú területek összekapcsolásával kiegyenlítődési folyamat indul meg, ami azt jelenti, hogy vagy a nagybirtokrendszert kell vissza-

állítani a megszállott területeken,, vagy az anyaországban is radikális földreformot kell sürgősen végrehajtani. Már máris vizsgálás, hogy az elszakított Biharban és Bánátban élő, telepes nép balkáni szomszédaink agrárszociális érzékét hirdeti a kultúr nyugat előtt. Ezeket mondta nekem a bukaresti parlament egyik székely tagja, aki a megrabolt csíki székelyek igazáért küzd. A diplomáciai sikereknél, amelyeket a revízió érdekében elkönyvelhetünk, valószínűbb értéket jelentene a magyar nép gyarapodását, expanzióképességét növelő, agrárpolitika. Mert azt senkisé is képzelheti, hogy pl, a szerb határon fekvő 15.000 holdas Kisszállás, herceg Boncompagni-féle uradalmának bérlője és 1800 cselédnépe fel tudja venni a versenyt a szomszédos rác telepésekkel, akiket a szerb földreform tett önálló gazdákká a magyar földön. Ha revízióra gondolunk, úgy elsősorban a revíziót a való életben megvalósítani képes és hivatott magyar népet kell erőssé tenni, a magyar földdel egybeforrasztani. Csonkamagyarországon 3.1 millió kat. hold van, amelyre a földet imádó magyar nép minden joggal igényt tarthat,, Legszebb feladatunk, hogy a magyar népet ősi jussába beiktassuk.

2. Tagosítás.

Az a sokat emlegetett és statisztikailag is igazolt tény, hogy a kiscgazdaságok szántóföldi termelése tökéletlenebb, mint a nagybirtoké, főleg annak a következménye, hogy a kiscgazdaságok szántóföldi termelésének fizikai feltételei kedvezőtlenebbek, mint a nagybirtoké, ^amihez még sok esetben a kistermelők aiaacsonyabbfokú szakismerete is járul. De a kiscgazdaságok szántóföldi termelésének viszonylag kedvezőtlen alakulásából, amint azt az előző fejezetben kifejtettük, a kiscgazdaságok produktivitását megítélni nem lehet, mert ha a gazdálkodás minden ágának eredményét – szemtermelés, állattartás, baromfinevelés, gyümölcs- és bortermelés, stb. – a gazdálkodás alapjául szolgáló birtok 1 kat. holdjára vonatkoztatjuk, úgy arra az eredményre jutunk, hogy Magyarországon a kiscgazdaságok összesége produktívebb, mint a nagybirtokok. Ezen eredmény ellenére is az agrárpolitika fontos feladata az, hogy a kiscgazdaságok gyengébb szántóföldi termelésének okát kutassa és az orvoslást arra megtalálja. A fentebb említett két döntőfontosságú ok közül itt csak a kis-

gazdaságok túlzott széttagozottságából származott hátrányokkal foglalkozom.

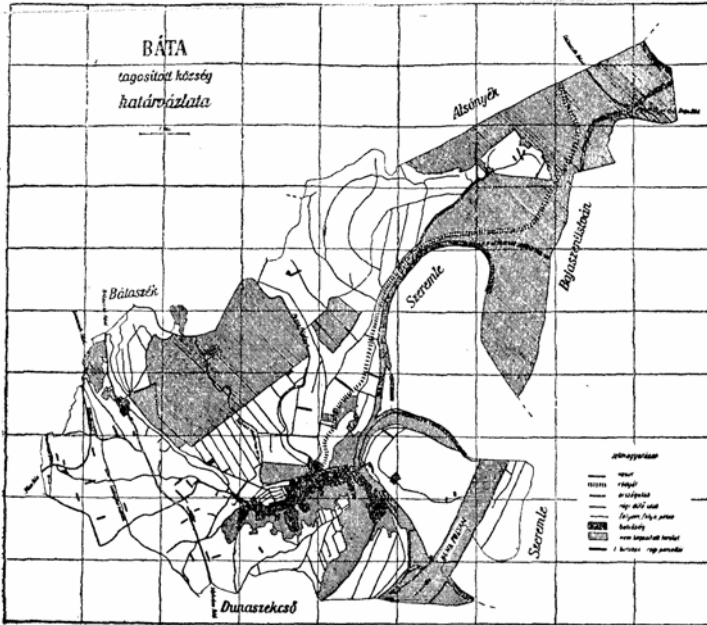
Amikor a kisgazdaságok szántóföldi termelésének eredményeiről a céllal számolnak be, hogy azokat a nagybirtokok termelése eredményeivel összehasonlítsák, a legkritább esetben fordul elő, hogy a különbözőségeket a két üzemtípus igen eltérő volta vezessék vissza. A terméseredmények szempontjából pedig döntő fontossága van annak, hogy a termeléssel kapcsolatos munkákat különböző körülmények között és eltérő módon végzik el e két üzemtípusban., *Ha a kisgazdaságok területe a nagybirtokokhoz hasonlóan egy-egy összefüggő tagban terülne el, úgy a kisgazdaságok szántóföldi termelésének eredményei, a termésátlagok alig, vagy egyáltalán nem maradnának el a nagybirtok termésátlagai mögött.*

A nagygazdaságok szántóterülete vidékenként kissé eltérően, de általában 30-50 kat. holdas táblákra van felosztva, ami a vetésforgónak is alapját képezi. Ezeket a táblákat kis időkülönbséggel egyszerre egyenletesen mi vélik meg, szántják, vetik, stb. Ilyenmódon nagybirtokon homogén, az adott talaj- és csapadékviszonyoknak legmegfelelőbb munkát végezhetik. Ezzel ellentétben kisbirtokok szántóföldi termése nagy kárt szenved amiatt, hogy a kisbirtokok az ország legtöbb községében viszonylag igen sok darabban, egymástól távol, szétszórva fekszenek,

Dunántúlon és Felsőmagyarországon százszámra vannak olyan községek, ahol a törpe- és kisbirtokosok parcelláinak átlagos területe alig éri el a 3-400 négyszöglet. Néhány példát említek ara amelyek megvilágítják, hogy a kisbirtokok elaprózottsága milyen nagyfokú. Nádujfaluban egy 5 holdas birtokosnak 40-50 darabban voltak elszórva a földjei. Egy 10 holdas birtok 100-130 darabban feküdt, míg egy 50 holdas gazdának birtoka a tagosítás előtt 238 darabban volt. Borzaváron pedig egy 12[^] holdas birtok területe 66 darabban volt szétszórva a község határában.¹⁾ Egy 50 holdas birtok pedig 47 darabban közel 1 holdas darabokban feküdt, a legközelebbi parcella 800 méterre, a legtávolabbi 8.9 kilométerre a gazda udvarától,²⁾ -A 47 ingat-

¹⁾ Dr. Trejber István: Földmérés és földrendezés a nemzeti munka szolgálatában. Technika, 1933. 93. 1.

²⁾ Kleiszner Zoltán: A tagosítások gyakorlati kivitele és gazdasági előnye. Geodézia Közöny. 1932. 65. 1.

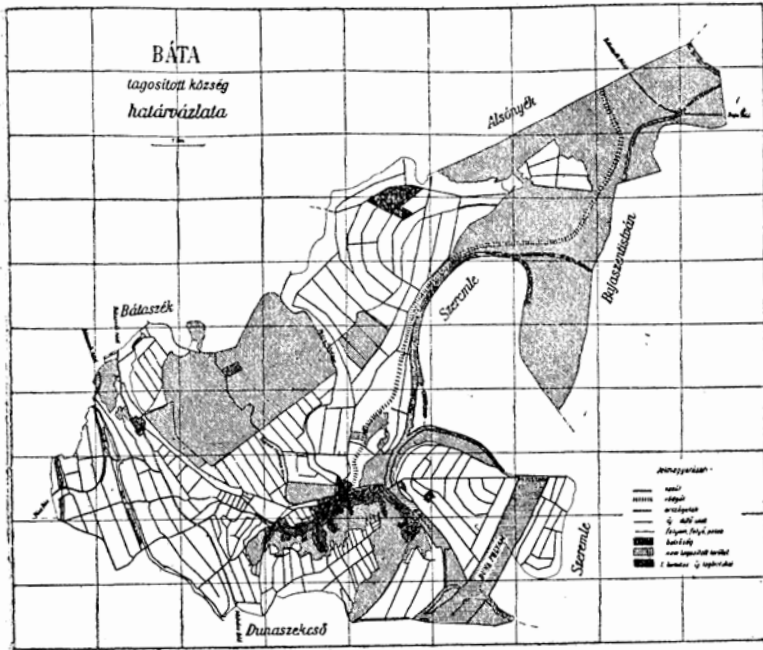

BÁTA község a tagosítás előtt

Sümei Józsefné sz. Mózes Teréz 43 kat. hold 684-négyyszögöl birtoka a tagosítás előtt
47 darabban feküdt és egy darab átlagos területe 1478-négyyszögöl volt.

lan távolsága a lakóhelytől összesen 190 kilométerre volt. Ez a körülmény a gazdálkodást nagymértékben megnehezítette, mert a gazda földjének megművelése közben, a tagosítás előtt 1900 kilométer oda és 1900 kilométer vissza utat kellett gyalogolnia, vagy kocsiznia, minthogy 1 hold földjére egy év alatt szántástól betakarításig legalább tízszer kellett kimennie. Ha egy kilométerre 10 percet számítunk, napi 10 órával, a járkálás és kocsizás 63 munkanapot vesz el, ami a szorgos munka idején nagy idővesztést és saját, valamint jószágának haszontalan fáradását okozta. A birtok tagosításával ez az idővesztés egynegyedére csökken le. Ezeket az állapotokat mellékelt térkép is szemlélteti.

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a kisbirtokok ilyen eldaraboltsága mellett szántóföldi terméseredményének a nagybirtok termésátlagai alatt kell maradni. A keskeny földszalagokon a munka nem végezhető homogénen, de nem végezhető egyszerre

BÁTA község a tagosítás után

Sümei Józsefné sz. Mózes Teréz tagosított birtokának területe 55 kat. hold 615-négy-szöglet tett és két darabban feküdt: 55 kat. hold 49-négyyszögöl mezőgazdaságilag művelhető terület és 566-négyyszögöl kert.

sem. Amíg az egyik parcella munkáját sikerül a csapadékviszonyoknak megfelelő időben elvégezni, addig a másik parcella munkája máskorra marad, mert az a másik határban fekszik, és a sok egymás mellett húzódó keskeny földszalagot tehát különböző időben nem egyforma munkával művelik meg tulajdonosaik. A sok meszgye is csökkenti a kisbirtokok termésátlagát. A keskeny földszalagok pedig még olyan gépek – vetőgépek – alkalmazását is lehetetlenné teszik, amelyek nélkül a termés kárt szenved, egyrészt a kézzel való vetés 30%-kal nagyobb vetőmagszükséglete, másrészt a kézi vetés egyenlőtlenségéből származó hátrányok miatt. Nem kétséges ezután, hogy ilyen módon a kisbirtokok termésátlaga és rentabilitása a nagybirtoké alatt marad.

Az évszázados öröklések, adásvételek, ajándékozások, stb. okozták a földbirtokok feldarabolását. Ennek következménye az is, hogy sok község határa nincsen megfelelő úthálózattal ellátva és a gazdák igen gyakran birtokaikat csak egymás földjein ke-

resztül tudják megközelíteni, ami a gazdálkodás hátrányai mellett sokszor vezet a szomszédok közötti perre is. A földbirtokok széttagoltságának áldatlan állapotán a tagosítással lehet segíteni. *A tagosítás a felaprózva használt földeknek tulajdonolok szerinti egyesítése, amelyet úgy kell elvégezni, hogy mindenki régi birtokaival egyenlő értékű új földet, lehetőleg egy tagban kapjon.* A tagosítás sikerét a földbirtokok helyes minőségi becslése biztosítja. A tagosítás alkalmával ezért a község határában különböző minőségű földekből mintaföldet vesznek, és ezen az alapon osztályozzák a tagosításra kerülő parcellákat, A tagosítandó parcellák, valamint az egy tagban kihalítandó birtokterületek értékelését a mintaföldek terméshozama alapján végzik. Ez a munka a tagosítás legnehezebb része.

A tagosítás másik nagyfontosságú és igen kényes feladata az új úthálózat kijelölése, A mérnök munkáját és felelősségét csökkenti az, hogy úgy a becslési munkában, mint az úthálózat kijelölésében a kisbirtokokosok delegáltjai támogatják.,

A tagosítás eredménye kettős: egyrészt a kisbirtokok, mezőgazdasági termelését jelentős mértékben javítja, másrészt a szükséges úthálózat létesítését lehetővé teszi, ami tagosítás nélkül megoldhatatlan probléma marad. Megállapítható, hogy *a tagosított kisbirtokok bruttó terméshozama 20%-kal nagyobb, mint a tagosítás előtt.*³⁾ Mások szerint pedig a tapasztalás azt mutatja, hogy *a tagosított földek hozama 25-30%-kal emelkedik és a tagosítás révén a földek értéke sokszor 50%-os emelkedést is elér.*⁴⁾ A tagosítás által tehát az a hátrányos különbség, ami a kisbirtokok és a nagybirtokok termésátlagai között a kisbirtok rovására jelenleg fennáll, kiküszöbölhető.

A tagosítás által elérhető ezen jelentős eredmények ellentétét a tagosítás költségei teszik. A tagosítás költségei kat. holdanként pl. Polgárdiban 11,4 pengőre, Füzesabonyban 18,7 pengőre és Borzaváron 37,5 pengőre rúgott. *A tagosítás költségét kat. holdanként 30 pengőre szokás tenni országos átlagban.* A költség egy részét – 10%-át – az állam viseli. Ez a hozzájárulás viszonylag csekélynek mondható, ahhoz az értékhez képest,

³⁾ Iovás Fehrentheil-Gruppenberg László: A tagosítás hatása a terméseredményekre. Magyar Statisztikai Szemle 1933. 989. lap.

⁴⁾ Dr. Trejber Istvánt I. M.

amit a tagosítással kapcsolatban elkészített új kataszteri térképek jelentenek az állam számára. A tagosítás költségeinek hosszabb – 5 éves – hitel formájában való nyújtása a tagosításnak jelenleg szünetelő munkáját nagymértékben elősegíthetné. A tagosításnak azt az akadályát ugyanis, amely abból származik, hogy a magyar nép nehezen cseréli fel meglévő földjeit, el lehet háritani. A tagosítást főleg az teszi népszerűtlenné, hogy a tagosítás költségeit rövid idő alatt kell kifizetni. Ennek ellenére közel 100 tagosítási kérvény fekszik a földművelésügy minisztériumban. Ezek azonban a tagosítási alap kiapadása miatt nem nyerhetnek elintézészt. Azt az összeget, amellyel a jelenleg kiapadt tagosítási alaphoz rendelkeznie kell, következő módon állapíthatjuk meg., A műszaki körök véleménye szerint *az ország 3400 községe közül kb. 2500-2800 községben a tagosítás szükséges és eredményes lenne. A községek határában a tagosítandó parcellák mintegy 5-6 millió kat. holdat tesznek.* A tagosítás költsége tehát kb. 150-200 millió-pengőt jelent. A tagosítás nagy költsége, de a műszaki előfeltételek hiánya is azt írja elő, hogy a tagosítás munkája évenként mintegy 100 község rendezésével a telepítéssel párhuzamosan 2-3 évtized alatt bonyolítottassék le. A 200 mill. P-s tagosítási költségből ilymódon az első 5 évben összesen csak 20 mill. P-t kellene előlegezni, vagyis évenként 8, 6, 4, 2 mill. P.-vel kell a tagosítási alapot 5 éven át dotálni, hogy a tagosítás zavartalanul haladhassék. Ezáltal lehetővé válna, hogy a tagosítás költségét a birtokosok öt év alatt a tagosítás eredményeképpen előálló termésteöbbletből megrázkódtatás nélkül fizessék vissza. A tagosítás költsége országos vonatkozásban valóban jelentős összeget reprezentál, de a tagosított 6 millió hold 20%-os termésteöbblete s a községek szükséges tagosításával felszabaduló

Oltay professzor szerint – 50.000 kat. holdnyi jelenleg haszontalan mezsgyeterület termése is számottevő, amit az alábbi táblázat tüntet fel.

Az 1925—30. évek átlagaként az évi	a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokból szárm.	a tagosítás által elérhető többlet
22.3 mill. q búzatermésből	67.3 %-a, 15.0 mill. q	3.0 mill. q
7.4 „ „ rozs „	66.1 %-a, 4.9 „ „	1.0 „ „
6.0 „ „ árpa „	63.4 %-a, 3.8 „ „	0.8 „ „
3.5 „ „ zab „	49.8 %-a, 0.3 „ „	0.3 „ „
16.3 „ „ tengeri „	65.3 %-a, 10.6 „ „	2.1 „ „
55.5 mill. q termésből	62.8 %-a, 36.0 mill. q	7.2 mill. q

A tagosítás révén tehát a kis- és törpebirtokosok 2-<3t millió q-val több kenyérmaghoz jutnak, állattenyésztésük fejlesztéséhez pedig kb. 3 millió q abraknak nyerne.

A tagosítás következtében óriási, jelenleg, elveszett, illetőleg elő nem állt értéket lehet realizálni és épen annak a széles* néprétegnek a számára, amelynek életlehetősége a szaporodás folytán úgyszólván zsugorodik,

3. A mesterséges öntözés.

A múlt században és a XX. század elején a civilizált világ népességének gyors szaporodásával párhuzamosan az élelmi-szükséglet erősen megnövekedett. Ezért egyrészt nagyterjedésű szűz területeket vontak művelés alá, másrészt a művelés alatt levő területek terméshozamát igyekeztek emelni. A többtermelési gondolat érvényesülésének akadálya azonban az, hogy a maximális termelés a legtöbb esetben nem esik össze a termelés jövedelmezőségének optimumával. A termés eredményét a talaj-, a hőmérsékleti- és a csapadékviszonyok befolyásolják, amelyek harmóniája biztosítja a termelés fejlődésének optimumát. E tényezők közül a hőmérsékleti viszonyok megváltoztatása nem áll módunkban, a talaj minőségét azonban intenzív talajműveléssel, istálló- és műtrágya alkalmazásával módosítani lehet. A csapadék elosztását, amely a termelés döntőfontosságú tényezője, a mesterséges öntözés által, ha nem is mindenütt, szintén lehet kedvezően befolyásolni. A maximális terméseredményeket a gyakorlatban mégsem érhetjük el, mert a talajjavítás és főleg a mesterséges öntözés a legtöbb vidéken csak olyan körülményesen, oldható meg, hogy annak költsége a termelés rentabilitását felborítaná. A talaj minősége mellett tehát az egyes vidékek adottsága és a csapadékviszonyok, helyesebben a mesterséges öntözés olcsó megvalósításának lehetőségei döntik el, hogy az illető vidékeken a mezőgazdasági termelés milyen ágra terjedhet el,

A világ mezőgazdaságilag művelt területein az évi csapadékmennyiség és a hőmérséklet eloszlása igen egyenlőtlen. A tropikus zóna csapadékban általában gazdagabb s szélsőségei is nagyobbak. Délamerika egyes vidékein – főként Brazíliában – az évi csapadékmennyiség 4000-6000 mm. között van. Délfri-

kában, Nigéria és a francia Kongó a legesősebb, Kamerunban pl, az évi csapadék 10.170 mm, Indiában, főleg a Ganges völgye és a nyugati partvidék, gazdag esőben; Kalkuttában 1540, Bombayban 1880 mm. az évi csapadék, Ausztráliában a nagy nyugati, homoksivatagok mellett, New-South Walesben, a Murray völgyében az esőzés bőséges és -Sidneyben 1230 mm., eső esik egy év alatt. Az igen szerény csapadékú sivatagvidékek közül Egyiptom és Sudán érdekes a Nílus völgyének gazdasági kultúrája miatt. Itt az esőzés rendkívül csekély, – Kairóban pl. 30 mm. eső esik, – a termést azonban Afrika csapadékdús vidékeiről lefutó Nílus bő vize és iszapja biztosítja,

A mérsékelt égövben az évi csapadék kisebb, de egyenletesebben oszlik el. Az északamerikai kontinensen, nyugat felé haladva, az évi csapadék folytonosan kevesebb s amíg New-Yorkban 1140 és Chicagóban 880, addig Los-Angelesben 350 és San-Diegóban már csak 260 mm. az évi csapadék, Az európai jországokban e szempontból kedvezőbbek a viszonyok és alig néhány kivételtől eltekintve, az évi csapadék 400-800 mm. között változik.

A mesterséges öntözést elsősorban a csekély évi csapadékmennyiség, de az is szükségessé teszi, hogy a csapadék az évi szakokban kedvezőtlenül oszlik el. E körülmények mellett természetesen a népsűrűség, valamint a civilizáció foka adja magyarázatát annak, hogy az egyes országok mezőgazdasági termelésében a mesterséges öntözés milyen szerepre jutott. Az évi csapadékmennyiségnek fentebb vázolt eloszlása az oka annak, hogy a mesterséges öntözés, különösen a tengerentúli országokban, bír nagy fontossággal és amíg Egyiptom, India és Északamerika nyugati vidékeinek agrártermelését nélkül már él sem képzelhetjük, addig Európában az északkelet-spanyolországi, a déliranciaországi és az északolaszországi öntözések viszonylag sokkal kisebb területekre szorítkoznak. A mesterséges öntözésre berendezett területek a világ különböző országaiban” a következőképpen oszlanak meg:

Egyiptom, Sudán	8.0 mill. kat. hold	Spanyolország	... 2.4 mill. kat. hold
Brit-India	... 18.0 " " "	Olaszország	... 2.5 " " "
Amerika, Kanada	14.0 " " "	Franciaország	... 2.7 " " "
Tengerentúl	... 40.0 mill. kat. hold	Európában ¹⁾	... 7.6 mill. kat. hold

¹⁾ Hollandia stb. öntözései az említettekől eltérő jellegű.

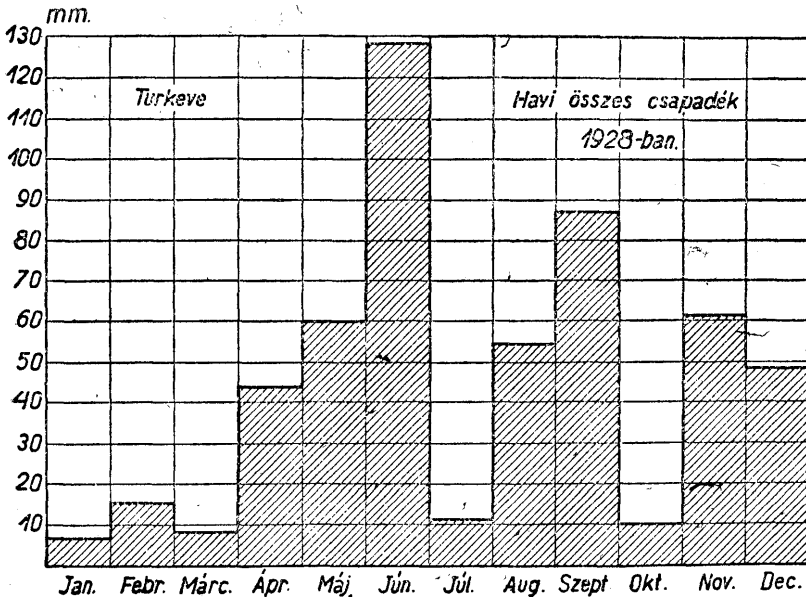
A tengerentúli országok mesterséges öntözése az észak-amerikai kontinenst kivéve ősi eredetű. Egyiptomban, Indiában a klíma gyakorolt kényszerítő hatást az öntözések kifejlődésére, amely nélkül a lakosságot gyakran fenyegette éhenhalás. Gondoljunk csak Indiára, ahol Gubányi szerint 50 millió angol holdnyi mivelhető területnek legalább fele olyan, ahol öntözés nélkül növényi élet alig képzelhető el, mert a félesztendő perzselő szárazságot átmenet nélkül váltja fel az esős évszak. Az északamerikai kontinensen, ha nem is volt létkérdés az öntözés, a keleti iparvidékekről nyugat felé vonuló telepések azonban hamarosan meggyőződtek arról, hogy a kitűnő gazdag talaj magábanvéve még nem elégséges az eredményes termeléshez, ha az eső kevés, az időjárás szeszélyes. Ezzel szemben az európai országokban, ahol a csapadék nem ily katasztrofálisan kevés, a mesterséges öntözés főleg azért fejlődött ki, mert a latin országok csapadékban szegényebb területein a hegyekből lefutó víz előnyösen volt kihasználható.

Ezekután térjünk át a magyar Alföld öntözésének problémájára. Magyarország csapadékeloszlása olyan hogy a Dunántúl csapadékban gazdagabb és egyenletesebb eloszlású, mint a Tiszántúl. Az Alföldön 3 önálló csapadékszízetet találunk: a Hottobágyot, ahol az évi csapadékmennyiség 500 mm.-nél is kevesebb, Jászberény, Hatvan és Szolnok vidékét, hol az évi csapadékmennyiség 525 mm. alatt marad, továbbá Püspökladány, Hajdúszoboszló és Szerep vidékét, ahol az évi csapadék 550 mm. E vidékek csapadékmennyisége ugyan lényegesen kevesebb, mint pl. a Dunántúlnál, ahol évenként 600-800 mm. a csapadék, *az Alföld termését azonban mégsem a kevés évi csapadékmennyiség veszélyezteti, hanem az, hogy a csapadék a növényzet vegetációjának idejéhez képest kedvezőtlenül oszlik el.* (Csapadékgrafikon,²⁾ A Tiszántúl egyik csapadékban szegény tájának csapadékdiaagrammjaiból kitűnik, hogy a június végéig beérő növényzet hozama biztosnak mondható, míg a július-augusztus hónapokban fejlődő kapásnövények termését e hónapok gyakori szárazsága veszélyezteti., *Ennek a júniuson túl érő vegetációnak bizonytalan fejlődését öntözéssel biztossá tenni volna a magyar öntözés igazi célja.*

²⁾ Rohringer Sándor; Az Alföld öntözése. Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye. 1931. 136. lap.

A magyar Alföld öntözésének tervét különböző megfontolások alapján két kiváló magyar mérnök készítette el. Ruttkay tervezetében az Alföld 1.4 millió kat. holdnyi területének öntözését öleli fel s a munkálatokat 50, illetőleg 300.000 kat. holdon kezdené meg. Ruttkay a Tiszán két duzzasztógátat tervez, a felsőt Borsod megyében, az alsót Csongrád felett. A duzzasztógátak segítségével lehetővé válnék a Tisza árvédelmi gátjai között 1750 millió m³ vizet tárolni, amihez a Hortobágy szikes területein létesítendő tárolómedence 281 millió m³ vize járulna

Turkeve csapadékeloszlása

Az 1.4 millió kat. hold terület vízellátásának költségeit Ruttkay 754 millió pengőre teszi úgy hogy egy kat. hold öntözőberendezés – fő- és mellékcsatornák, stb. – 538.6 pengőbe kerülne. Rohringer tervei szerint az „ország jelenlegi határai között a víz tárolása csaknem lehetetlen a mederben való magas tárolás pedig veszélyes, mert állandó árvízveszedelmet jelent, továbbá kevés lévén a folyók esése is mely a víz kivételének, vezetésének és szétosztásának módjai jutányossá tehetné: olyan nagymértékű csatornahálózat, mely az Alföld nagyrészt ellátná öntözővízzel, csak az év első felében lehet megokolt, amikor rendszerint a csapadék is elegendő, ellenben az év második felében,

nagy szükség idején, működésképpessége jelentékenyen alászállna. Ezért megfontolandó az a megoldás, amely szerint kisebb külön öntözőközpontok létesítésére kellene törekedni oly módon, hogy elsősorban és természetesen a folyók mentén levő területek volnának öntözhetőek. Erre a célra a Tisza, a Kőrös és a Maros mentén alkalmas pontokon, így a városok közelében, pl. Tisza-füred felett a balparton, Szolnok, Csongrád, Szeged Békés, Gyoma, Makó közelében állandó szivattyútelepekkel kivett vízzel való öntözések lennének legalkalmasabbak, amelyek aránylag kis csatornahálózattal a víznek a folyó mentén való egyenletes kihasználását nem túl nagy, de nem is jelentéktelen területen a szociális közlekedési és pénzügyi feltételhez legjobban alkalmazkodva biztosítanák. Nem zárja ki ez a megoldás azt, hogy kisebb folyókon, mint pl. a Kőrös, a szivattyútelep helyett a hajózást is elősegítő duzzasztóművel történjék a víz kivevése.”

Korai volna azonban a műszaki megoldás tárgyalásába kezdeni, mert nagyon találóan írja Rohringer professzor, hogy az öntözés elsősorban birtokpolitikai, azután földművelésügyi, hitelügyi és csak ezekután műszaki feladat. *Az öntözőművek gazdaságosságát ugyanis csak a belterjes gazdálkodás teszi lehetővé, amely a kisbirtokokon fejlődhet ki. Az öntözések sikerének mellőzhetetlen előfeltétele az öntözéssel járó intenzív munka.* Középeurópa nagyvárosai körül dolgozó bolgár kertészek sikerének titka nem egyedül a víz, hanem az egész napon, kora reggeltől késő estig dolgozó bolgár kertész szorgalmas munkája, mely nélkül sem a víz, sem a trágya nem hozná meg az irigyelt eredményt. Ezt az odaadó munkát és hozzáértést kell elsősorban bevinni az öntözőgazdálkodásba, A Nílus, Indus és Ganges folyók völgyében az északamerikai prairie-államok öntözött vidékein épúgy, mint a francia, olasz öntözőművek területén az Öntözött gazdaságok 10-60 kat. holdnyi terjedelműek, jelöl annak, hogy a kisbirtokosok szorgos munkája az, ami a roppant költséggel megépített vízművek jövedelmezőségét biztosítja és az egész vállalkozás gyakorlati értékét megadja. Ezzel szembeni a Tisza-völgyében, de főleg Békés, Bihar, Csongrád, Hajdú, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Szabolcs vármegyékben, ahol az öntözés szüksége leginkább felmerül, az ezer kat. holdnál nagyobb birtokok az összes területnek 29.2%-át, a 100 kat., holdnál nagyobb

birtokok pedig 48,6%-át teszik. Az öntözés eredményessége szempontjából viszont az egy család eltartását biztosító, kisbirtok a legkedvezőbb, mert ez a birtoktípus áll a legintenzívebb gondozás alatt. Kevésbé kedvező a középbirtok, legkevésbé megfelelő azonban, főként a Tiszántúlon külterjesen művelt nagybirtok. Ez a magyarázata annak, hogy Magyarországon a nagybirtokok kb. 26,000 kat. holdnyi öntözött területe jelenleg 14.000 kat. holdra zsugorodott, mert hiányzott a kényszerítő gazdasági szükségesség, hogy az a néhány nagybirtok, mely a mesterséges öntözést bevezette, azt minden erőfeszítés mellett fenntartsad Nem kétséges tehát, hogy *az egészséges földbirtokpolitika az Alföld: mesterséges öntözésének conditio sine qua nonja s ép ezért az agrárpolitika feladatai között a földbirtokpolitikának az öntözési tervek figyelembevételével, de az öntözési munkák előtt kell haladnia.*

4. Az ország úthálózatának kiépítése.

A mezőgazdasági termények árában az előállítási költségek mellett a kereskedelmi és szállítási költségek jelentős részt tesznek. Ez utóbbi két költség-élem jelenleg relatíve megnagyobbodott, amit pedig a mezőgazdasági termelés rentabilitása érdekében csökkenteni kell, A termelés helyén jelentkező kedvezőbb áralakulást a vasúti, közúti szállítás, a posta és a kereskedelmi szervezet teljesítőképessége és olcsósága biztosítja. És mert a szövetkezetek e tekintetben az egyéb kereskedelemmel szemben, mint később látni fogjuk, általában fölényben van, egyrészt kereskedelmi szervezetünk szövetkezeti irányban való egészséges átszervezése, másrészt a szállítás gazdaságosabbá tétele az útja annak, hogy a mezőgazdaság értékesítési költségeit csökkentjük.

Ez alkalommal csak a közúti szállítás fejlődésének lehetőségeivel foglalkozom. Az úthálózat fejlődése az előfeltétele annak, hogy a szállítás gazdaságossága előálljon. A közúti szállítás fejlődése nem jelent halálos versenyt a vasúti szállítás számára, hanem csak a szállítási tevékenységet a gazdaságosság alaptörvényei alapján osztja fel a különböző fuvarozók között. A tömegcikknek nagy távolságra való szállítása terén a vasúté marad az elsőbbség, a friss terményeket azonban a közúti szállí-

tás eszközei vannak hivatva gyorsan és közvetlenül a termelés helyéről a felhasználás helyére, vagy a berakodó vasúti állomás-sokra szállítani.

A közúti szállítás fejlődésének alapfeltétele a közutak kiépítése és karbantartása. Ez úton remélhető, hogy a fogyasztópiacoktól jelenleg elzárt termelővidék a forgalmi gazdaság körébe bekapcsoltassanak. Számptalan községet, s főleg tanyavidéket lehetne felsorolni, amelyek ki nem épített kátyus útjaik miatt az őszi esők beállta után a gazdasági élettől el vannak zárva. Nem egy község vagy tanyavidék 10-20 km. távolságra van a vasúti állomástól, vagy a kövezett úttól. Ez az oka annak, hogy Magyarországon egyes vidékek gazdasági berendezkedése közelebb áll a primitív árucsergazdaságtíoz, mint a forgalmi gazdaság fejlettebb állapotához.

Közúti hálózatunk 1931. évi állapotáról a következő összeállítás ad képet:

	Állami	Törvény- hatósági	Községi	Alsóbbrendű községi
	k ö z u t a k h o s s z a k m-ben			
Összesen	4.248	14.655	8.296	34.821
Ebből kiépített	4.248	12.431	2.829	—

Az ország úthálózatának kiépítése a főútvonalakat tekintve, előrehaladt, a főereket tápláló hajszalerek, a községi utak azonban erősen elhanyagoltak. *Magyarországon az útéptés feladata kettős: egyrészt a már meglevő állami és törvényhatósági utak burkolatának a forgalmi terhelés szerint való átépítése, másrészt — s ez jelenleg fontosabb — a községi utak kiépítése.* E feladatok nagyságát a következő összeállítás tünteti fel.

	Állami	Törvény- hatósági	Községi	Alsóbbrendű községi
	k ö z u t a k k i l o m é t e r e k b e n			
Átéptendő	3.000	7.000	1.000	—
Kiéptendő	—	2.000	5.500	25.000

Az útéptés az agrárpolitika elengedhetetlen feladatai közé tartozik. Az eddig követett elvek azonban, módosításra szorulnak. *A helyes útéptési programnak az útéptés súlypontját az utolsó évtizedben követett eljárással szemben*

az állami utaknak igen költséges átépítéséről az alsóbbrendű utak kiépítésére kell áttolnia. A községi és az alsóbbrendű községi utak kiépítése teszi lehetővé, hogy a községek, illetve termelővidékek és a piacok között kapcsolat létesüljön. A községi úthálózat tervezésénél természetesen nagy gond fordítandó a föld-reform során keletkező új településekre is. A helyes útépítési program az eddigi, többnyire rapszodikusan végrehajtott útátépítések helyett az ország egész úthálózatának rendszeres kiépítését és karbantartását írja elő.

Az útépítés jelentős tőkeszükséglete az új útépítési program ütemét is megszabja. Évenként 100 km. állami, 200-250 km. törvényhatósági út átépítésével és 70 km. törvényhatósági út, valamint 1000 km. községi út kiépítésével 30 év alatt az ország teljes úthálózata megépíthető.

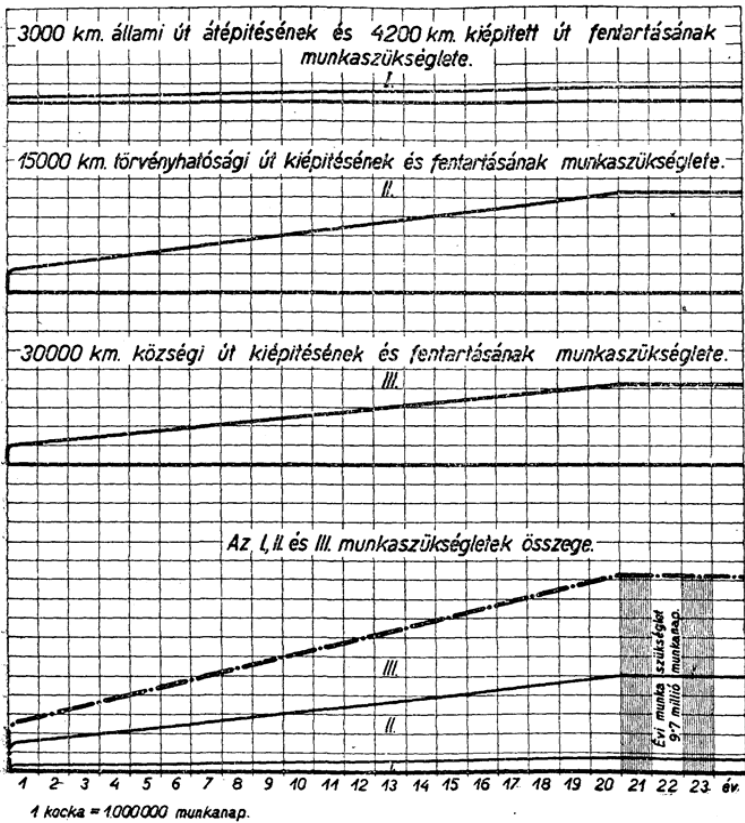
Mint hogy az útépítés Magyarországon a mezőgazdasági munkanélküliség enyhítésének egyik lehetősége, az útépítés technikai megvalósításának módozatait *elsősorban* a munkaszükségletek szempontjából kell vizsgálni és a legkedvezőbb megoldást kiválasztani, amire az eddigi útépítések tudvalevőleg nem sok gondot fordítottak. Hogy az átépítendő utakat milyen burkolattal lássuk el azt az illető útszakasz forgalmi terhelése szabja meg. Kő, beton, aszfalt, makadám stb. útburkolatok között választhatunk. A nagyterhelésű utakat célszerű kővel vagy betonnal burkolni, míg a kisebb forgalmú utakat gazdaságosabb aszfaltkezelésű makadámburkolattal ellátni. A főkülönbség ezen két útburkolás között az, hogy amíg a kő- vagy betonburkolatnál az anyagköltség, addig a felületi kezelésű makadámburkolatnál a munkaköltség a jelentősebb. Ezen különbségeket az alábbi táblázat tünteti fel:

	1 km betonburkolat	1 km felületi kezelésű burkolat
Építési munkaszükséglete	5.000 napszám	1.600 napszám
Karbantartása évenként	200*) "	400 "
Újraépítendő	15—20 év múlva	5 évenként
Építési költsége	85—130.000 P	35.000 P

A táblázat adatai szerint a felületi kezeléssel átépített utak munkaszükséglete lényegesen egyenletesebb, mint a betonburkolaté. Az ország úthálózatának forgalmi terhelése olyan.

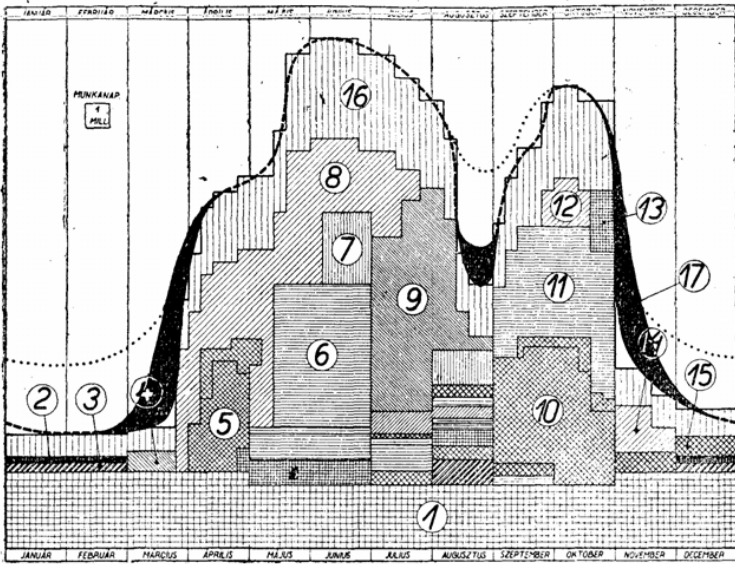
*) Csak az 5. év után.

hogy az állami utak 84%-ában és a törvényhatósági utak átépítésénél az úthálózat 94%-ában, a felületi kezelés módszerét lehet alkalmazni. A községi utak kiépítése ezektől eltérő jellegű. A községi utak többnyire az u. n. egyszerű makadám kőpályák,

✓ Az ország úthálózata megépítésének munkaszükséglete

amelyeknek munkaszükséglete annál is inkább kedvezően alakul, mert az anyagszállítással, helyszíni kötőréssel és beépítéssel a községek mezőgazdasági napszamosainak nyújt munkaalkalmat. A 30 éves útépítési program megvalósítása, amely kb. 3.000 km. állami útnak, 7.000 km. törvényhatósági útnak átépítése és a 2.000 km., törvényhatósági útnak, valamint a 30.000 km.

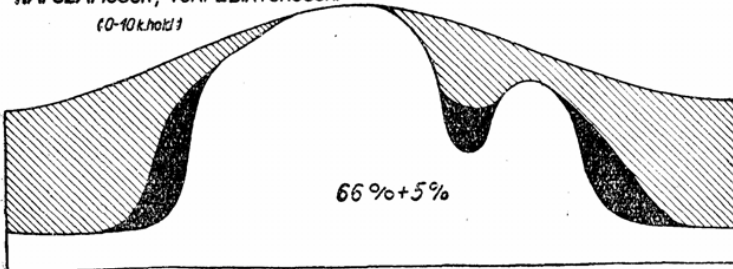

Az útépités kézimunkaszükségeinek a mezőgazdasági termelés munkaszükségletéhez való kapcsolódása

1. Az állattenyésztés kézimunkaszüksége.	9. Aratás, cséplés, betakarítás.
2. Erdőtirtás és felújítás.	10. Őszi szántás s vetés.
3. Trágyázás.	11. Kapások betakarítása.
4. Legelőápolás.	12. Szüret
5. Tavaszi szántás és vetés.	13. Cukorrépa betakarítás.
6. Tengeri, burgonya, stb. ápolása.	14. Szőlőfödés.
7. Szénakaszálás, betakarítás.	15. Dohánytermelés.
8. Szőlőmivelés.	16. A munkahelyváltozással járó idővesztesség.
	17. Tavaszi, nyári és őszi útépités kézimunkaszüksége

NAPSZÁMOSOK, TÖRPEBIRTOKOSOK

(0-10 k.hold)

A napszámosok és törpe birtokosok (0—10 kat. hold) munkaképességének az útépités következtében várható jobb kihasználása

községi útnak kiépítését írja elő, évről-évre növekvő munkaalkalmat teremt, mert a kiépítések után mind nagyobb úthálózat karbantartásáról kell gondoskodni. Az ország úthálózatának a fentjelzett módon való megépítésének munkaszükségletét a 78. oldal ábrája szemlélteti. Az úthálózat teljes kiépítése után a folytonos felújítások és karbantartások munkaszüksége kb. 10 millió munkanapra tehető. Az ország úthálózatának kiépítése tehát mezőgazdasági munkásságunknak éppen akkor biztosít munkaalkalmat, amikor késő ősszel és kora tavasszal a mezőgazdaságban jövedelmező munkára nem talál. A 10 millió munkanapnak az év folyamán a mezőgazdaság jelenlegi munkaszükségletéhez való kapcsolódását külön ábra szemlélteti. Az útépítésnek ez az iránya, amely a mezőgazdasági munkásság számára kíván munkaalkalmat teremteni, szükségszerűen meghatározza az útépítés technikai és gazdasági organizációjának formáját is. Jelenleg az útépítési munkákat az útépítővállalkozók egyfolytában végzik, amíg az úttal el nem készülnek, – A mezőgazdasági munkák szünetelése idején folytatott útépítés ezzel szemben nem szorítkozhatik arra, hogy egy bizonyos útvonal építését teljesen befejezi, hanem az ország egész” területén, pl. járásokon, meg kell kezdje az úthálózat építését úgy, hogy az illető vidéken leg-sürgősebb útvonalak kiépítését kezdik meg. Az ilyen útépítés az útépítő-vállalatoknak kis szerepet juttat, mert a „szezonz” jellegű útépítés kevésbé felel meg a magánvállalkozás szempontjainak. Ezért a közületekre nagy szerep vár, mert az utak rezsi-ben való építése felel meg a vázolt útépítési program végrehajtásának.

Az útépítés tőkeszükségelete a hálózat teljes kiépítéséig szintén folytonosan növekedik, mert a karbantartás dologi és személyi kiadásai folytonosan emelkednek. A 30 éves útépítési program tőkeszükségelete az első évben 21,5 millió és 30-ik évben 55 millió pengőt jelent, ami 30 év alatt 1.1 milliárd pengőnyi összegre rúg. A kiépített teljes úthálózat karbantartására, illetve felújítására évi 32,5 millió pengő szükséges, szemben a jelenlegi 17-18 millió pengővel. *Eredményes agrárreformot útépítés nélkül aligha lehet elképzelni, mert a kiépített úthálózat a fizikai alapja az ország egész területére kiható egyenletes áralakulásnak, ez pedig a nemzeti jövedelem kialakulása szempontjából nélkülözhetetlen.*

5. A mezőgazdaság hiteléletének problémái.

A magyar mezőgazdaság jelenlegi nagymértékű eladósodása a valutának 1924-ben történt stabilizálása után eltelt 8 év alatt következett be, 1913-ban a mezőgazdaság adósságterhe – Magyarország jelenlegi területére vonatkozóan – kb, 3 milliárd pengő volt,¹⁾ Ez az adósságösszeg a háborút követő infláció idején csaknem teljesen devalválódott, s a mezőgazdaság 1924. évben gyakorlatilag tehermentesnek volt tekinthető. Ez évtől kezdve a mezőgazdaság adósságterhe évről-évre emelkedett, amíg az 1932. év végén 2.3 milliárd pengőre szaporodott fel. Az adósságteher közel 20%-kal kisebb a világháborút megelőző évek adósságösszegénél. A jelenlegi eladósodás súlyossága azonban egyrészt 1932. évig érvényes magas kamatláb miatt, másrészt amiatt, hogy a mezőgazdaság jövedelmezősége a terményárak hanyatlása következtében nagymértékben megromlott, jóval nagyobb volt, mint a háború előtt,

A magyar mezőgazdaság eladósodása a valuta stabilizálását követő években növekvő ütemben haladt, amiről a következő táblázat²⁾ ad képet:

Év	Adósságösszeg az év végén millió P	Adósságnövekedés az előző évhez képest -- millió P
1925.	109.9	109.9
1926.	348.4	238.5
1927.	677.9	329.5
1928.	1,076.4	398.5
1929.	1,566.9	490.5
1930.	1,782.9	216.0
1931.	1,969.9	187.0
1932.	2,035.6	65.7

Ha az adósságzaporodás mértékét a háború előtti évek eladósodásának menetével összehasonlítjuk, úgy azt tapasztaljuk, hogy *a háború utáni eladósodás üteme háromszor olyan gyors, mint amilyen a háború előtti években volt.*

Az eladósodás okai közül az egyik azonos úgy a háború előtt, mint a háború után s abban rejlik, hogy az örökösödés alkalmával az örökösök egyike vagy egynéhánya, akik a földbirtok

¹⁾ ²⁾ Dr. Konkoly Thege Gyula: A magyar föld terhei az 1932. év végén. Magyar Statisztikai Szemle. 1933. 719. lap.

további felaprózódását igyekeznek megakadályozni, az örökrésznek jelentékeny részét hitel igénybevételével fizetik ki. A földbirtok eladósodásának ez állandó forrása.

Az adósságteher másik része – az adósságösszeg 13.3%-a a földreform során kiosztott közel 1 millió kat. hold föld vételár-hátraléka címén keletkezett.

Az eladósodás harmadik oka az, hogy a közép- és kelet-európai agrárállamok, köztük Magyarország is, minden erőt megfeszítettek, hogy a folyton olcsóbbodó tengerentúli termeléssel eredményesen felvegyék a versenyt. Az olcsóbb termelés érdekében hasonló módszer alkalmazását igyekeztek bevezetni, mint a tengerentúli agrárországok. A munka mechanizálásától másfelől a kémiai ipar termékeinek fokozottabb használatától várt többtermelés megvalósítása azonban jelentékeny tőkéket igényelt. Tőkeszegény országokban, így Magyarországon is, a mezőgazdaság a tőkéket hitel formájában vette igénybe.

A kézi és állati munkaerőnek géppel való helyettesítése azonban nem mutatkozott gazdaságosnak. Ennek oka nemcsak az iparcikkek és mezőgazdasági termények aránytalan árhanyatlásában rejlik, hanem a magyar mezőgazdaság struktúrájában. A mintaképül választott tengerentúli mechanizált mezőgazdaság termelési rendje teljesen eltérő a túlnépes Magyarország mezőgazdasági termelésétől, A mezőgazdasági munkásság folyton növekvő nagy száma miatt az olcsó kézimunkának géppel való helyettesítése nem rentábilis., Az állati igaerőnek géppel való kicserélése pedig, kivételes esetektől eltekintve, a mezőgazdasági üzemek gazdaságosságát veszélyezteti. A gazdaságokban előállított igaerő költsége ugyanis szorosan összefügg a mezőgazdasági termények árával s a terményárak hanyatlásával az igaerő költsége is automatikusan zsugorodik. Az állati igaerő költségéből a vertikális üzemkoncentráció törvényei szerinti a kereskedelmi, szállítási, stb. költségek hiányoznak. Ezzel szemben a gépi munkaerő költsége a mezőgazdasági áralakulástól – főleg folyékony tüzelőanyagokat importáló országok esetében – független s a gépi munka költségei között a kereskedelem s szállítás költségétélei is szerepelnek. A forgalmi gazdaság” alacsonyabb fokán levő magyar mezőgazdaságban, ahol a kézi- és az állati munkaerő sokszor alig értékelhető, a termelés mechanizálása érdekében igénybevett tőkék nem térültek vissza, s ez az oka

annak, hogy a mezőgazdaság eladósodásában a termelés mechanizálására való törekvés kedvezőtlenül hatott,

A mezőgazdaság összes adósságterhe az 1931. év végén érte el maximumát, 2.1-2,3 milliárd pengőt, amely összegből a bekebelezett kölcsönök 1,7 milliárd pengőt, az ismert, de be nem kebelezett kölcsönök pedig 400-500 millió pengőt tett. A mezőgazdaság által adósságai után fizetendő teher összege 1931-ben 225 millió pengőre rúgott.

Az agrártermékek árának az utóbbi években bekövetkező katasztrófális zuhanása a mezőgazdaság kamatterhet elviselhetetlenné tette. A kamatterh csökkentése érdekében a kormány részéről többféle intézkedés történt. Ezek legfontosabbjai – a végrehajtási jog korlátozása mellett – a kamatterhek könnyítését célozta. Egyrészt az Országos Hitelügyi Tanács, másrészt különböző kormányrendeletek a mezőgazdasági kölcsönök után fizetendő kamatokot és annuitásokat az elmúlt években a következőképpen mérsékeltek:

Év:	A bírói uton évenye-síthető kamat %	A jelzáloghitelek évi annuitása, ill. kamata %
1931. nov. 14.	12.0	1931. nov. 14. 8.5
1932. jan. 25.	11.0	
ápr. 19.	9.5	
jun. 13.	8.5	
okt. 20.	8.0	1932. okt. 20. 6.2
1933. ápr. 25.	7.5	1933. febr. 28. 5.6
nov. 30.	5.5	

A kamatmérséklő intézkedések következtében a mezőgazdaság kamatterhe jelentősen csökkent. Az 1931. évben fizetendő 225 millió pengő kamatterh az 1934. évre – ha jelenleg érvényben levő intézkedések nem változnak – kb, 105 millió pengőre csökken. A kamatterh csökkenését a következő táblázat tünteti fel.²⁾

	1931.	1932.	1933.	1934.
Fizetendő kamat millió P-ben	224.8	166.6	134.8	105.0
Kamatösszeg %-os csökkenése az előző évhez képest	—	25.9	19.1	22.1
A kamatösszeg %-al csökkent az 1931. évvel szemben	—	25.9	40.1	55.0

²⁾ Dr. Mathias Matolcsy: Die Verschuldung der Landwirtschaft und die Ertragsminderung ihrer Zinslasten in Ungarn. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. 1934. Jena.

A kamatmérséklő intézkedések hatása igen jelentős volt, a különböző birtokkategóriák kamatterhet azonban nem mérsékelte azonos mértékben.

A megterhelt birtok 1. kat holdjára jutó kamatösszeg pengőben	0—5	6—100 kat. hold	101—1000 terjedelmű birtokok	1000-en felüli birtokok	Átlag
1931-ben	61.9	38.8	23.2	17.7	33.4
1933-ban	45.0	23.6	14.3	10.6	21.4
Csökkenés P-ben	16.9	15.2	8.9	7.1	12.0
Csökkenés %-ban	27.3%	39.2%	38.4%	39.6%	35.9%

A kamatmérséklő intézkedések a nagybirtokok kamatterhet viszonylag nagyobb mértékben csökkentette, mint a kisebb s főleg, mint a törpebirtokok kamatterhet. A nagybirtokok adósságösszegben ugyanis a kedvező kamatozású hosszúlejáratú kölcsönök nagyobb részt tesznek, mint a kisbirtoknál.

Az angol fontra és dollárra kiállított hosszúlejáratú kölcsönök kamatterhe még a font és a dollár depreciációja következtében is csökkent, ami a nagybirtokok kamatterhének viszonylag nagyobb mértékű csökkenéséi eredményezte. Ezzel szemben a kis- és törpebirtokosok adósságának viszonylag nagyobb részét váltókölcsönök képezik, amelyeknek kamata a kamatmérséklő intézkedések előtt, mindig lényegesen nagyobb — 2-2.5-ször akkora — volt, mint a hosszúlejáratú kölcsönök annuitása. A mezőgazdaság eladósodásának kérdésénél szem előtt kell még tartani, hogy az adósságteher viszonylag és abszolút mértékben is inkább a kisexistenciákat sújtja. A megterhelt kisbirtokok 1 holdjára közel kétszer akkora adósságteher jut, mint az eladósodott nagybirtok 1 holdjára., Emellett a fizetett kamat %-át a 100 kat. holdnál kisebb birtokosok fizették az 1931. évben. A fizetett kamatösszegnek birtokkategóriák szerinti megoszlását a, következő táblázat tünteti fel:

	Fizetett kamat-teher millió P	Az összes kamat-teher %-a
Törpebirtok (0—5 kat. hold)	42.8	19.0
Kisbirtok (5—100 kat. hold)	99.1	44.1
Középbirtok (100—1000 kat. hold)	44.3	19.7
Nagybirtok (1000-en felül)	38.6	17.2
Összesen:	224.8	100.0

A mezőgazdaság kamatterhe csökkentésének érdekében hozott intézkedések hatása ugyan jelentős volt, de mégsem haladt

párhuzamosan a mezőgazdaság fizetőképességének zsugorodásával. Ezt igazolja az, hogy a hitelintézetekkel szemben fennálló tartozások kamat- és annuitás-hátraléka a kamatmérséklő intézkedések ideje alatt is évről-évre növekedett s amíg az 1929. évig „a hátralék 12.8 millió pengő volt, addig az 1930/31. évben 20.1, 1931/32-ben 21.2 és 1932/33-ban 7.7 millió pengővel, összesen 62 millió pengőre szaporodott fel.

Vázlatosan áttekintve a mezőgazdaság jelenlegi eladósodásának állapotát és azokat az intézkedéseket, amelyek az adósságtelher könnyítését célozták, szükséges néhány szempontból a mezőgazdaság jövő hiteléletének problémáját is vizsgálat tárgyává tenni. A mezőgazdaság adósságtelherének könnyítése érdekében hozott kormányintézkedések, melyek nélkülözhetetlenek voltak ugyan, de erőszakosan nyúltak bele a gazdasági életbe, a mezőgazdaság hiteléletét megbénították. Azok a hátrányok, amelyek a hitelélet összezsugorodásából és legfőképp megmerevedéséből származtak, mind nagyobb erővel sürgetik a mezőgazdaság adósságainak végleges rendezését. Csak ez tenné lehetővé, hogy a jelenleg a hiteltől csaknem teljesen elzárt mezőgazdaság termelésének reális fejlesztéséhez újabb hiteleket vehessen igénybe. A végleges rendezés mind sürgetőbbé válik, mert a mezőgazdasági adósságok szolgáltatásának rendeletekkel való szabályozása a hiteléletet nagyon komplikálják s a mezőgazdaság hiteléletének megindulását lehetetlenné teszik. Hitelélet nem indulhat meg addig, amíg fenforog annak a lehetősége, hogy az újonnan nyújtott hitelekre is kiterjesztik az adósvédelmi intézkedéseket. Amíg a hitelintézetek arra törekednek, hogy a régi, a gazda által elviselhetetlen adósságokból a legkülönbözőbb formában minél többet új hitelként kezeljenek, addig a gazdaadósságok végleges rendezése nem kecsegtet sikerrel. Mert amíg ezek az „új hitelek” a régebbi kölcsönök kamat- vagy tőkehátralékából állnak elő, addig fenforog a veszélye, de a jogosultsága is annak, hogy az ideiglenes adósvédelmi intézkedések az „új hitelekre” is kiterjesztessenek. *A gazdaadósságok végleges rendezésének alapfeltétele, hogy a mezőgazdaság viszonylag jó konjunktúrája idején keletkezett adósságai élesen elhatároltassanak az újonnan nyújtandó hitelektől, amelyekre viszont a végrehajtási jog minden körülmények között biztosítandó.*

A gazdaadósságok végleges rendezésének alapfeltétele te-

hát a rövidlejáratú hitelek konszolidálása, azaz -hosszúlejáratúvá való átalakítása. 1933. év őszén a Magyar Közgazdasági Társaság által a gazdaadósságok rendezése kérdésében tartott zártkörű ankéton e kérdés több oldalról megvitatást nyert. A mezőgazdaság rövidlejáratú hitelei³⁾ konszolidálásának hitelügyi problémáit többek között Koós Zoltán és Varga István⁴⁾ tárgyalta részletesen az említett ankéton s mindketten arra a megállapításra jutottak, hogy a gazdaadósságok végleges rendezésének hitelügyi szempontból – ha merülnek is fel nehézségek – nincsen akadálya. A rövidlejáratú adósságok konszolidálása mellett a gazdaadósságok végleges rendezése kétféleképp valósítható meg. Egyrészt úgy, hogy az adósságok összegét csökkentik oly mértékben, amint az agrártermékek árszínvonala hanyatlott, másrészt úgy, hogy az adósságösszeget változatlanul hagyják, a fizetendő* kamatösszeget azonban úgy állapítják meg, hogy az arányban legyen a mezőgazdaság fizetőképességének alakulásával. Úgy Koós, mint Varga a végleges rendezés során a mezőgazdasági adósságok összegének leírását nem tartja szükségesnek, mert a régi tartozások kamatszolgáltatásának olyan mértékű csökkentése, amely az illető birtok jövedelmezőségével arányban áll, az adósnak igazságot szolgáltat, a hitelező jogait pedig nem csorbitja.

A gazdaadósságok végleges rendezésének három főfeltétele tehát: 1. a régi hitelek éles elhatárolása az újonnan nyújtott tényleges hitelektől, 2. a rövidlejáratú hitelek konszolidálása, 3. a régi adósságok kamatszolgáltatásának a mezőgazdaság jövedelmezőségével való párhuzamba állítása. Úgy Koós, mint Varga egymástól különböző tervet dolgozott ki, arról, miként lehet e követelményeket úgy megvalósítani, hogy a hiteléletet ne zavarja meg és a bankok érdekeivel is összeegyeztethető legyen.

Az adósság végleges rendezése esetén elsősorban azt kell eldönteni, hogy valamennyi gazdaadóst és valamennyi gazdaadósságot egységes élvek alapján kívánjuk-e rendezni. A gazdaadósságok egy részének árrendezésből való kizárása többféle elv

³⁾ A mezőgazdaság 1933. év végén fennálló, mintegy 2000 millió pengő adósság összegének kb. egyharmada hosszúlejáratú. A rövidlejáratú-hitelek pedig 1000-1200 millió pengőre tehetők.

⁴⁾ Dr. Koca Zoltán, felsőházi tag, a 33-as bizottság pénzügyi előadója, a Magyar Földhitelintézet igazgatója. Dr. Varga István egyetemi m. tanár, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója.

alapján volna lehetséges, egyrészt úgy, hogy a viszonylag kis mértékben megterheltek, valamint a viszonylag rendkívül súlyosan megterheltek a rendezésből kizáratnának. Az elsők azért, mert nem szorulnak rendezésre, az utóbbiak pedig azért, mert az adósságaik rendezése amúgy sem lehetséges, A rendezés szempontjából egyrészt az egyes birtokkategóriák, másrészt az eladósodás okai is figyelembe veendők. Nem szorul magyarázatra, hogy különbség van adósság és adósság között aszerint, hogy milyen cél érdekében vétetett az igénybe. A földreform által közel félmillió nincstelennek juttatott törpebirtok nagymértékű adósság terhe, például a jelenlegi földár-viszonyokhoz képest magasan megállapított vételárhátralékból állt elő, Ugyancsak más szempont szerint ítéendő meg a kis- és középbirtokosság adósságterhének az a része, amelyet azért veji igénybe, hogy örökösödés miatt egészségtelen mértékben szétforgácsolódo birtokát egybetartsa, mint az az adósság, ami gondtalan üzemvitel eredményeképen, vagy a gazdálkodástól függetlenül, a tulajdonos fokozott életszükségleteinek kielégítése során keletkeztek. Az adósságrendezésben e szempontoknak kifejezésre kell jutni, A gazdaadósságok ilyen irányban vitt rendezésének számszerű feltételei a munka keretében nem tárgyalhatók, ami a kifejtett elvi szempontok mellett nem is bír fontossággal,

A mezőgazdaságnak a háború utáni gyorsütemű eladósodásának tárgyalásánál röviden át kell tekintenünk az eladósodásnak a háború után megnyilvánuló irányát. Közismert dolog, hogy a háború után a tőkeszegény európai országok, köztük Magyarország, gazdasági talpraállításához külföldi tőkét vett igénybe. A háború előtt a tőkeszegény országok hitelszükségletüket legnagyobbbrésben olyan tőkékben gazdag országok elégették ki, amely országokkal gazdaságilag is kapcsolatban állottak. Ekkor a tőkék nagyobb részét a termelés érdekében hosszú lejáratra helyezték ki, aminek évi szolgáltatását a hitelező és adós országok gazdasági egymásrautaltsága folytán nagyobbbrészt áruban teljesítették. A háború előtti tőkemozgalmakat tehát az jellemzi, hogy a tőkemozgalmak az árumozgalmak irányában haladtak, s ez biztosította a kamatok és az annuitások zavartalan fizetését. A háború után a helyzet megváltozott. A háború előtt még adós országként szereplő Amerika egyik napról a másikra tőkében gazdag hitelező országgá lett s a hitelezés centruma

– ideiglenesen ugyan. – az európai pénzügyi centrumokból New-Yorkba tolódott át. New-York tőkekihelyezései azonban nem eshettek az árumozgalmak irányában, mert Amerika nyersanyagban, de kész gyártmányban is – különösen a háború után, amikor az európai országok termelése mélyponton volt, – nem szorult idegen országokra. A tőkemozgalmakat tehát nem követhette árumozgalom, sőt ellenkezőleg, Amerika kivitelezéseinek nem kis része *épen* azt a célt szolgálta, hogy a lerongyolódott európai országok vásárlóerejét helyreállítsa, hogy ott az amerikai termékeket elhelyezhesse. Ehhez járult még az, hogy a hitelező országok – főként Franciaország – tőkekihelyezését nem egyszer politikai szempontok is irányították. A politikai célokat pedig legmegfelelőbbben rövidlejáratú kihelyezések szolgálták. Ezek a körülmények az okai annak, hogy a háború utáni eladósodás sokkal nagyobb súllyal nehezedik az adós országokra mint a háború előtt, mert a tőkék nem a gazdasági észszerűség törvényei és céljai szerint áramoltak a tőkeszegény országokba. Az adós országok gazdasági életének nyugodt fejlődéséhez elengedhetetlen az, hogy a kölcsönök melyek gazdasági célokat vannak hivatva szolgálni, rövidlejáratú formájukból hosszú lejáratúakká alakíttassanak át, annál is inkább, mert azok a felhasználás során többnyire úgyszólván investáltak.

6. A szövetkezeti mozgalom fejlesztése.

A kereskedelmi tevékenység szervesen ízől a termelés és fogyasztás közé, tehát nem megtűrt rossz, hanem a gazdasági élet vitelében hasznos és nélkülözhetetlen. A kereskedelem feladata, hogy a termelő és a fogyasztó között kapcsolatot teremtsen, a termelt javakat a fogyasztókhoz eljuttassa. E feladat teljesítése közben regisztrálja a kereslet és kínálat viszonyát és ezáltal az árak kialakulására bizonyos mértékben irányítólag befolyik, bár az a népszerű felfogás, hogy az árakat a kereskedelem diktálja, csaknem olyan mértékben téves, mint az, ha a hőmérő leszűkött higanyát vádolnánk a hűség miatt.

A kereskedelmi tevékenység nélkülözhetetlen, de annak organizációja és princípiuma összhangban kell, hogy álljon azzal a termelési ággal, melynek termékeivel foglalkozik. A mezőgazdasági termelés különlegesen nagymértékű tagozottsága a ke-

reskedelemnek” széleskörű organizációját teszi szükségessé, mely *ellenkező* esetben egyrészt az értékesítés költségei viszonylag nagyra nőhetnek, másrészt a zavarmentes értékesítés szenved csorbát.

A kereskedelemnek egy-egy cikknél többször is szerep jut, amíg az a termelőtől a fogyasztóig eljut. Amíg pl. a búza a gazda udvaráról mint kenyér a nagyvárosi fogyasztó asztalára kerül, a feldolgozás és szétosztás során kétszer-háromszor kerül a kereskedelem organizációjába. Először a búza a gazdától a malomba jut, másodsor, amikor a pék a malomtól megveszi a lisztet, harmadszor, amikor a kenyér a fűszer-csemege kereskedő közvetítésével a péktől a fogyasztóhoz jut. Természetesen vannak olyan cikkek – gyümölcs, tej stb. – amelyek ennél kevesebb és vannak olyanok- készárú iparcikkek, – amelyek több kézen fordulnak meg, amíg a fogyasztóhoz jutnak. Magyarországon a fogyasztási cikkek, amíg a termelés kezdetétől a fogyasztóhoz kerülnek, átlagosan ötször-válnak a kereskedelmi tevékenység tárgyává.⁵⁾ Ennek megfelelően a kereskedelemmel kapcsolatos problémák nagyfotosságúak, mert a kereskedelmi tevékenység költségei sokszor megismétlődnek és megduzzadnak. Ezek sok esetben csökkenthetők lennének egyrészt a kereskedelmi szervert, másrészt a kereskedelem árkalkulációjának megváltoztatása által.

A kereskedelmi költségek általában a következő elemekből tevődnek össze:

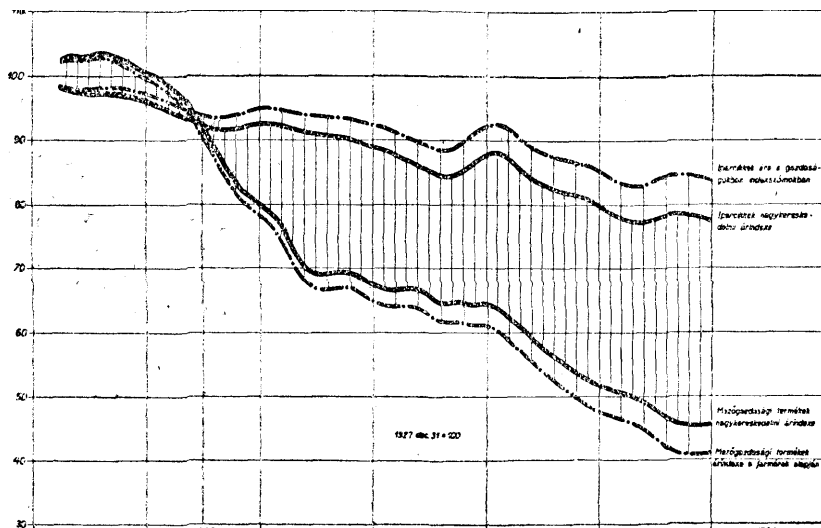
1. a személyzet javadalmazása,
2. munkabérek,
3. irodai költségek,
4. üzletbér,
5. adók és egyéb közterhek,
6. árukészletekben fekvő tőke kamata,
7. nyeresége

E költségtételek cikkenként nagyon különbözök s a kiskereskedelmi árak eltérő hányadát teszik. A mezőgazdasági termelő szempontjából egyrészt a jelentős kereskedelmi költségeknek, másrészt annak van súlyos kihatása, hogy az áralakulás

⁵⁾ Dr. J. Keményffy & Dr. M. Mittnitzky: Der wahrscheinliche Effekt der Arbeitsbeschaffung in Un^arn. Sajtó ajatt.

nem egységes. A különböző nagyság-csoportokba tartozó termelőknek azonos árszínvonalon adják és veszik termékeiket és szükségleti cikkeiket., A nagyobb termelők előnyösebb helyzetben vannak, mint a kicsik. Az előbbieket, akik nagyobb tételekkel rendelkeznek, melyeknek minősége, ha nem is jobb, de homogénebb, mint a kistermelőké, a kereskedelmi tevékenység néhány fokozatát ki tudják kapcsolni s végső soron a fogyasztó által fizetett árból maguknak többet tudnak biztosítani, mint a kistermelő.

Agrárrolló.

Az atomizált mezőgazdaság termelésének jövedelmezőségét tehát az értékesítés folyamán főleg két körülmény csökkenti, az, hogy

1. a kistermelő termékeit jóval a nagybani eladásnál elérhető áron alul értékesíti,
2. a termelésnél szükséges iparcikkeket pedig jóval a nagykereskedelmi áron felül vásárolja.

A kisgazda 1932-ben pl. „20%-kal adott a nagybani árak alatt és 26%-kai vásárolt azok felett.”⁶⁾ Ha ezeket az árkülönb-

⁶⁾ Julich Lajos: Dunántúli kisgazdaságok vagyoni és jövedelmi viszonyai az 1929-1932-ig terjedő években. Mezőgazdasági Közlöny. 1933. 201., és köv. lap.

ségeket egy 10 kat. holdas kisgazdaság évi üzletmenetére alkalmazzuk, kitűnik, hogy a szervezetlen vétel és eladás a kisgazda számára 23 P veszteséget okozott kat. holdankint, ami a 10 holdas gazdának 230 P-s veszteséget jelentett, annyit, mint amennyi a 10 holdnyi gazdaság tiszta jövedelme volt az 1932. évben. A kisgazdaságok jövedelmezőségét tehát az agrárrolló mellett még az is csökkenti, hogy a. farmárak az agrárrollóban szereplő nagykereskedelmi áraknál nagyobbak, illetve alacsonyabbak. Ezért a kistermelőkre vonatkozó agrárrolló úgy szerkesztendő meg, helyesen, hogy az ipari és mezőgazdasági termékek nagykereskedelmi árindexe a drágább vétel és az olcsóbb eladás mértékében korrigáltasék (90, 1, ábra). Az agrárrollónak azt a nyilását, amely az; ipari és mezőgazdasági termékek árszínvonal-eltolódásából származik, az egyes agrárországok különböző, többnyire mesterséges módszerek alkalmazásával igyekeznek csökkenteni, E törekvések sikertelensége főleg az országok autartikus gazdasági törekvéseinek következménye és annak számottévő javulása csak az ön-ellátó gazdaságpolitika lanyhulásával remélhető. A ^kisgazda-agrárrolló” nyilását azonban az értékesítés és beszerzés szervezetlensége is növeli. Ennek a tényezőnek káros hatása azonban a szövetkezeti mozgalom kiterjedése által csökkenthető.

E munka keretében a szövetkezeti mozgalomnak csak egyik ágával, az agrárlakosság szempontjából fontos falusi szövetkezetekkel kívánok foglalkozni. Ezek a következők:

1. a fogyasztási szövetkezetek,
2. termelő- és értékesítő-szövetkezetek,
3. hitelszövetkezetek,
4. biztosító szövetkezetek.

A *fogyasztási szövetkezetek* azt a célt szolgálják, hogy a vidéki lakosság számára egyrészt a termeléshez, másrészt a háztartásban szükségessé váló cikkeket az egységes központi beszerzés révén olcsóbb áron juttassák el, mint a magánkereskedelem. A feladat mind nagyobb fontosságú, mert az áruk elosztásánál a kereskedelem költségei a fogyasztás erőteljes emelkedése esetén sem mutatnak csökkenő tendenciát, sőt inkább bizonyos emelkedő irányzatot, annak ellenére, hogy a termelési költségek a tömegtermelés és a tömegfogyasztás által lehetővé vált racionalizálás következtében jelentősen csökkennék, A német élelmiszer nagykereskedelem üzleti költségei pl. a háború

előtti időszak óta 50-75%-kal, a kiskereskedelemé 40-100%-kal nőttek meg.⁷⁾

A falusi fogyasztási szövetkezetek közül a Hangya Fogyasztási Szövetkezetek emelkednek ki úgy számukkal, mint jelentős áruforgalmukkal, A Hangya szövetkezetek, rohamos terjedése 1898 után kezdődött, amikor Károlyi Sándor gróf kezdeményezésére megalakították a Hangya Szövetkezeti Központot, A szövetkezetek szükségleteinek ellátására Hangya Ipar Rt. céggel termelő-vállalatot létesítettek, amely több, a mezőgazdasági üzemben és a háztartásokban leginkább szükséges cikkeket előállító gyárat tart üzemben, A Hangya Szövetkezetek forgalma 1915-ben 140,2 millió koronát tett, A megszállítás következtében a szövetkezet elvesztette az elszakított területeken levő szervezetét, amely közel felét jelentette az országos hálózatnak, 1919. óta a csonka országban, mint Európaszerte, rohamos fejlődést mutatott a szövetkezeti mozgalom,⁸⁾ A Hangya Szövetkezetek és tagjaik számának, valamint áruforgalmának fejlődését a következő táblázat tünteti fel:

Év	Szövetkezetek száma	Tagok száma	Eladott árúk értéke millió P
1919	1007	454.208	49.8
1920	1777	766.972	60.7
1921	1911	759.137	56.6
1922	1969	852.851	50.6
1923	1962	866.052	66.3
1924	1951	870.549	94.5
1925	1937	866.353	114.8
1926	1805	838.380	116.6
1927	1702	781.772	121.0
1928	1698	743.712	122.4
1933	1541	—	43.2

A háború után a Hangya szövetkezetek fejlődés 7-8 évig, 1926-ig tartott, 1926-ban a szövetkezetek száma ugyan lényegesen csökkent, de a tagok száma alig, a forgalom pedig egyáltalában nem változott, aminek oka a kicsiny szövetkezetek beolvásztásában keresendő. Ettől az időtől kezdve a szövetkezetek és tagjaik száma folytonosan csökkent úgyannira, hogy 1933, évben már 21.5%-kal kevesebb szövetkezet működött, mint 1923-

⁷⁾ Dr. György Ernő: Az árak kialakulása a kereskedelmi forgalomban. Magyar Gazdaságkutató Intézet 4.sz. különkiadv. 1931. 24. 1.

⁸⁾ Dr. Kari Hírige: Internationale Statistök der Genossenschaft. 1928. Jena.

ban, a forgalom pedig 35%-al volt kisebb. Annak ellenére, hogy minden második faluban, vagyis minden nagyobb községben van Hangya szövetkezet, a kereskedelmi forgalomban számuknál jóval szerényebb arányban vesznek részt. Erre nézve országos adatok nem állanak rendelkezésre, de közlöm a nagykátai járás 12 községére és az 1932. évre vonatkozó adatokat:

Községek	az összes kereskedések üzleti forgalmának
Farmos	30 % ^o -át
Kóka	16 "
Nagykátá	11 "
Pánd	63 "
Szentlőrinc-kátá	23 "
Szentmárton-kátá	14 "
Tápióbicske	14 "
Tápiógyörgye	25 "
Tápióság	19 "
Tápiószecső	20 "
Tápiószele	39 "
Tápiószentmárton	27 "

12 község üzleti forgalmának 21.0%-át a Hangya szövetkezetek bonyolították le. Hibát követnének el, ha a nagykátai járásra vonatkozó ezen adatokat országos vonatkozásban is elfogadnánk, de mégis jellegzeteseknek tekintjük.

A szövetkezeti mozgalom bővítésének a Hangya szövetkezetek esetében két irányban kell haladni; egyrészt a szövetkezetek számának gyarapítása, másrészt az üzletkörük kibővítésének irányában. Ennek előfeltételeit úgy ismerhetjük meg, ha arra a kérdésre válaszolunk, hogy miért torpant meg a Hangya Szövetkezetek 1926-ig tartó fejlődése? Annak oka, hogy a Hangya Szövetkezetek térhódítása megállt, főleg az, hogy a fogyasztási szövetkezetek

1. általában nem olcsóbbak, mint a magánkereskedelem,
2. raktárkészlete, az árukban való választéka kisebb, mint a magánkereskedelemé,
3. áru-kihitelezéssel nem dolgoznak,
4. üzletvitelük merev,

A fogyasztási szövetkezetek mai dimenziójuk mellett épp olyan költségtételekkel Kénytelenek számítani, mint a magánkereskedelem, olcsóbbak tehát aligha tudnak lenni annál. Ha nem olcsóbbak, drágábbaknak azonban nem szabad lenniök, mint, a magánkereskedelem, mert akkor létjogosultságukat cáfolják

meg, amire nem egyszer van példa.⁹⁾ A szövetkezetek jelenlegi szervezetük mellett üzleti forgalmuk emeléséhez, ami abból állana, hogy a magánkereskedelemtől kellene a közönséget elhódítani, nem rendelkeznek számottevő előnnyel. Ahhoz, hogy a szövetkezetek eladási árai nem lényegesen olcsóbbak, mint a magánkereskedelme, az a kedvezőtlen körülmény járul, hogy a szövetkezetek árut hitelbe nem adnak, s ezáltal a fogyasztó közönség jelentős részét szükségszerűen el kell, hogy vesszítsék, mert a falusi lakosság pénzbevitelhez főleg aratáskor, szüretkor, vagy egy-egy állat eladásakor jut. A szövetkezetek forgalmának számottevő megnövekedésére lehetne számítani, ha lehetővé tétetnék, hogy a lakosság hitelbe is vásárolhasson., Ennek bevezetése a falusi Hangya szövetkezetek üzletvitelének gyökeres átalakítását tenné szükségessé. Mindenekelőtt a kihitelezéseknek tárgyi biztosítékáról kell gondoskodni, a magánkereskedelem jelenlegi gyakorlata szerint úgy, hogy a szövetkezetek is foglalkozzanak a termelők által eladásra felkínált termékek értékesítésével. A fogyasztási szövetkezeteknek az értékesítő szövetkezetek ügykörével való kibővítése a szövetkezeti mozgalom nem remélt fellendüléséhez vezetne. A baromfi, tojás, gyümölcs, szőlő stb. képezhetnék a fogyasztási szövetkezetek értékesítő tevékenységének tárgyát, Amellett, hogy a termékek szövetkezeti értékesítése jobb eladási árat biztosít a termelők számára, mint a magánkereskedelem, még annak is nagy jelentősége van, hogy a termények átvételénél bevezetett minőségi előírások révén a gazdákat a minőségi termelésre serkenti. A fogyasztási és értékesítő szövetkezetek Kombinációjával néhány száz községben már kísérletet tettek s eredményeket értek el.

A szövetkezeti mozgalom „stagnálásának másik legfőbb oka az üzletvitel merevsége és a falusi lakosság hiányos műveltsége. Magyarországon a fogyasztási szövetkezetek vezetői csak ritkán szakképzett kereskedik. A „Hangya vezetőség” többnyire a község adóügyi, vagy segédjegyzőjéből, esetleg egyházi – funkcionáriusokból kerül ki. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy ezeknek gazdaságig aktivitása, már hivatásuknál fogva is, alig közelítheti meg a falu kereskedőinek működését, akik egész életü-

⁹⁾ Dr. György Ernő: Az árak alakulása az 1931 július-1933 április időszakában. Magyar Gazdaságkutató Intézet 7. ez. különkiadása. 1933. 8. lap.

ket a falu gazdasági életének vitelében töltik, ismerik a fogyasztókat. nemcsak név szerint, hanem bonításukat is, ami az üzletvitelükben nagy szerepet játszó kihitelezések szempontjából, nagyfontosságú. A hitelbe való eladásnak nagy jelentősége van a Hangya szövetkezetek és a magánkereskedelem versenyében, mert a falusi lakosság általában egy helyen vásárol, s ha egyik helyre azért kell járnia, mert a kívánt cikk a másikban nincs, akkor egyéb vásárolni valóját is ott szerzi be. De nemcsak a mozgékonyabb üzleti vezetés és nagyobb választék miatt jár a falu népe szívesebben a kereskedőhöz, mint a Hangya szövetkezetekhez, hanem azért is. mert a kereskedő együtt éli a néppel. A kereskedő családja valóságos diplomáciai életet él, a család egy tagja minden népünnepélyen, minden temetésen stb. részt vesz, a szegények gondozására gondot és anyagi áldozatot fordít, úgyhogy vevőközönységét nemcsak az üzleti érintkezés, hanem azáltal is igyekszik magához kötni, „hogyan életfolyását a bolt ajtaján kívül is figyelemmel kíséri. Ezek azok a tényezők, amelyek a nép műveletlenségével párosulva a magánkereskedelem javára döntik el a Hangya szövetkezetek és a magánkereskedelem küzdelmét. *A szövetkezetek szaporítása és ügykörük bővítése csak úgy képzelhető el, ha jelenlegi vezetésük demokratikusabb alapokra helyeztetik azáltal, hogy a Hangyaközpont a fiatal, tehetséges paraszt generációból választja ki és neveli fel a vidéki szövetkezetekéinek, de a központjának jövő vezetőit is.* Ezt a szakképzett generáció ismerni fogja saját fajtájának szokásait, ízlését és ismerni fogja vevőközöniségének bonítását is. A szövetkezeti mozgalom sikere azonban emellett még a nép műveltségétől is függ. A nép iskolázatlansága és tudatlansága volt az oka annak, hogy a szövetkezeti szervezésnek „felülről” kellett kiindulnia, mert a nép műveletlensége miatt nem érezte a szövetkezeti szervezkedés szükségét. A szövetkezeti mozgalomnak pedig, mint ahogy azt az első angol és német szövetkezetek példája is mutatja, „alulról”, a kisexisztenciák kezdeményezéséből kell kifejlődnie és országos központba tömörülnie.

A szövetkezetek másik nagy csoportjába az *értékesítő szövetkezetek* tartoznak. Az értékesítő szövetkezetek kettős feladatot oldanak meg sikerrel, egyrészt a termékekét magasabb áron értékesítik, mint amilyen árát a kistermelők kicsiny tételeik eladásánál el tudnak érni, másrészt, s ez talán a fontosabb ered-

mény, hogy az értékesítést egyáltalán lehetővé teszik. Az értékesítő szövetkezetek ezen feladatának sikeres kibővítésén múlik a vázolt, a termelés; volumen jenek megnövekedésével járó agrár-* reform tényleges sikere.

Magyarországon ezideig az értékesítő szövetkezetek közül a tejszövetkezetek fejlődtek legrohamosabban, amelyek igen fontos szerepet töltenék be a falusi lakosság gazdasági életében. A tejszövetkezetek száma 1932-ben 548 volt, vagyis minden hatodik községre esett egy szövetkezet., A szövetkezeti tagok tehenének száma pedig 106.000 volt ami azt jelenti, hogy a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságok tehenállományának csak kb. 15%-a tartozott a szövetkezetekhez. A tej szövetkezeti értékesítése terén még nagy a lehetőség, noha a tej szövetkezetek fejlődése rohamos volt.

A tej szövetkezetek országrészenkénti eloszlása arról győző meg, hogy a tej szövetkezeti értékesítése az Alföldön és az Északi Dombos vidéken messze elmaradt a Dunántúlhoz képest. A Dunántúlon ugyan viszonylag több tehenet tartanak, mint az Alföldön, vagy az északi vármegyékben, de szövetkezeteinek száma, illetve forgalma ezzel nincsen arányban:

	Dunántul	Alföld	Északi dombos vidék	Összesen
100 kat. holdon aluli gazdaságokban tartott tehenek száma	377.021	258.794	108.995	744.810
%	50.6	34.8	14.6	100.0
Tejszövetkezetek száma	433	78	37	548
%	79.0	14.3	6.7	100.0
Tejszövetkezetekhez tartozó tehenek száma	82.562	16.460	6.881	105.903
%	78.0	15.5	6.5	100.0
100 kat. holdon aluli gazdaságok tehenállományából tejszövetkezetekhez tartozik %	21.9	6.4	6.3	14.2

A tej szövetkezetek tehát az alföldi és az északi megyék falvaiban kévéssé terjedtek el, mint a Dunántúlon, bár az elmúlt másfél év alatt a Pest környéki tej szövetkezetek keletkezését az a körülmény kedvezően befolyásolta, hogy az új tej szövetkezetek által Budapestre felszállított tej mennyiségét mindenkor teljes egészében törzskeretnek tekintették. Ennek hatására a Pest megyei tejszövetkezetek száma, az 1933. évben felszökött. Az egyes újonnan alakult tejszövetkezetek tejforgalma is rohamos emelkedéssel érte el a falvak tejtermelési viszonyai által megszabott

maximumot. Ezt mutatja többek között a Budapesttől kb. 70 km, távolságban fekvő Tápiógyörgye községben 1933, február 4-én alakult tejszövetkezet forgalmának rohamos fejlődése is, amelyet a következő adatok szemléltetnek:

		tagok száma	Az elszállított tej mennyisége indexszámokban 1933. II—100.
1933.	II. 4.	19	100
	III.	20	143
	IV.	30	150
	V.	81	256
	VI.	110	489
	VII.	180	733
	VIII.	177	901
	IX.	237	1177
	X.	243	1160
	XI.	298	980
	XII.	298	1253
1934.	I.	332	1327

A tápiógyörgyei tejszövetkezet egy év alatt oly rohamosan fejlődött, hogy a szövetkezet tagjainak száma (332) egy év leforgása alatt meghaladta a község 5-50 kat. holdas gazdáinak számát (315) és tagjait már az 5 kat. holdnál kisebb gazdák közül rekrutálja, Tápiógyörgye község példája természetesen nem egyedülálló jelenség.

A gabona, baromfi, tojás, bor, gyümölcs stb. szövetkezeti értékesítése sokkal kezdetlegesebb fokon van mint a tejé.

A gabona szövetkezeti értékesítésével újabban a falusi hitelszövetkezetek foglalkoznak, de ezek száma 1928-ban mégcsak 122 volt, A gabonarakta hiánya gátolja a fejlődést, pedig a gazdák tömegesen ajánlják fel terményeiket későbbi elszámolásra, A szőlővidékeken a bor szövetkezeti értékesítésének finanszírozása tarthatnák még a hitelszövetkezetek feladatkörébe, ilyen irányban azonban megmozdulás még úgyszólván nem történt. A bor szövetkezeti értékesítése, sok kis bortermelőt jelentős veszteségektől mentene meg, A bortermelés kb. 80%-át kistermelők szüretelik, akiknek hordókészlete a legtöbb vidéken annyira hiányos, hogy a szüretet csak akkor kezdenek meg, amikor a kereskedő hordója már megérkezett. Gyakran úgy kezdődik a szüret, hogy a termelők a borkereskedővel még nem is találkoztak s az arra vonatkozó megállapodás nélkül szűrik a mustot a kereskedő hordójába. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy az ármegállapításnál a kereskedő ilymódon fölényes helyzetbe kerül, mert a kistermelők vagy neki adják el bortermésü-

ket az ő általa megállapított áron, vagy kiönthetik azt, mert nincs hordójuk, másik kereskedő pedig nem jelentkezik, minthogy a bor-kereskedők borvásárlás szempontjából az ország borvidékeit egymásközt felosztják. Ez az oka annak, hogy a kistermelők bortermése általában 25-30%-kal olcsóbban értékesül, mint az ugyanolyan minőségű uradalmi tétel. Évi 3 millió hl. átlagos bortermés és 15-20 filléres borár mellett a bor szövetkezeti értékesítésének hiánya miatt a kistermelőket 12-15 millió pengő veszteség éri, A bor szövetkezeti értékesítése az anyagi előnyök mellett azzal az előnnyel is járna, hogy az egyes szőlővidékek terméséből a központos kezelés folytán évről-évre megismétlődő típusborokat lehetne előállítani; aminek a piac szempontjából van nagy jelentősége. A borértékesítő pinceszövetkezetek alakulását főleg a pincék építésének jelentős tőkeszükséglete akadályozza. A kis - $\frac{1}{2}$ -1 holdas - szőlőbirtokokosok jövedelmi viszonyai nem alkalmasak arra, hogy pinceszövetkezeti részjegyeket vásároljanak. Annak azonban nem lenne akadálya, hogy az állami támogatással megépített pinceszövetkezetek a bor értékesítése alkalmával a beruházott tőkét hosszú lejáratú törlesztési terv alapján a gazdákkal visszafizettessék. Egészen durva becsléssel a pinceszövetkezetek létesítésének tőkeszükségletét 10-12 millió pengőre becsülhetjük, ha a termés 25-30%-ának befogadására alkalmas 1 millió hl.-es szövetkezeti pincék építését tétellezzük fel. Többre nem igen lehet számítani, egyrészt, mert a nem kifejezetten szőlővidékeken ahol a bortermelés harmadrendű fontosságú és ahol a borértékesítésből a lakosság pénzbevételének elenyésző része származik, pinceszövetkezetek létesítése nem bír fontossággal, másrészt, mert a szőlővidékek termelői sem lesznek maradék nélkül a szövetkezetekbe tömöríthetők. A pinceszövetkezetek hasznos, tevékenysége nem utópia, különösen ha a Délfranciaország borvidékein sikeresen működő pinceszövetkezeteire gondolunk.

Amagyar agrártermelés szempontjából mindnagyobb fontosságú baromfitartás, termékeinek, a tojáznak, baromfinak és tollnak szövetkezeti értékesítése szintén nagy előnyt jelentene a termelők számára. A baromfi és tojás értékesítésével sikeresen, a fogyasztási szövetkezetek foglalkozhatnának, amint azt a Hangya szövetkezetek ilyenirányú kísérletei igazolják. Olyan alföldi gócpontokon azonban, ahol a baromfi és tojástermelés

viszonylag igen nagymértékű, azok értékesítése önálló szövetkezeteket igényelnének. Ezekben a vidékeken a baromfi szövetkezeti értékesítését a magánkereskedelem már megelőzte, Kecskeméten, Kiskunhalason, Szentesen, Orosházán hűtőházzal rendelkező központi bevásárló állomások¹⁰⁾ bonyolítják le a baromfi kereskedelem túlnyomó részét, A hűtőházak lehetővé teszik a kereskedelem számára, hogy a szezon idején eladásra kínált óriási baromfimennyiséget viszonylag alacsony árakon tárolják s a hűtőházakból fokozatosan vigyék a belföldi, s főleg a külföldi piacokra, A baromfi szövetkezeti értékesítésének hasonló technikai megoldása kétségtelen számottevő anyagi előnyhöz juttatná a gazdaközöniséget,

A hitelszövetkezetek a szövetkezeteknek az a fajtája, amelyek Magyarországon a fogyasztási és értékesítő szövetkezeteknél viszonylag kisebb nehézséggel fejlődtek, A hitelszövetkezetek legfőbb feladata, hogy a kistermelők részére a magánpénzintézetektől, csak igen drágán, magas kamatláb mellett megszerezhető rövidelejáratú üzemi hitelt olcsón nyújtson, másrészt az, hogy a betétek reális és biztos gyümölcsöztetésével a takarékoságot népszerűsítse, a tőkeképződést elősegítse. Emellett a hitelszövetkezetek feladata lenne az is, hogy alacsonyabb kamattételeikkel a magánpénzintézetek által kis agrártermelőknek nyújtott kölcsönök kamatlábat igyekezzen mérsékelni,

A hitelszövetkezetek politikájának ezekkel a célkitűzésekkel összhangban kell állni. Az aktív üzletágaknak alkalmazkodni kell a passzív üzletágakhoz, A hitelnyújtásnak mindig ama keretek közt kell maradnia, melyeket a hitelszövetkezeti üzletfelek részéről befolyó tőkék megszabnak. A hitelszövetkezeteknek általában arra kell törekednie, hogy lehetőleg függetlenítsék magukat az idegen tőkéktől, mert amilyen mértékben szorulnak idegen tőkékre, olyan mértékben kell alkalmazkodni a pénzügyi kamatfeltételeihez. A hitelszövetkezetek hitelpolitikáját akkor tekintik normálisnak, ha saját tőkéjük az összes üzleti tőke 20-25%-át teszi, s ennél inkább magasabb, mint, alacsonyabb arány kívánatos. Az összes magyarországi hitelszövetkezetek saját és

¹⁰⁾ Benedek József, Schneider Ignác. Élelmiszerkiviteli R. T. Hűtőházi és Élelmiszervállalat R. T. Élelmiszer és Terménykiviteli Vállalat.

idegen tőkéjének viszonya 15-16% között ingadozik.¹¹⁾ Az idegen tőkék igénybevételénél a helyes arány mellett a liquiditásnak van még nagyfontossága, vagyis annak, hogy a szövetkezetek állandóan fizetőképeseek legyenek. Ennek feltétele, hogy a szövetkezetek kihitelzéseiket az igénybevett idegen tőkék feltételeihez igazítsák, másszóval a hitelek soha se legyenek hosszabb lejáratúak, mint azok a rendelkezésre álló tőkék, amelyekből a szövetkezetek a hiteleket nyújtják.

Az egyes hitelszövetkezetek összeomlásának többnyire a rossz hitelpolitika az oka., A főindító momentumok általában az egyesek részére folyósított túl nagy hitelek, az u. n. „nagy számlák”, és a szövetkezet erőit meghaladó hitelezés. A nagy számlák ellentétben vannak a hitelszövetkezetek feladatával, s azok valóban csak szórványosan fordulnak elő. Az Országos Központi Hitelszövetkezet 1013 szövetkezte által kihelyezett kölcsönösszeg 92%-a 1000 pengőnél kisebb, 7%-a pedig 1000-7000 pengőnyi összegű kölcsönökre volt felosztva. Ez azt igazolja, hogy a falusi hitelszövetkezetek a kisegyszintenciák rövidlejáratú hitel-szükségleteit elégítik ki.

Az O. K. H. szövetkezetek fejlődésére vonatkozó adatok a következők:¹²⁾

	szövetkezetek száma	az üzletkörükbe tartozó községek száma	tagok száma	takarékbelét állomány millió P
1920.	919	2107	271.249	4.9
1925.	1143	2592	444.013	8.0
1930.	1013	2618	387.789	41.2
1932.	1016	2650	386.540	32.3

A szövetkezetek közül a hitelszövetkezetek hálózata a legnagyobb Magyarországon, s a községek több mint háromnegyed részére kiterjed. Ezért a hitelszövetkezetek továbbfejlesztésének nem annyira térben, mint inkább üzletkörüknek bővítése irányában kellene haladni. A szigorúan vett pénzügyi feladatok mellé a melléklet szervezett terményértékesítő – gabona, bor stb. – szövetkezetek finanszírozása volna egyik leghasznosabb működési területük. Ez üzletág pénzügyi rizikóval alig járna, mert a terményekre értéküknek háromnegyedéig folyósított előlegek a

²⁰⁾ Wanke Gusztáv: Hitelszövetkezetek aktív és passzív üzleti működése. Magyar Szövetkezeti Évkönyv. 1933.

²¹⁾ Az Országos Központi Hitelszövetkezet igazgatósági és felügyelőbizottsági jelentése és zárszámadása az 1932. évi üzletéről. Budapest, 1933. 20. 1.

termények értékesítésénél feltétlenül, visszafolyónak. E tevékenység előfeltétele azonban a gabonarakárak és borpincék építése. Ezek építése állami támogatást igényel, mert ha hitelszövetkezetek a terményvásárlások forgótőkéjét biztosítani tudják is, arra hivatásuknál fogva nem vállalkozhatnak, hogy a beruházások hosszúlejáratú tőkeszükségletét előteremtsék. De arra sincs kilátás, hogy a jelenlegi gazdasági viszonyok mellett a szükséges tőkét a kistermelők maguk teremtsék elő, annak azonban nem lenne akadálya, hogy az állam által rendelkezésre bocsajtott olcsó beruházási hitelek lassú ütemben törlesszék.

A hitelszövetkezetek üzletkörének kibővítése különösen a vázolt agrárreform során lesz igen nagyfontosságú, mert az új kiségzisztenciák megerősödése nagymértékben függ attól, hogy a kistermelők milyen feltételek mellett jutnak forgó-tőkéhez és miként tudják értékesíteni termékeiket.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a szövetkezeti mozgalom sikeres fejlesztésének útja egyfelől a demokratikusabb kezek között haladó szövetkezeti szervezkedés, másfelől a szövetkezeti szervezet tárgyi berendezésének állami támogatással való kiépítése.

A termelés zavartalan vitele szükségessé teszi, hogy az elemi károk rizikója biztosítás által kiküszöbölhessék. A különböző biztosítások költségei a termelési költségek között szerepelnek. A termelés rentabilitása szempontjából nem közömbös, hogy a biztosítási költségek milyen súllyal szerepelnek a termelési költségek között. Különösen a mezőgazdasági termelésben van ennek jelentősége, ahol a tűzkárbiztosítás mellett a jégkár- és az állatvész elleni biztosítás jelentős részét teszi a termelési költségeknek.

Magyarország tűzkár, jégkár és állatvész elleni biztosításának díjbevételeit és a károk miatt eszközölt kifizetéseket az 1931. évre a következő táblázat tünteti fel.¹³⁾

	Díjbevétel P	Az üzleti évet terhelő károk összege P
tűzbiztosítás	19,124.000.—	12,042.000.—
ebből Budapestre kb.	3,000.000.—	2,000.000.—
jégkár elleni biztosítás	4,106.000.—	4,766.000.—
állatbiztosítás	698.000.—	842.000.—
mezőgazdaságra vonatkozóan	20,928.000.—	15,650.000.—

¹³⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv 1932. 233. és köv. lap.

Amíg a tűzbiztosítás a biztosítótársaságok igen jövedelmező ágának mutatkozott, addig a jég- és állatbiztosítás díjbevétele nem fedezte a káresetek miatt kifizetett összegeket.

Mezőgazdasági szempontból a” szövetkezeti biztosítást a Gazdák Biztosító Szövetkezete bonyolítja le, üzletköre azonban viszonylag csekély. A vidéki tűzkárbiztosítások díjbevétele kb. 22%-a, a jég- és állatbiztosítások díjbevétele 42-42%-a jut a Gazdák Biztosító Szövetkezetének.¹⁴⁾ A Gazdák Biztosító Szövetkezete foglalkozik a biztosítás csaknem minden ágával, de üzletkörében a jég- és állatbiztosítás viszonylag jóval nagyobb részt tesz, mint a magánvállalatoknál.

7. Mezőgazdasági szakoktatás. Piackutatás. Kollektív agrárreklám.

A mezőgazdasági termelés során felmerült problémák tudományos megvizsgálásának és az eredmények népszerűsítésének szüksége már a XVIII. század végén tudományos intézeteket és szakiskolákat hívott életre.¹ Az azóta eltelt másfél évszázad alatt a mezőgazdasági szakoktatás fejlődésében két olyan korszakot lehet megkülönböztetni, amelyekben a szakoktatás eltérő irányelveket tartott szem előtt. A múlt század folyamán a mezőgazdasági tudományok művelésében inkább a mezőgazdasági termelés technológiai szempontból történő tudományos vizsgálatán volt a hangsúly, és a leszűrt eredményeknek népszerűsítésére csak kisebb súlyt helyeztek. Ez az irány általában a 4táborúig, az európai országokban pedig a háború befejezéséig tartott. Ezideig a földműveléssel foglalkozó fiatal generációjának viszonylag, de abszolút értelemben is csak elenyészően kis hányada került mezőgazdasági szakiskolákba, és nyert szakképesítést. A mezőgazdasági termelés pedig szükség-szerűen – eltekintve néhány nagyüzemtől – a hagyományok és sok esetben a helytelenül magyarázott tapasztalatok alap-

¹⁴⁾ Magyar Szövetkezeti Évkönyv 1933.

¹⁵⁾ Encyclopedia of the Social Sciences. Vol. I. 538. Agricultural education. Bulgáriában 1791-ben Tirmováh, Magyarországon 1797-ben Keszthelyen, Németországban, 1806-ban Moeglinben, Szászországban, 1918-ban Hohenheimben és Franciaországban, 1829-ben Grignonban létesült mezőgazdasági szakiskola.

ján folyt. Az amerikai mezőgazdaságnak a háború előtt és a háború alatt történt enormis kibővülése, majd az éles verseny, ami a hadat viselt európai országok gazdasági reorganizálódása után bekövetkezett, arra készítette az amerikai szakköröket, hogy a mezőgazdasági szakoktatást széles alapokra helyezték, mert ez úton látták elérhetőnek a rentábilis mezőgazdasági termelést, és azt, hogy a termelés a piacok mindenkori követelményeihez tudjon majd igazodni. Az lett a feladat, hogy az agrárlakosság fiatal generációját a különböző fokú mezőgazdasági szakiskolákban a szakszerű földművelés, állattenyésztés, üzemvitel, stb. feladataival megismertessék. A háború előtti rendszerrel szemben tehát az lett a törekvés, hogy az agrárnépesség széles rétegeit mezőgazdasági szakoktatásban részesítsék, s ez a háború óta eltelt másfél-két évtized jelenti a mezőgazdasági szakoktatás új, második korszakát. Lássuk most, hogy a mezőgazdasági szakoktatás Magyarországon milyen eredményeket ért el ebben a két korszakban?

Mint a mellékelt térképről is kitűnik, *Magyarországon* jelenleg a Műegyetem állatorvosi és közgazdasági fakultásai mellett 3 gazdasági akadémia, 1 középfokú gazdasági tanintézet, 11 földműves iskola (szakiskola) és 9 ú. n. téli gazdasági iskola működik. E mellett még néhány speciális szakiskola – tejtermelési, méhészeti stb. – is működik.

Az akadémia és az egyéb szakiskolák tanterveinek és a hallgatók számának megismerésével nyerhetünk képet arról, hogy mezőgazdasági szakoktatásunk milyen mértékben felel meg annak a követelménynek, hogy agrárnépünk, széles rétegeit szakképzésben részesítse.

A Magyar Kir. Gazdasági Akadémiák.²

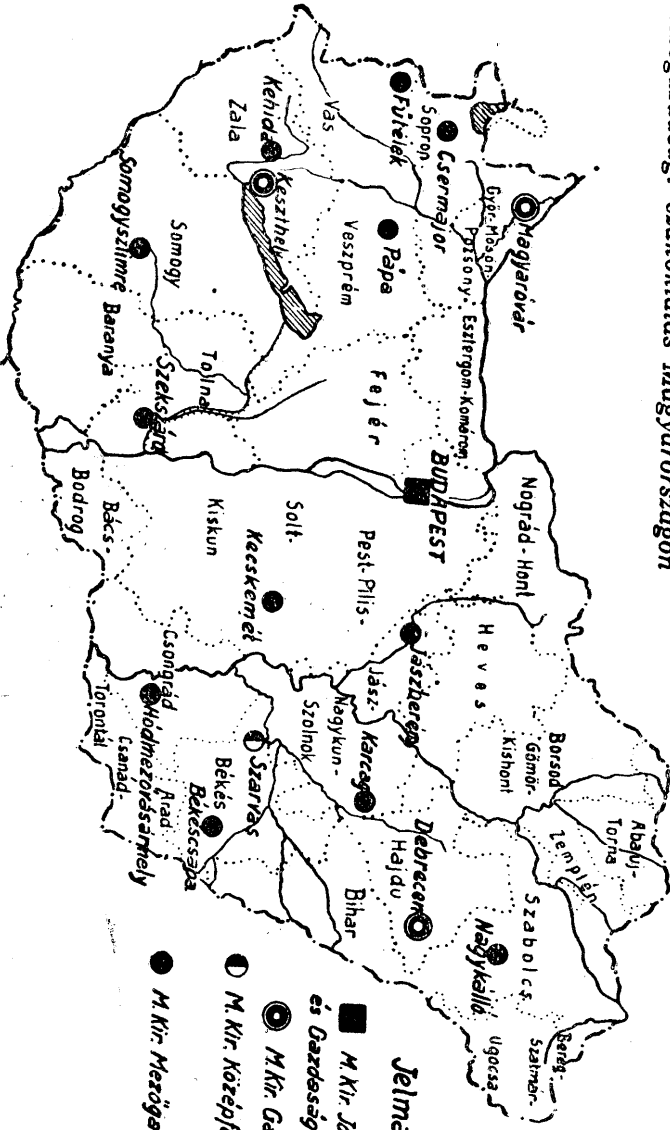
1. Keszthelyi M. Kir. Gazdasági Akadémia.

Gróf Feszetics György 1797-ben „Georgikon” névvel Keszthelyen megalapította a kontinens – első rendszeres gazdasági iskoláját, abból a célból, hogy kiterjedt uradalmainak kezelését kellő szakképzettségű gazdatisztekre bízassa.

Az akadémián abban az időben 8 fakultás volt, s a hall-

²⁾ Dr. Czetkovits Ferenc: Magyarország Mezőgazdasági szakoktatása. 1930.

Mezőgazdasági szakoktatás Magyarországon

Jelmagyarázat:

- M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
- M. Kir. Gazdasági Akadémia
- ⦿ M. Kir. Középfokú Gazdasági Tanintézet
- M. Kir. Mezőgazdasági Szaktiskola

gatók felvételének előfeltételei a szerint változtak, hogy ki milyen fakultás hallgatója kívánt lenni. A „tudományos gazdasági iskolá”-nak nevezett 3 éves tanfolyamon pl. a 18 éves életkor mellett megkívánták a filozófiai végzettséget, vagy legalább a 6 deák iskola elvégzését. A szakoktatás úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból magas nívón állt, a hallgatók gyakorlati képzése tudniillik az akadémiához tartozó tangazdaságban folyt. A Georgikon 1848-ig állt fenn. Ezután többször változott címe és szervezete, míg 1906-ban Darányi a Keszthelyi Magyar Kir. Gazdasági Akadémia címmel akadémiai rangra emelte. 1906-tól az akadémia szépen fejlődött, a háború azonban a fokozatos fejlődést megzavarta, minthogy az akadémián fél évtizedig szünetelt az oktatás. Az akadémia tangazdaságának területe jelenleg 332 kat. hold.

2. Magyaróvári Magyar Kir. Gazdasági Akadémia.

A magyaróvári tanintézetet 1818-ban Mária Terézia leánya és ennek férje alapították. Az intézet rendeltetése az volt, hogy a hercegi pár magyarországi, csehországi, lengyelországi és sziléziai birtokai számára elméletileg és gyakorlatilag is képzett gazdákat neveljen. A tanfolyam kezdetben két éves volt, és német nyelven folyt. A tanintézetet 1848-ig a herceg tartotta fenn. 1848 után többször megváltozott címe és szervezete, míg 1906-ban gazdasági akadémiai rangra emelkedett. Az akadémia tangazdasága jelenleg 560 kt. hold.

Az akadémia tanárai egyrészt a háború előtt, másrészt a háború után az akadémiával kapcsolatban több igen hasznos kísérleti állomást szerveztek, ilyenek pl. Magyar Kir. Vegykísérleti Állomás, az Országos Magyar Kir. Növénytermelési Kísérleti Állomás, az Országos Magyar Kir. Növénytermelési Intézet, a Magyar Kir. Tejgazdasági Kísérleti Állomás, a Magyar Kir. Gép-kísérleti Állomás és a Magyar Kir. Meteorológiai Megfigyelő Állomás.

3. Debreceni Magyar Kir. Gazdasági Akadémia.

A mezőgazdasági akadémiaik közül legfiatalabb a debreceni akadémia, amit 1866-ban a város áldozatkészségével létesítettek. A debreceni akadémia szervezete és rangja 1906-tól a

keszthelyi és magyaróvári akadémiákéval megegyezik. A debreceni akadémia sem működött a háború alatt, amikor az akadémiát katonai *kórházzá* alakították át.

Az akadémiák 3 éves tanrendjéből³ kitűnik, hogy a gazdasági akadémiákon az elméleti oktatás magas szinten mozog. Az elméleti oktatás mellett a hallgatók gyakorlati kiképzést is kapnak az akadémiák mintaszerű tangazdaságaiban. A¹ három évig tartó szakképzés első éve túlnyomóan gyakorlati ismeretek elsajátítására fekteti a fősúlyt, a gyakorlati képzés azonban a további években is tart, amikor a gazdasági munkák irányítását é9 végül a gazdaságvezetést sajátítják el.

Magyar Kir. Középfokú Tanintézet.

A szarvasi m. kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági-Tanintézet.

A keszthelyi Georgikont megelőzve, 1780-ban Tessedik Sámuel szarvasi evangélikus lelkész „Gazdasági mintaiskolát” létesített saját költségén és 6 kat. holdnyi kicsiny szikes földjén. Tessedik Sámuel volt az első Magyarországon, aki felismerte a mezőgazdasági termelésünk nagy fogyatékoságait, s amit nagyon helyesen úgy vélt kiküszöbölni, hogy a gazdálkodás tudományát a gazdálkodóknak igyekezett elvinni. Iskolája azonban csak 6 évig folytathatta áldásos úttörő munkáját, mert 1786-ban anyagiak híján megszűnt. Azóta pontosan másfél évszázadnak kellett eltelni, míg Szarvas nagyközség kívánságára és áldozatkészségével 1926-ban újra életre hívták a már másfél évszázaddal korábban is szükségesnek mutatkozó szakiskolát. A gyakorlati kiképzés alapját a szakiskola 425 kat. holdas tangazdasága képezi, amit egyrészt az O. F. B. intézkedése, másrészt Szarvas község áldozatkészsége juttatott az iskolának.

első tanév :	második tanév :	harmadik tanév :
1. vegytan	1. növénytermelés	1. üzemtan
2. fizika	2. állattenyésztés	2. közgazdaságtan
2. gazdasági növénytan	3. tejgazdaság	3. gazd. számvitelt
4. gazd. ásványtan és földtan	4. gazd. gép- és eszköztan	4. gazd. kereskedelem
5. állatbonctan	5. földmértan és rajz	5. közigazg. és jogi ism.
	6. gazd. élettan	6. állategészségtan és járványtan
	7. növénykörtan	7. gazd. technologia
	8. kertészet és szőlőművelés	8. építéstan
	9. apró háziállatok tenyészt.	9. erdészettan

A középfokú tanintézet célja, a négy középiskolát végzett, gazdaijakat saját birtokuk vagy bérletük szakszerű kezelésére megtanítani. De az iskola tanárainak feladata még az is, hogy egyrészt a környék kisgazdatársadalmát tanácsokkal ellássák, másrészt, hogy a kisgazdaságok üzemi és egyéb problémáit vizsgálva, helyes irányelveket népszerűsítsenek.

A tanintézetbe felvehető, aki a középiskola négy osztályát sikerrel elvégezte. Az oktatás november 1-én kezdődik és július végéig tart, a növendékek azonban nyári szünidejük jó részét az intézet tangazdaságában töltik, gyakorlati ismereteik kibővítése végett.⁴

A középfokú tanintézet növendékeinek száma 100-120 között változik, és évenként kb. 25-30 képesített gazda kerül ki az intézetből. Az 1929/30. évben a növendékek fele 100-500 kat. holdas birtokkal vagy bérlettel rendelkező szülőknek gyermekei közül került ki, a növendékek másik fele pedig 100 kat. holdnál kisebb birtokosok gyermekei voltak.

A szarvasi középfokú gazdasági tanintézet a gazdasági szakiskolának az a típusa, amely hivatva volna a jómódú kisgazdatársadalom új generációjának szakképzését szolgálni. A szarvasi intézet 100 növendékével azonban legfeljebb csak példát nyújt, de országos vonatkozásban erre az iskolatípusra váró feladatot megoldani természetesen nem tudhatja. *A középfokú gazdasági szakiskolákban kellene nevelkedni a 20-500 kat. holdas birtokosok gyermekeinek, mint ahogy a szarvasi intézet növendékei is e kategóriából rekrutálódnak. Ilyen gazdaság Magyarországon 94.000 van, évenként tehát legalább 900*

A középfokú tanintézet oktatási tárgyköre a következő:

I. év:	II. év:	III. év:	IV. év:
	Hít- és erkölcsstan		
	magyar nyelv és irodalom		
	német		
	történelem		
földrajz	leíró földrajz	gazd. földrajz	pol. földrajz
menyiségstan, geom.	menyiségstan, geom.	menyiségstan	gazd. számtan
vegytan	vegytan	ábr geom.	növénynemesítés
gazdasági állattan	fizika, éghajlat	gazd. növényvédelem	állattenyésztés
„ növénytan	áll. növénytermelés	gazd. növényterm. rét és	gazd. üzemtan
ásványtan és talajism.	állatbonctan és élettan	legelőgazdálkodás	alkalm. vegytan
kertészet	szőlőművelés	állattenyésztés	mezőgazd. számvitel
földmérstan	gazd. gép- és eszköztan	alkalm. vegytan	gazd. kereskedelem
ügyirálytan	ének	erdészet	közgazg. és jogi ism.
ének	testgyakorlat	gazd. építstan	gazd. gép- és motor-
testgyakorlat		mezőgazd. történelem	kezeléstan
		ének	egészségstan
		testgyakorlat	ének
			testgyakorlat

növendéknek kellene kikerülni a középfokú iskolákból. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon – egy osztályba 30-35 növendéket számítva – 25-30 középfokú gazdasági szakiskolára volna szükség, vagyis az ország 25 vármegyéjének mindegyikében kellene egy középfokú szakiskolának működni.

A Magyar Királyi Mezőgazdasági Szakiskolák.

A mezőgazdasági szakismeretek nagyarányú terjesztése azonban mégsem a középfokú iskolák által, hanem az úgynevezett földművesiskolák által volna megvalósítható. Jelenleg 11 földművesiskola működik az országban: Dunántúlon 5, az Alföldön 6, az ország 25 vármegyéje közül csak 10 vármegyében van 1-1 földművesiskolák míg a többi 15 vármegyében egyáltalában nincs is szakiskola.

A földműves iskolák rendeltetése az, hogy elsősorban saját gazdasággal vagy bérlettel bíró gazdaiifjakat a szakszerű földművelés és állattenyésztés elméleti, de főként gyakorlati ismereteibe bevezessék. A szakiskolák feladata még az is, hogy a környék, gazdaközönségének szakkérdésében tanácsokat és felvilágosításokat adjanak, és” hogy télen körzetükben időszerű népies gazdasági-előadássorozatokat tartsanak.

A kétéves földművesiskolák oktatási rendje az, hogy a növendékek télen reggel fél hattól este nyolc óráig, nyáron pedig reggel fél öttől este fél 9 óráig tanrendszerűen vannak elfoglalva úgy, hogy az elméleti oktatás a gyakorlatok a nap folyamán egymást váltogatják.

A 11 földműves iskola növendékeinek száma 1930/131-ben 442 volt. Ha arra gondolunk, hogy a 3-20 kat. holdas gazdaságok száma 522.000, akkor ezzel arányosan évenként 5.000 tanulóknak kellene a földművesiskolák padjait elhagyni. Ha iskolánként és évfolyamonként 30-40 tanulót számítunk, így 140-150 földművesiskola tudná az agrárlakosságunk széles rétegeit évenként szakoktatásban részesíteni.

A mezőgazdasági szakoktatás terén a tennivalók gerincét a vármegyénként létesítendő, összesen 25-30 középfokú szakiskola és a járasonként létesítendő, összesen 140-150 földművesiskola képezi. Ha meggondoljuk, hogy e helyett 1 középfokú és 11 földművesiskola működik, úgy nem kétséges, hogy mezőgazdasági szakoktatásunk terén -abban az irányban úgyszólván

semmi sem történt, s hogy az agrárlakosságunk széles rétegeinek szakképzést nyújtsunk. A tárgyi előfeltételek megteremtése mellett – a pénzügyi problémákkal későbbi fejezetben foglalkozom – azonban a széleskörű szakoktatás sikerére csak akkor lehet számítani, ha a széleskörű szakoktatást kötelezővé is teszik. Mert arra aligha lehet számítani, hogy a lakosság jelenlegi műveltsége fokán belássa a szakoktatás fontosságát.

A rendszeres szakiskolák mellett működnek ugyan még; ú, n. téli tanfolyamok, s ezeknek pl. 1930/31-ben 490 növendékük volt, tehát méreteiben ez a változat sem felel meg a követelményeknek.

A széleskörű mezőgazdasági szakoktatásnak agrártermelésünk fejlődése szempontjából nagy fontossága van. A mezőgazdasági kisüzemek számának szaporítása termelési szempontból akkor lesz eredményes, ha a nagyüzemeket olyan kisgazdaságok váltják fel, amelyeknek tulajdonosai a mezőgazdasági termelésre és a szövetkezeti mozgalomra szakszerűen felkészültek. Nagy jelentősége van a szakképzettségnek abból a szempontból is, hogy a kisgazdaságok üzembehelyezéséhez szükséges tőkék azon részének előteremtését, amely naturálgazdasági tőkeképződés által fedezhető, meggyorsítja. Az agrárpolitika feladatainak, főként a telepítésnek sikere szempontjából pedig nem közömbös, hogy a kisgazdaságok állat-, stb. tőkeszükségletét, amely termelés eredményeképpen áll elő, az agrárlakosság szakképzettsége következtében rövidebb idő alatt tőkéletesebb formában állítják elő. A mezőgazdasági Szakoktatás jelen állapotáról – amikor az agrárlakosságunk széles rétegeinek szakképzettségéről nem beszélhetünk – a telepítés során kétségkívül fognak felmerülni nehézségek és hátrányok.

Az agrárpolitika feladatai közül akár a megrázkódtatásmentes földreformot, akár csak a jelenlegi mezőgazdasági termelésünk és szövetkezeti mozgalmunk fejlesztését tartjuk is szem előtt, az agrárlakosság széleskörű eredményes szakoktatása nélkülözhetetlen.

Piackutatás.

A mezőgazdasági tudományok vertikálisan három részre tagozódnak: a termelés technikájának tudományára, amely a természettudományok eredményeinek felhasználásával azt vizs-

gálja, miként lehet az egyes termékeket technikailag a legtokéletesebb módon előállítani, a mezőgazdasági üzemtanra, amely a mezőgazdasági termelés jelenségeit a mezőgazdaság szemszögéből vizsgálja, és végül *a mezőgazdasági piackutatás tanára, amelynek célja az agrártermények piacának és áralakulásának vizsgálata.*

A mezőgazdasági tudományok három ágazata közül az első kettőnek fejlődési foka magas, míg a harmadig külföldön is csak újabban fejlődött, Magyarországon azonban egyelőre elhanyagolt; Nem kétséges, hogy mostanában a gazdasági élet fejlődésének során kialakult új szükségletek ép e harmadik tudományággal szemben lépnek fel különösen nagy igényekkel. Ezzel függ össze, hogy a mezőgazdasági piackutatás az utolsó évtizedben külföldön, különösen az Amerikai Egyesült Államokban és Németországban rohamosan fejlődésnek indult. A fejlődésnek ez az iránya szükségszerű volt. Végző soron a fogyasztó szüksége és fizetőképessége dönti el, hogy a mezőgazdasági termelő mely és milyen minőségi termékeit, mely mennyiségben és mily ár mellett tudja értékesíteni. A mezőgazdasági termelésnek is mint minden termelésnek célkitűzéseit u. i. a piac adja meg. Erre azonban a mezőgazdasági termelés igen sokáig nem volt tekintettel. De azt is elhanyagolta, hogy a mezőgazda a maga részéről is hozzájárulhat a piac kiszélesítéséhez, s hogy a piacnak az értékesítési szervezet megfelelő befolyásolása révén az értékesítéssel járó költségeket és ezáltal a termelői és fogyasztói árak közötti különbségeket is csökkentheti, ami a mezőgazdasági termelés jobb rentabilitásának legfőbb biztosítója lehet.

A mezőgazdasági piackutatás keretében, megoldandó problémák ennek következtében rendkívüli sokfélék. A piackutatás termékenként vizsgálja az értékesítés lehetőségeit, a fogyasztás minőségi igényeinek alakulását és megoszlását, azt, hogy a kínálat változása miként befolyásolja az árakat – ez a fogyasztás elaszticitásának nagyjelentőségű problémája – a külföldi verseny viszonyait, az egyéb árukkal való helyettesítés kérdését, a várható terméshozam korai megállapításának lehetőségeit és módosításait, az általános gazdasági helyzet változásainak visszahatását a különböző termelési ágakra stb. De foglalkozik a kollektív agrárreklám ügyével is, aminek szerepét és fontosságát a következőkben röviden ismertetem.

Mindezen problémákkal külföldön az ú. n. piackutató intézetek foglalkoznak. A mezőgazdasági piackutatás az Amerikai Egyesült Államokban a földművelésügyi minisztérium támogatásával „(United States Department of Agriculture) fejlődött 4nagyas fokra. A mezőgazdaság gyors fellendülése és a termények elhelyezésének növekvő nehézséget 1906/7-ben arra készítették, a földművelésügyi minisztériumot, hogy a piackutatás munkáját megkezdjék. A piackutatás, feladatkörének bővülése 1913-ban szükségessé tette egy külön piackutató intézmény (Office of Markets) létesítését. Az intézmény évről-évre bővült, s a háborús évek alatt megnövekedett igények azt eredményezték, hogy 1921/22-ben szélesebbkörű és szervezati piackutató intézetet, a Bureau of Agricultural Economics-ot létesítették. Az intézet 1931/32. évben 7.2 millió dollár költséggel, 1400 alkalmazottal és 107 belföldi és külföldi kirendeltséggel dolgozik, s ez utóbbiaknak az a feladatuk, hogy a piac alakulásáról jelentést tegyenek. Ezek után érthetőbb, hogy miért jut el és konkurrál a dunaállamok agrárterményeivel az amerikai búza, fagyasztott hús s a kaliforniai gyümölcs a tőlünk néhány száz kilométer távolságra levő európai piacokon.

A mezőgazdasági piackutatás azonban Európa néhány országában szintén fejlett fokon van. Angliában az 1926-ban létesített Empire Marketing Board feladata, hogy tudományos módszerek segítségével a Szigetország, illetve a Birodalom agrártermelését az értékesítésre vonatkozó tanácsokkal ellássa. Az intézet, vizsgálatának költsége, 1930/31-ben 476.000 fontot tett, amit a parlament az általában takarékosági rendelkezések ellenére az 1931/32. évre 659.000 fontra emelt fel.

Németországban a mezőgazdasági piackutatást az 1928/29. évben a berlini mezőgazdasági főiskolán létesített Institut für Landwirtschaftliche Marktforschung, a porosz földművelésügyi minisztériummal karöltve végzi. Az intézet 12 főosztályra oszlik, amelyek a mezőgazdasági termelés különböző ágainak értékesítési problémáival foglalkozik. Az intézet vizsgálatának eredményét folyóiratukban – Blätter für Landwirtschaftliche Marktforschung – teszi közzé.

Magyarország sem nélkülözheti a piackutatás intézményét, különösen akkor, ha az ország mezőgazdasági struktúrájának gyökeres megváltoztatására vállalkozunk, amely a megszokott problémák mellett még sok új kivizsgálandó feladatot teremt.

Hogy Magyarországon mennyire időszerű és hasznot hozó lehetne ilyen munka, annak az is bizonyossága, hogy az Egyesült Államokbeli Bureau of Agricultural Economics intézete a mezőgazdasági államok piacai állandó megfigyelésének akkora jelentőséget tulajdonít[^] hogy évekkel ezelőtt többek között a Dunamedence országai helyzetének megvizsgálására Belgrádban hivatalt rendezett be, Magyarország helyzetének megfigyelése szintén az iroda feladatába van utalva. Mint az intézet vendége, meggyőződhettem működésük eredményességéről. Ez intézet különös módszert dolgozott ki arranézve, hogy miként lehet a magyarországi búzatermés valószínű hozamát jókor és a magyar földművelésügyi minisztérium termésbecsléseinél megbízhatóbb módon előre megbecsülni. (Methods of Forecasting Hungárián Wheat Yields, Special Report No, 57. A. Bureau of Agricultural Economics, Danube Basin District.) De egyéb problémákat is feldolgozott a belgrádi amerikai intézet, többek között azt, hogy milyen összefüggés van a magyarországi belföldi gabonafogyasztás alakulása és a termelés nagysága között. (Relations between production and home consumption of cereals in the Danube Basin. Special Report. No. 66.) Amíg tehát a külföldön már Magyarország agrárviszonyainak megvizsgálásával – természetesen nem a mi érdekeink szempontjából – foglalkoznak, addig Magyarországon e kérdések vizsgálata még egészen elhanyagolt,

A piackutatás eredményeinek hasznossá tételét szolgálja a kollektív agrár reklám.

Kollektív agrár reklám.

A jelen munkamegosztásos társadalmában az ember szükségleteinek tárgyát nem önmaga állítja elő. A nagyfokú specializálódás oda vezet, hogy az egyes termelési ágaknak a nemzetgazdaság életében betöltött fontosságát rendkívül nehéz megítélni. A magángazdaság keretei között a termelés és a kereskedelem megtalálja annak a módját, hogy az egyéni életre mind kevesebb időt fordító fogyasztó figyelmét akkor hívja fel az egyes szükségleti cikkek kiválóságára, amikor erre éppen alkalom kínálkozik, az utcán, a színházban, moziban, stb. A reklám teljesíti ezt a feladatot s az a szerepe, hogy az emberben egy tudatalatti kívánságot ébresszen bizonyos cikkek iránt. A

reklám e hatása akkor realizálódik, amikor az ember szükségleti cikkeit beszerzi. Mindnyájan tapasztalhattuk, hogy pl. amikor fogkrémet és szájjvizet kértünk, és a drogista elsorolta a forgalomban levő márkákat. Akaratlanul az Odolra gondoltunk, mert gyermekkorunk óta megszoktuk az Odol-reklámok finom színeit és formáit. A reklám eredményességének természetesen egyik alapvető feltétele, hogy a propagált áru valóban a mondots célnak megfelelő, kitűnő minőségű legyen.

A reklám, legyen az plakát, film, előadás, stb. rendszeren az egyes gazdasági érdekeltségek fegyvere, amellyel a közönséget saját fogyasztótáboruk számára megtartani, vagy abba betoborozni igyekeznek. A vállalkozási kedv különböző mértéke a reklámnak eltérő szerepet juttat. Így pl. a lüktető amerikai gazdasági életben a reklám nagy, sőt a mi fogalmaink szerint túlzottnak látszó szerepet is játszik. A szónak szorosabb értelmében vett reklám, tehát a plakát, hirdetés, film, fényhirdetések, stb. az amerikai közgazdaságnak 1 millárd dollárjába kerül évenként, amihez még 1 milliárd dollár járul az utazók és egyéb, ú. n. „talking advertisement” költségei címén.

Németország reklám költségét 1924-ben 1.026 millió márkára becsülték, s az egyik reklám-szakértő ez összeget inkább alacsonynak, mint magasnak tekintheti. Általában az ipar termelése értékének 1%-át, a kereskedelem pedig forgalma értékének 2%-át fordítja reklámcélokra.

A gazdasági életnek koncentrációk irányában való fejlődése a reklámnak egy új fajtáját hívta életre, az ún. „kollektív reklámot”. A kollektív reklám már nem csupán az egyes vállalatok érdekeit képviseli, hanem egész termelési ágak termékeit propagálja. Az agrártermelésben jutott mind nagyobb szerepre a kollektív reklám, amelynek elterjedése a szövözkezetek, illetőleg a nagy értékesítő szervezetek fejlődésévi haladt párhuzamosan. Az amerikai agrár értékesítő szervezetek a kollektív reklám bevezetésénél az a szempont vezérelte, hogy ha a monopolisztikus árszabályozásról le is kellett mondaniok, s ha az árakat nem is tudják diktálni, legalább a piac felvevőképességének növelésével emeljék,

A mezőgazdasági termelés érdekében használt reklám csak úgy lehet eredményes, ha az áru állandó kitűnő minősége biztosítja a hatékony reklám alapját. A standardminőségek megvalósítása esetén a kollektív reklám bámulatos eredményt mutat.

A kaliforniai gyümölcscélesztő szervek valóban sok millió dollárt költenek reklámcélokra, de forgalomba csak olyan gyümölcsöt hoznak, amelyek a hirdetett minőségű standard mértékét szigorúan megütik.

Amint a magángazdaságban a termelőmunka eredményes[^] sége nagymértékben függ a munkások testi és szellemi képességeinek mértékétől s azok iskolázottságától, vagyis, hogy a munkát milyen hatásfokkal végzik el, épúgy a nemzet gazdasági tevékenységének – termelés, értékestés, fogyasztás, stb. – sikere nagymértékben attól függ, hogy helyesen ítéljük-e meg az egyes gazdasági feladatok jelentőségét az ország egyetemes érdekei szempontjából. Minden módszer tehát, amellyel a társadalom széles rétegeinek gazdasági látókörét növelni lehet, az ország gazdasági kultúrájának emelkedését és gazdasági létalapjának megszilárdulását mozditja elő. Mért, pl. ha a gyümölcsstermelő vidékeken a jelenleg szakismeretekkel alig rendelkező lakosság valamely módon saját érdekein keresztül felismeri, magáévá teszi és célul tűzi ki a piacképes standard gyümölcsstermelését, úgy a felvilágosító munka az ország gazdasági etejét növeli. Hasonlóképen a mind nagyobb fontosságú baromfi és tojástermelés irányításával az ország legszelebb néprétegeinek, a törpebirtokos-napszámos réteg és a. kisbirtokos osztály gazdasági erőit és jólétét lejjét fokozni. De az is kedvezően befolyásolja az ország gazdasági helyzetét, ha a fogyasztók számszerűen képet kapnak az ország termelési eredményeiről s a piaci lehetőségekről.

Angliában a naponta ezer és ezer embert befogadó gyárait kapui mellett, de a brighton-i és a margate-i fürdőhelyek promenádjain is ott láthatók az óriási plakátok, amelyeknek ábrát pl. arról informálják a különben is öntudatos angolt, hogy az elmúlt évben elfogyasztott gabonaneműből, vajból, húsból, cukorból, stb. mennyi származott a brit birodalomból s az ezt szemléltető vonal alá az van írva, hogy Rise The British Line (fogyasszál több brit árut!). Ezek a plakátok, amelyeket havonként változtatnak és amelyeket az Empire Marketing Board helyeztet el, kétségkívül mély benyomást tesznek és ezáltal nagy hatást gyakorolnak az egész ország gazdasági életének alakulására. Ezek a plakátok a Szigetország népét helyesen informálják az anyaország és a birodalom távoli tagjainak egymásra utaltságáról és a közöttük fennálló gazdasági kapcsolatok ala-

ludasáról. A közvélemény, amelynek alakulását hathatósan lehet befolyásolni, képezi alapját az évszázados brit gazdasági kapcsolatoknak.

Magyarország nem hasonlítható az angol világbirodalom komplikált gazdasági berendezéséhez. Magyarországon a mezőgazdasági vidékek és a városi fogyasztócentrumok között ugyan nincs nagy távolság, az együttdolgozás szempontjából azonban a mezőgazdasági és a városi lakosság között óriási szakadék tátong. A kollektív agrárreklám hívatott arra, hogy a vidék és a város között tapasztalható ellentéteket, amelyek főleg egymás problémáinak nem ismeréséből származnak, eliminálják. A vidék a fővárosi sajtó útján tudomást vett úgy, ahogy az ország központjáról, de a főváros a vidék gazdasági problémáiról csak igen felületesen értesülhet, a vidék gazdasági életének alakulásáról a fővárosban csak elkésve vesznek tudomást. A kollektív agrárreklám feladata Magyarországon az, hogy egyrészt a városi fogyasztókat saját érdekeik szem előtt tartása mellett úgy irányítsa, hogy azok szükségleteiket a mezőgazdasági termelőréteg érdekeivel párhuzamban igyekezzen kielégíteni, másrészt pedig az, hogy a mezőgazdasági termelés úgy a quantitative, mint qualitative a fogyasztók igényeinek megfelelően befolyásoltassák. Az ilyen reklám feladata, hogy a nagy fogyasztó centrumokban az agrártermények fogyasztását fokozza. Magyarországon e szempontból sokat lehet elérni, hisz Budapest lakosságának fejenkénti és naponkénti tejfogyasztása csak 0.35 liter, szemben a nyugati államok ipari és általában városi lakosságának 0.4-0.6 liter tejfogyasztásával. A cukorfogyasztás fejenként és évenként Magyarországon 1927-28. évben 13.5 kg volt, szemben Ausztria 30.0 kg és az Egyesült Államok 49.6 kg-os fejfogyasztásával. A városi lakosságunk tojásfogyasztása alig éri el az évenkénti és fejenkénti 80 darabot. Amerika 220 darabos fejfogyasztásával szemben, de városi lakosságunk hús, vaj, gyümölcsfogyasztásban is ráknézve előnytelen eltéréseket találunk.

A kollektív agrárreform eredményeképpen Magyarországon a fogyasztás jelentékeny növelésére van kilátás, különösen akkor, ha a mezőgazdasági termelés átszervezésével a termelés volumenje is megnövekedik. Ugyanakkor a kollektív agrárreklám feladata, hogy a külföldi származású élelmicikkek helyett hazai termékeket propagáljon.

A közvélemény politikai természetű részét a sajtó igyekszik irányítani, de a széles néprétegek gazdasági aktivitásának helyes, a nemzet egyetemes érdekeit átfogó irányítása teljesen hiányzik. A sajtótermékek közgazdasági rovata a városi lakosság – fogyasztói minőségben – és főként a vidéki lakosság gazdasági irányítása szempontjából nem kielégítő. Olyan eszköz válik tehát szükségessé, mely alkalmas az ország széles néprétegeinek felfogását gazdasági kérdésekben helyes irányban alakítani. Ének a célnak legjobban, a kollektív reklám egy fajtája, az ú, fi. gazdaságstatisztikai plakát felel meg.

Minden községben a legforgalmasabb helyen – községháza, piactér, templom – valamint a városok főbb forgalmas pontjain elhelyezett gazdaságstatisztikai plakátok feladata, hogy egy hónapig a közönség figyelmét, akarva – nem akarva, a kérdéses probléma felé fordítsa s a lakosság a plakátok helyes irányítását magukévé tegye.

E plakátok azonban eredményes hatást csak akkor érnek el, ha olyan tárgyat dolgoznak fel, melyek az egyes vidékek főbb gazdasági problémáihoz igazodnak. Nem jelent pl, semmi hasznot egy dohánytermelésre vonatkozó tábla Baranya, Győr, Komárom, Sopron, Vas, Veszprém, Zala vármegyék lakosai számára, minthogy e megyékben együttvéve csak 140 kat. hold területen termelnek dohányt, míg Szabolcs és Szatmár megyék – ahol az ország összes dohánytermő területének kb. fele terül el – lakosságát az olyan plakátok, melyek a dohány minőségi termelését propagálják, nyilván érdeklik. Hasonlóképen a tejtermelés ökonómiáját népszerűsítő plakátoknak Tolnában nagyobb a jelentősége, mint pl. Békésben, mert e csaknem azonos kiterjedésű megyék közül Tolnában évenként 2.4-szer annyi tejet fejnek, mint Békésben, Ugyanígy vagyunk a bortermeléssel is: az ország tíz megyéjében fekszik a szőlőterület több, mint 70%-a úgy, hogy a többi vármegye gazdasági életében a bortermelésnek nincs jelentősége. Ezek a megfontolások a termelés minden ágára árvényesek.

Az elmondottakból következik, hogy a gazdaságstatisztikai plakátok nem szerkeszthetők egyöntetűen az egész ország számára, A plakátok tárgya nemcsak az ország egyes vidékeinek eltérő művelési ágaihoz kell, hogy igazodjék, hanem a plakátok egy részének, amelyek az agrártermelés szempontjából fogyasztó városi lakosság számára készülnek, egész más tárgykört

kell feldolgoznia. A plakátok két fő típusau kell tehát megkülönböztetni. Az egyik, amely a vidéki lakosság – kb. 3400 községben élő 6.9 millió lélek – számára készül, arra van hivatva, hogy megmutassa a termelés nagyobb ökonómiájának útját és az értékesítés lehetőségéről tájékoztassa a termelőt. További feladata pedig az, hogy akár az egész országban, akár csak egyes vidékeken, előnyösen fejleszhető üzemágot propagáljon. Hivatása még az is, hogy a szövetkezeti mozgalom terjedését elősegítse. A kollektív reklám által megmutatott előnyöket ugyanis a termelők, főleg a standardtermelésre örökdő szövetkezetek útján érhetik el. Az agrárreklám ez a fajtája tehát általában agrár- és főleg a kis agrárrextszenciák érdekeit képviseli. A plakátok másik fő típusa, mely a nagyvárosok – 1.7 millió lélek – számára készül, nem foglalkozhatik a termelés kérdéseivel, hanem hivatva van a terméseredményekről beszámolni és arról képet adni, hogy a belföldi (vidék, város) fogyasztás és az export milyen részét teszi a termelésnek. E plakátoknak azt kell célozniok, hogy a fogyasztóközönségünk igényeit az ország termelési viszonyaival hozzák összhangba. A városi lakosság tájékoztatására szánt plakátokat úgy kell szerkeszteni, hogy a plakátok a kérdéses termények piacrahozatalával egyidőben, vagy valamivel előbb jelenjenek meg. A gyümölcsfogyasztást propagáló plakátoknak pl. júniusban kell megjelenniök, amikor az őszes gyümölcsfélék terméskiállításáról kell a közönséget tájékoztatni s a fogyasztást e szerint irányítani stb.

A vázolt kollektív agrárreklám megvalóstitása a Budapest székesfőváros hirdetővállalatának kalkulációja alapján 150.000 P-be kerülne évenként. Ez az összeg rendkívül csekély, ha arra gondolunk, hogy az alig nagyobb, mint egy-egy kereskedelmi, vagy iparvállalat reklámköltsége. A kereskedelmi és iparvállalatnál a reklámköltség a forgalom értékének 2%-át is meghaladja, ezzel szemben az agrárreklám költsége a magyar mezőgazdasági termelés bruttó értékét kitevő 2 milliárd pengőnek számot nem tevő része.

8. A mezőgazdasági munkásság szociális biztosítása.

A munkásság társadalombiztosítása általánosságban a kapitalista termelési rend fejlődésének következményeképen emelkedett mind magasabb fokra. A termelés és értékesítés szerveze-

teinek fejlődése mellett szükségesnek mutatkozott, hogy a termelésnek egyik legfontosabb eleme, a munkát szolgáltató munkásság teljesítőképességének fenntartásáról is gondoskodás történjék s ez által részére az emberi élet alapfeltételei biztosításának. A társadalombiztosításnak az a feladata, hogy azok részére is lehetővé tegye az élet továbbvitelét, akiket a sors bal esettel, betegséggel, öregséggel, vagy akár munkanélküliséggel sújtott, de akik létminimumon éltek és e csapások ellen önerőjükből védekezni nem tudnak. Csak a kollektív összefogás teszi lehetővé, hogy a munkásság bizonyos, viszonylag mégis csak csekély hányadának szerencsétlen helyzetét a közös áldozatkészség megkönnyítse. Hogy ezen a ponton az államnak is be kell kapcsolódnia, az természetes, mert végső soron az államfeladatok közé tartozik a polgárok életfeltételeinek biztosítása is, minthogy minden államnak elsőrendű érdeke, hogy emberanyaga minél számosabb és minél egészségesebb legyen.

A nyugati országokban, ahol a mezőgazdasági lakosság viszonylag kis jelentőségű, a társadalombiztosítás igen magas fokra emelkedett.¹⁾ Ezzel szemben Magyarországon a munkásság szociális biztosítása főleg az irányban mutat fogyatékoságot, hogy a munkásnak csak egy kisebb kategóriájára, az iparra terjed ki s a mezőgazdasági munkásság szociális ellátásáról csak nagyon részlegesen gondoskodik.

Jelen fejezetben a szociális biztosításnak ezzel a fogyatékoságával és azzal kívánok foglalkozni, hogy az agrárlakosság” szociális társadalombiztosítása milyen keretek között és milyen mértékig oldható meg Magyarországon.

Az 1926. év végén társadalompolitikai és közegészségügyi értekezlet foglalkozott „a mezőgazdasági munkások szociális biztosításának” kérdésével is.²⁾ Az értekezlet az agrárlakosság szociális biztosításának eddigi szerény eredményei felsorolásával foglalkozott és inkább csak a szociális biztosítás kibővítésének nehézségeire mutatott rá, de a kérdést számszerűen nem mérte le, pedig csak az lehetett volna alapja valamiféle reális megoldásnak.

¹⁾ Dr. Kovrig Béla, dr. Frisch Ferenc: Magyar Társadalombiztosítás é. 1930.

²⁾ Balog Andor, dr. Kovrig Béla: Társadalompolitikai feladataink. 1927. Budapest.

Az agrárlakosság társadalombiztosításánál a gazdasági szempontok mellett, a népesedéspolitika követelményeinek kell érvényre jutni. Magyarországon, ahol a lakosság ma lassúbb ütemben szaporodik, mint az utódállamokban, elsőrendű fontosságú érdek, hogy a nemzetfenntartó agrárlakosság életkörülményei javuljanak, ha a trianoni szerződés területi rendelkezéseinek revíziójára komolyan gondolunk és az ehhez szükséges tényezőkkel számotvetünk.

Agrárnépünk szaporodásának három nagy ellensége van: az egyke, a csecsemőhalandóság és a tuberkulózis pusztítása. Az utóbbi kettő terén sajnos csaknem vezető szerepet töltünk be Európában, bár a legújabb adatok alapján egészségvédelmi szerveink sikeres működése eredményeként itt is a halálozás nagyfokú javulásáról számolhatunk be., Az egyke kérdéssel, pusztításával és megfékezésének módjával a dolog gazdasági vonatkozása miatt már korábban foglalkoztam. A csecsemőbetegségek, a tuberkulózis és a vérhaj ellen folytatandó eredményes küzdelem előfeltételeinek kell az agrárlakosság szociális biztosításáriak irányát kijelölnök.

A szociális biztosítás általában kiterjed:

- a) a baleset,
- b) a betegség és szülés,
- c) az aggkor és rokkantság,
- d) a munkanélküliség
- e) és halál esetiére szóló biztosításra.

Az agrárlakosság szociális biztosítás szempontjából a biztosítás ezen válfajai nem szerepelhetnek egyenlő súllyal; sőt azok közül egynéhány mélyreható okok miatt meg sem valósítható.

A munkanélküliség ellen való biztosítás a mezőgazdaságban csaknem megoldhatatlan, mert a mezőgazdasági munkásság munkakapacitásának 34%-a országos átlagban az; év folyamán kihasználatlan. Ez azt jelenti, hogy a munkásság a téli hónapok alatt tulajdonképpen munka nélkül van. Erre az időre rendszerített munkanélküli segély tehát azt eredményezné, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek munkaköltsége egyharmaddal növekednék, ami a termelés rentabilitását borítaná fel. Nyilvánvaló, hogy a megoldás útja nem az hogy az ország extenzív nagybirokokat, ahol tél idején munkaalkalom úgyszólván nincs, a munkanélküli segély terhével sújtsuk és gazdálkodásukat deficitessé te-

gyük, hanem az, hogy nincstelen mezőgazdasági lakosságunk minél nagyobb részét juttassuk munkához azáltal, hogy a nagybirtokokon létesített belterjes, sok munkaalkalmat kínáló kisgazdaságok tulajdonosaivá tesszük őket., A mezőgazdasági munkásság munkanélküliség elleni biztosítása helyett a körülmények alapos mérlegelése alapján tehát meg kell elégednünk azzal a szerény megoldással, hogy tél utóján a falvak azon lakosai, akik önhibájukon kívül ellátatlanokká váltak, a községek szegénygondozásának keretében, a legszükségesebb élelmiszer nyersanyagokat megkapják,

A mezőgazdasági munkásság szociális biztosításának előbb felsorolt ágazatai közül egyedül a *balesetbiztosítás* az, amely megoldottnak tekinthető, A mezőgazdasági gépekkel foglalkozók ugyanis biztosítja vannak, tekintet nélkül arra hogy állandó, vagy csak időleges alkalmazásban állnak-e. Az Országos Gazdasági Munkáspénztár kötelezőleg gondoskodik emelett a gazdasági cselédek balesetbiztosításáról és azokról a munkásokról is, akik hat hétnél hosszabb időre szerződtek, A munkavállalók baleset alkalmával a pénztár terhére a munkaadók útján ingyenes gyógykezelésben részesülnek oly módon, hogy a munkaadó tartozik az alkalmazott gyógyításáról gondoskodni és bérét ³/i évig hiány nélkül kiadni. Ezzel szemben a munkaadó az 5-ik héttől kezdve költségmegtérítést kap az Országos Gazdasági Munkáspénztártól, Munkaképtelenség esetén a munkás évi 288 P baleseti járadékot kap a pénztártól. Ha a baleset halálos kimenetelű, a család, a gyermekek Számától függően, 320-800 pengő segélyt kap a haláleset alkalmával, egyszeri segélyként.

Az *aggkori és rokkantsági biztosítás* intézményesen és kötelezően nincs megoldva, noha az Országos Gazdasági Munkáspénztár lehetővé tette a mezőgazdaságban dolgozók részére, hogy magukat végleges munkaképtelenség esetére vagy haláleseti segélyre önkéntesen biztosíthassák; Az önként biztosítottak száma azonban elenyészően fekély,³⁾ pedig a kiöregedett gazdasági cselédek és munkások, akik arra szorulnak, hogy gyermekek tartsák el őket sokszor igen siralmas helyzetbe kerülnek. Épp ezért az aggkori biztosítás igen humánus feladatot oldana

³⁾ Az Országos Gazdasági Munkáspénztár (aggkori) biztosítottja¹⁾ az 1932. évben különböző csoportokban 13.326 rendes és 5328 rendkívüli tagot számlált.

meg. de még önnél is sokszorta fontosabb az agrárlakosság betegségi biztosítása, mert ez a nép élő törzsét állandóan gyöngítő betegségek leküzdésére hivatott.

Az agrárlakosság *betegségi biztosítása* jelenleg részlegesen, de távolról sem kielégítő mértékben van megoldva. A betegség-biztosítás szerves, az egész agrárlakosságot felölelő megoldásának vizsgálatánál arra kell feleletet adni, hogy

- a) a biztosítás milyen mértékben,
- b) az agrárlakosság milyen kategóriáira,
- c) milyen költséggel,
- d) milyen szervezet máltai volna leginkább racionálisan kiterjeszhető.

A kielégítő betegség-biztosítás ismérve az, hogy a biztosított munkás, illetve családtagjai, ha betegek lesznek, orvosi, illetőleg kórházi kezelésben, gyógyszer ellátásban és táppénzsegélyben részesüljenek. Az agrárlakosság betegségi biztosításából a táppénzsegély – legalább is az ipari munkásbiztosításnál alkalmazott formájában – sajnos ki kell zárni. A téli hónapokban ugyanis a mezőgazdaságban a táppénz mint munkanélküli segély, óriási összeggé duzzadna., Télen ugyanis a többnyire munkanélküli! tengődő munkásság tekintélyes része valamilyen ok miatt igényt tarthat táppénzre. A táppénz szükségét a mezőgazdaságban nem lehet olyan általános szabályok szerint megállapítani, mint az ipari munkásság esetén. A mezőgazdasági; munkásság ugyanis élelmiszereit – a legfontosabb nyersanyagokat – a nyári hónapok alatt egész évre, vagy legalábbis hosszabb időre egyszerre szerzi meg. Ezért a mezőgazdasági munkásság, ellentétben a napról-napra élő ipari munkássággal, munkája megszűntével nem válik azonnal ellátatlanná, A táppénz kérdésében tehát arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy táppénzt csak szülés alkalmával lehet rendszeresen kiutalni, míg az ellátatlan betegek élelmezése csak karitatív úton eszközölhető, amikor a nincstelen beteg arra feltétlenül rászorul. A szülés idejére nyújtott táppénznek, másszóval a szülési segélynek óriási fontossága van,⁴⁾ mert a csecsemőhalandóság számottevő csökkenését lehetne attól remélni, hogy a nyújtott segélt által az anya és csecsemője jobb ellátásban részesül. Emellett a szülési segély

⁴⁾ Dr. Kádár Miiály: Az egyke és a népegészségügy. Anya és Csecsemővédelem. 1934. 6. sz. 15 . 1.

azt a sötét gondot is valamelyest enyhítené, amely a gyermekáldás de j én a nincstelen munkáscsaládra nehezedik.

A második kérdés az volt, hogy a betegségbiztosítás az agrárlakosság milyen rétegeire terjesztendő ki?

A mezőgazdasági betegségbiztosítás a mezőgazdaságban tevékenykedők közül mindazokra kiterjesztendő, akik saját erejükből orvos- és gyógyszer szükségletüket fedezni nem tudják. Idetartoznak a gazdasági cselédek, a mezőgazdasági napszámosok és a törpebirtokos napszámosok.

A mezőgazdasági cselédek betegségbiztosításáról az úgynevezett cselédtörvény (1907. évi XLV. te. 1913. XX. te.) gondoskodik., Eszerint „ha a gazdasági cseléd, illetőleg a veleélő felesége, vágy vele egy háztartásban élő 12 éven aluli gyermeke a szolgálatbalépés 15. napja után szolgálati idő alatt megbetegszik, az orvosi gyógykezelés és az orvosszerek költségét legfeljebb 45 napig a gazda a sajátjából tartozik fedezni és a szükséges fuvart is ő tartozik adni., Az a gazda, aki évi 200 koronánál kevesebb egyenes adóval van megadóztatva, a felét, az a gazda pedig, aki év 200 koronánál nagyobb egyenes adóval van megadóztatva, egytized részét levonhatja a cseléd béréből annak az összegnek, amelyet a cseléd feleségének és 12 éven aluli gyermekeinek orvosi gyógykezeléséért és ezek részére kiszolgáltatott orvosszerekért kifizetett.” A gazdasági cselédek egészségügyi ellátása a gyakorlatban többnyire abban áll, hogy a nagy- és középgazdaságok a legközelebb fekvő faluban levő orvost bízzák meg cselédjeik állandó egészségügyi gondozásával, akinek évente 4-800 pengőt fizetnek, vagy ennek megfelelő terményt adnak. Betegség esetén az uradalom kocsija hozza ki az orvost a „majorba, vagy az uradalom igája viszi a beteget az orvoshoz. A szükséges gyógyszert pedig a vasúti állomásra járó fogatok, vagy a postáthordó hozza el a gyógyszertárból. A gazdasági cselédek betegellátása nem kielégítő, egyrészt, mert a szakorvosi kezelés többnyire hiányzik, másrészt, mert a törvény intézkedése szerint a gazda csak 45 napig tartozik a gyógykezelés költségeit viselni. Mi vár ezután a gazdasági cselédre és családjára?

A gazdasági cselédek szerény egészségügy ellátásával szemben a nincstelen mezőgazdasági munkásság szociális biztosításáról egyáltalán nem beszélhetünk. Ingyenes orvosi kezelés

és gyógyszerellátásban csak akkor részesülnek, ha betegségük oly súlyos, hogy kórházi ápolást igényel⁵⁾ – s a kórházban van is megfelelő férőhely. Az otthoni gyógykezelés költségeit azonban maguknak kell viselniük. Pedig mezőgazdasági munkásságunk széles rétegeit évi szerény jövedelmük, 200-250 pengőt kitevő keresményük, amelyből többnyire soktagú családjukkal kell. megélniük, a szociális biztosítás alanyává avatja. Szomorúan érdekes, hogy amíg a gyári munkásság, a vasutasok, a magánalkalmazottak, az állami tisztviselők, sőt nem egyszer azok is” akik viszonylag magas jövedelmeik miatt a társadalombiztosítás felsorolt kategóriáiba nem tartozhatnak, egészségügyi ellátásuk szempontjából meg vannak szervezve, addig a legalacsonyabb élet-színvonaon élő agrár munkásság szociális biztosítás szempontjából szervezetlenül és ellátatlanul él. Pedig éppen ez a réteg volna leginkább rászorulva a szociális támogatásra. De az sem érdektelen, hogy amíg a városi lakosságnak egészségügyi ellátása

5) Az 1898. XXI. te. által létrehozott Országos Betegápolási Alap fedezi, 1. a hatóságilag igazolt szegények részére hatósági orvos, valamint a belügyminisztertől részben felhatalmazott! magánorvos által a belügyminiszter utasítása szerint rendelt gyógyszerek, továbbá a szükséges gyógyászati segédeszközök – szemüveg, mankó stb. – költségeit.

2. a kórházakban szülő nőknek és szülőtteiknek ápolási költségeit,”

3. a bel- és külföldi kórházakban és gyógyintézetekben gyógykezelt magyar állampolgárok után felmerült azokat az ápolási és szállítási kiadásokat, amelyek valamely elismert jellegű betegsegélyző” pénztárral, államkincstárral, cselédtartó gazdával szemben nem érvényesíthetők.

A betegápolási alap költségvetése az 1932. évben 24.5 millió pengőt tett, amelyből 17.1 millió pengő közegészségügyi, 5.4 millió gyermekvédelmi, 2.0 millió pengő pedig a bábaképzők és egyetemek kebelében folytatott közegészségügyi célokra jutott.

A 17.1 millió pengőből 6.3 millió kórházi betegápolási nap költségeit, valamint a betegek szállításával felmerült kiadásokat fedezték. De a gyógyszerköltségmentés, szülőnők ápolási díja stb. szintén ebből telt ki, közel 2.0 millió pengő összegben.

A betegápolási alap terhére 148.609 beteget gyógykezelték a kórházakban. A betegek kb. 80%-a, 120.000, az agrárlakosság köréből került ki. Számottevő segítség ez. A Betegápolási Alap szolgáltatásainak legfőbb fogyatékosága az, hogy csak a hatóságilag igazolt szegények részére nyújt támogatást, akiknek azonban akár csak 1 hold földjük van is, már nem részesülnek ingyenes kórházi ellátásban.

szempontjából túlzott szervezettsége az orvostársadalom nyomordhoz vezetett, addig a mezőgazdasági munkásság egészségügyi ellátásának megszervezése ilyen veszéllyel nem fenyeget, sőt az orvosmunkanélküliség csökkentéséhez járulna hozzá, mert agrármunkásságunk legnagyobb része az orvosi kezelést ma megfizetni nem tudja. A szülési segélynek is ennél a rétegnél van legnagyobb fontossága, mért a csecsemőhalandóság itt pusztít leginkább, a nép hiányos műveltsége mellett főleg annak szegénysége miatt is.

A törpebirtokos napszámosok helyzete alig különbözik valamit a nincstelen mezőgazdasági munkásoktól, úgy, hogy „ők” is olyan egészségügyi támogatásban kell, hogy részesüljenek, mint az utóbbiak. A probléma itt mindössze annak a birtoknagyságnak megjelölésében van, amelynek tulajdonosa, vagy bérlője még szociális gondozásban részesítendő. Ennek a birtokhatárnak a kijelölése nem könnyű, mert az ugyanakkora kiterjedésű, például 5 kat. holdas, birtok hozama nagymértékben változik a talaj minősége és aszerint, hogy az a piaci viszonyok miatt milyen termények termelésére alkalmas. De a kataszteri tiszta jövedelem alapján sem lehet hibától mentesen azt a birtokba gyságot megjelölni, amelynek tulajdonosai vagy bérlői még a társadalombiztosítás alanyaivá teendők, mert a kataszteri tiszta jövedelem kiszámítása óta az egyes művelési ágak jövedelmezősége eltolódott s például a bortermelés válságos éveiben a 100 aranykorona kataszteri tiszta jövedelmű 4 kat. hold szőlő kevesebb jövedelmet jelentett tulajdonosának, mint a 10 kat. hold jóminőségű Szántó föld, amelynek kataszteri tiszta jövedelme szintén 100 aranykorona. E fogyatékoság ellenére is a betegségbiztosításban részesítendő törpebirtokosok csoportjának elhatárolására mégis a kataszteri tiszta jövedelem, látszik alkalmasnak.

A kérdést azonban mégis határozott formában el kell dönteni. Ezért azt javaslom, hogy a betegség elleni biztosítás a törpebirtokosok közül azokra terjesztessék ki, akik birtokuknak vagy bérlett földjük kataszteri tiszta jövedelme nem haladja meg a 100 aranykoronát. A kisbirtokosoknak ebbe a-csoportjába a kb. 5-10 kat. holdnál kisebb birtokkal rendelkezők tartoznak.

Ezek szerint a mezőgazdasági lakosság betegség biztosításának alanya tehát:

	kereső	eltartottakkal együtt
1. a mezőgazdaságt cselédség	225.129	603.104
2. mezőgazdasági munkásság	749.169	1,528.589
3. 5 kat. holdnál kisebb birto- kos-napszamosok	407.947	827.829
Összesen (1920)	1,382.245	2,959.522
jelenleg (1934) kb. ⁶⁾	1,400.000	3,000.000

Az agrárlakosság betegségbiztosításának legsúlyosabb akadálya, annak igen jelentős költsége. A 3 milliónyi agrárlakosság betegségbiztosításának költségeit azért becsüljük fel, hogy a megoldás konstrukciója megállapítható legyen., Az orvosi- és gyógyszerellátás költségeinek megállapítása szempontjából két támpontunk van; egyik az OTI kötelekébe tartozó biztosítottakra jutó orvosi és gyógyszerkiadások összege, másik a gazdasági cselédek, egészségügyi ellátásának költségei, amelyekkel az OM.GE számtartási vizsgálatai szolgálnak.

Az 1932. évben az OTI szolgáltatásaira vonatkozó adatokat a következő táblázat tünteti fel:

A biztosítottak átlagos száma 600.000	millió P	egy biztosítottra jutott P
I. táppénzköltségek	12.0	20.00
II. szülészeti segélyok	2.5	9.70
III. kórházi stb. költségek	9.7	16.24
IV. fél táppénz	0.6	1.00
V. gyógyászati költségek	4.5	7.57
VI. orvosi költségek	5.3	8.76
VII. ügyvitel	7.9	13.51
	42.5 millió P	76.78 P

Az OTI által biztosítottak orvosi és gyógyászati ellátása – (kórházi költségek beszámításával) 1932-ben fejenként 32 pengőt tett. Ez az összeg az egészségügyi ellátás költségeinek alsó határát jelenti. Számításainkhoz ennél megfelelőbb támpontot nyújt a gazdasági cselédek orvos- és gyógyszerellátásának költsége. Az OMGE számtartási vizsgálata szerint a gazdaságok orvos- és gyógyszerköltségéből 1932-ben a mezőgazdaságilag hasznosítóit 1 kat. holdra országos átlagban 0.8 pengő esett. Eszerint a 225.129 kereső gazdasági cselédnek és 379.975 eltartottjának, vagyis a 603,104 főnyi cselédnép orvosi és gyógyszerellátása 11 millió pengőbe, kerüli. Ezzel egy-egy kereső gazdasági cselédre 50 pengő jutott, ami túlzottan soknak látszik, inert hiszen az

⁶⁾ V. ö. Kovács Alajos: Népünk foglalkozás szerint 1930-ban. Magyar Statisztikai Szemle. 1934. XII.- évfolyam. 253. 1.

Országos Társadalombiztosító- Intézetnél az orvosi és gyógyszerkölség biztosítottankint (a kórházi ápolási költségtől eltekintve) csak 16 pengő. Annál is inkább soknak látszik a családonkinti 50 pengő költség, mert a gazdasági cselédekre a gyakorlat szerint mindössze 10-15 pengő orvosi költség esik. A 30-35 cseléddel dolgozó nagygazdaságok ugyanis évenként 5-600 pengőt fizetnek az uradalmi orvosnak. Ilyen módon; gazdasági cselédenkint 30-40 pengő volna a gyógyszerkölség, ami indokolatlanul soknak látszik. Az agrárlakosság körében általában a gyógyszerkölség közel ugyanakkora, mint az orvos díja. Ezérf közelebb járunk a valósághoz, ha a gazdasági cselédek orvosi és gyógyszer ellátásának költségét fejenként 25-30 pengőre becsüljük évente,

A betegségbiztosításra jogosult 1.4 milliónyi kereső agrárlakosság orvos, gyógyszer- és szülési segély költsége a következő tételekből tevődik össze, ha keresőnkint és évenként orvosi költségre 10 pengőt, gyógyászati költségre 10 pengőt, kórházi stb. költségre 8 pengőt, szülési segélyre pedig szülési esetenként 40 pengőt tételezünk fel:

I. orvosi költség	14.0 millió P
II. gyógyászati költség	14.0 " "
III. kórházi stb. költség	11.0 " "
IV. szülési segély	3.0 " "
Összesen :	42.0 millió P
Igazgatás	6.0 " "
Összesen :	48.0 millió P

A mezőgazdasági betegségbiztosítás 48 millió pengő költségből jelenleg a gazdasági cselédek ellátása címén az OMGE megállapítása szerint, mintegy 11 millió pengő, valamint az Országos Betegápolási Alap terhére a szegénységi bizonyítvánnyal bíró mezőgazdasági munkásság kórházi ellátására kifizetett mintegy 12 millió pengő van fedezve., A 48 millió pengőnyi összegnek tehát kb. fele áll ma rendelkezésre az agrárlakossága közegészségügyének előmozdítására.

A mezőgazdasági lakosság betegségbiztosításának, megvalósítása tehát kb. újabb 28 millió P terhet jelentene. Ez az 50 kat. holdnál nagyobb gazdaságok minden holdjára kb. 3 pengő többlet-, terhet jelentene, ha a betegségbiztosítás összes költségét a mezőgazdaságnak kellene viselnie. Ez a tehertöbblet óriási., Az OMGE áizemstatisztikai felvétele szerint ugyanis a megvizsgált dunán-

túli nagygazdaságok kat. Holdankénti tiszta hozama 2.5 pengő, az északi dombos vidéken jóval több, 11 pengő volt, míg az alföldi nagygazdaságok nem voltak jövedelmezők az 1932. évben. A középgazdaságok pedig mind a három országrészben veszteséggel dolgoztak, kat. holdanként 5,0-5.7 pengő ráfizetéssel. Nyilvánvaló tehát, hogy az agrárakosság betegségbiztosítási költségét a mezőgazdaság jelenlegi válságos helyzetében viselni aligha bírja, A még fedezetlen, kb. 28 millió pengőből csupán 8-10 millió pengőt lehetne az 50 kat. holdnál nagyobb gazdaságokra háritani, ami kb. 1.2 pengő terhelést jelentene kat., holdanként. Az 50 kat. holdnál kisebb gazdaságokra a betegségbiztosítási terhek nem terjeszthetők ki, mert ezekben a gazdaságokban a munkát legnagyobb részben a gazda és családja végzi, akiknek betegségbiztosításáról nem történik gondoskodás, A biztosítási költségéből még hátralevő 18 millió pengőt az államnak kellene viselni egyrészt azért, mert az agrárakosság széles rétegeinek egészségügyi ellátása államérdek, másrészt azért, mert a mezőgazdaság, ellentétben a vámvédelmet élvező iparral, az árakat nem szabhatja meg a termelési költségei alapján és a felmerült újabb terhet nem fiztetheti meg a fogyasztók széles rétegeivel, minthogy az agrártermékek belföldi áralakulása - agrárexport-ország lévén - a világpiacon a helyzet alakulásától függ. A 18 millió pengő előteremtése nem könnyű feladat, bár ez az államháztartás jelenlegi kiadásainak mindössze „kb. 2%-a. Ennek a jelentős összegnek előteremtése alkalmával figyelembe kell venni egyrészt azt a körülményt, hogy Magyarország nemzeti jövedelméből egy-egy lakosra viszonylag szerény összeg *esik*, másrészt azt, hogy a jövedelemelosztás igen egyenlőtlen, noha az egyenletesebb jövedelemelosztás az általános jólétnek alapja. Ezért az agrárakosság széles rétegeinek betegségbiztosítási költségét elsősorban a nagyjövedelmeket terhelő progresszív adóval kell fedezni.

A betegségbiztosításnak 55 millió pengős költsége a 225.000 gazdasági családra, a 850.000 nincstelen munkásra és a 450.000 törpebirtokos-napszámosra, illetve családtagjaira vonatkozik. A betegségbiztosítás ezen költsége, az agrárpolitika egyéb feladatainak megvalósításával párhuzamosan csökkenne. Amilyen mértékben válnak ugyanis a nincstelenekből és a törpebirtokos-napszámosból önálló existenciák, a nagyüzemekben létesített

kisgazdaságokban, olyan mértékben fog a betegségbiztosítás költsége csökkenni. Ezt a csökkenést azonban valószínűleg nagy mértékben ellensúlyozza a lakosság szaporodása és az az általános szociálpolitikai törekvés, amely a gondozásra szorultak jobb és jobb ellátását célozza,

Hátra van még annak a kérdésnek megvilágítása, hogy az agrárlakosság betegség elleni biztosítása milyen szervezet által volna racionálisan megvalósítható. A mezőgazdasági lakosoknak az egész ország területén való eloszlása az egészségügyi ellátást az ipari munkásság biztosításának centrális berendezésével szemben csak decentralizálva teszi lehetővé,

A főszempont az, hogy a mezőgazdasági lakosság betegség elleni biztosításának egységesen kell történnie, tehát a gazdasági cseléd épp olyan rendszer szerint részesítendő egészségügyi ellátásban, mint a törpebirtokos és a napszámos. A gazdasági cselédek, napszámosok és törpebirtokos-napszámosok betegségbiztosítási szempontból szükséges nyilvántartása a községekre háru]. Az orvosok a kezelt betegek után a községi pénztárból kapnák orvosi díjaikat és a betegek részére kiadott receptek értékét szintén a községek pénztárai utalják ki a gyógyszeráraknak. A községek elszámolását és a legfőbb ellenőrzést az a szerv végezné, amely jelenleg az Országos Betegápolási Alapot kezeli.

A betegség elleni biztosítás azonban csak akkor lesz igazán eredményes a falvakban, ha a betegek egészségügyi ellátását *beteg gondozás* kíséri. Ez abból áll, hogy falvanként, vagy közeifekvő néhány községben egy egészségügyi védőnő a falu betegeit gondozza; tanácsokkal ellátja és felettük állandó felügyeletet gyakorol. A védőnők személyesen ismerik a falvak betegeit, életkörülményeit és ezért csaknem nélkülözhetetlen szerepet töltenek be az agrárlakosság egészségügyi ellátásában. Jelenleg két szervezet: az Országos Stefánia Szövetség és az Országos Közegészségügyi Intézet védőnői teljesítenek közegészségügyi szolgálatot. Az első kizárólag az anya- és csecsemővédelemmel, az utóbbi ezzel szemben az összes betegségekkel foglalkozik, sőt szociális gondozásra is vállalkozik. Az Országos Stefánia Szövetség 1932-ben minden 10,000 lakosnál nagyobb községben, összesen 236 anya- és csecsemővédő intézetet tartott fenn. A vidéki fiókinézetek bevételeivel együtt az 1931-1932. évi költségvetése 3.6 millió pengőit tett, amely összeg leg-

nagyobb része állami és községi hozzájárulásból származott., Az Országos Közegészségügyi Intézet védőnői ellentétben a Stefánia Szövetséggel, a falvak betegeit minden betegség és szülés alkalmával is gondozzák. Nem kétséges, hogy mind a két intézmény hasznos szolgálatot teljesít a falvakban, de még nincs szükség kétféle védőnőre, mert egy védőnő a falu betegeit az összes betegségek szempontjából el tudja látni. Az agrárlakosság szociális biztosításának óriási költsége parancsolólag írja elő, hogy a két szervezet munkája minél gazdaságosabbá tétessék. A racionalizálás amellet szól, hogy az Országos Közegészségügyi Intézet egységes munkája bővítessék ki, A Közegészségügyi Intézet-külső egészségvédelmi szolgálata jelenleg még csak öt járásban van megszervezve. Az egész országra kiterjedő szervezet költsége évenként 3-3.2 millió pengőbe kerül,⁷⁾

A mezőgazdasági lakosság szociális biztosításának gerincét tehát a gazdasági cselédek, nincstelen munkások és a törpebirtokos-napszámosok egységes betegség elleni biztosítása képezi, amely ingyenes orvosi, gyógyászati ellátásra és szülési segély nyújtására szorítkoznak.

¹ Dr. Johan Bél-a: A M. kir. Országos Közegészségügyi Intézet évi jelentései. 1930-32.

III. AZ AGRÁRPOLITIKA ÁLTAL ELŐIDÉZETT STRUKTÚRA-VÁLTOZÁS TŐKESZÜKSÉGLETE ÉS A MEGRÁZKÓDTATÁS - MENTES STRUKTÚRAVÁLTOZÁS IDŐTARTAMA.

Az agrárpolitika feladatainak megvalósítását csaknem mindig az a felfogás hiúsítja meg, amely a probléma számszerű ismerete nélkül a szükséges tőkék előteremtésének lehetőségét tagadja. Az agrárpolitika feladatainak megvalósításához valóban jelentős tőkére van szükség. A tőke azonban nem egy a gazdasági élettől független adomány, hanem a gazdasági élet működésének eredményeképpen áll elő. Az a tőke, amelyre az élénk agrárpolitikai aktivitáshoz van szükség, az általa létrehozott struktúraváltozás során a megváltozott produktívabb gazdasági berendezkedés működése eredményeképpen elő is áll. Az a felfogás, hogy az agrárpolitika feladatainak megvalósításához szükséges óriási tőkék nem fedezhetők, csak abban az esetben helytálló, ha az agrárpolitika feladatainak megvalósítását a gazdasági élet tőkeakkumuláló funkciójának figyelmen kívül hagyásával egyszerre és azonnal képzeljük. Ha azonban az agrárpolitika feladatait olyan *folytonos ütemben* valósítjuk meg, hogy az évenként szükséges tőke a közgazdaság mindenkori teljesítőképességével, vagyis a nemzeti jövedelemmel arányban áll, akkor az agrárproblémák gazdasági megrázkódtatástól mentesen oldhatók meg.

Az agrárpolitika ismertetett feladatainak megvalósítása a gazdasági élet valamennyi ágára kihatna. A mezőgazdasági kisüzemek számának olyanmértékű szaporodása, amely mellett a jelenlegi nagyüzemek közgazdaságokká zsugorodnának, az ország egész gazdasági berendezését gyökeresen átalakítaná. A kisgazdaságok számának jelentős gyarapítása ugyanis az ipari termelés bizonyos mértékű átcsoportosulását is maga után vonná. A vidéki kisipar, amely a mezőgazdasági kisüzemek ipari vonatkozású szükségleteinek egy részét elégíti ki, valószínűleg, a kisgazdaságok számának növekedésével arányosan fej-

lődnék, mert a kisgazdák együttes szükséglete és vásárlóereje nagyobb volna, mint a jelenlegi nagybirtokosok és munkások vásárlóereje, ugyanakkor amikor szükségleteiket csaknem teljesen ott fedezik, ahol laknak, szemben a nagybirtokosokkal, akik vásárlóerejük egy részét Budapesten nagybani beszerzés formájában vagy az ott tartózkodás idején használják fel. De a vagyoni viszonyok eltolódása a szükségletek terén is eltolódásokat fog létrehozni, amelyekhez a termelésnek alkalmazkodnia kell. A gazdasági berendezés átalakulásához tehát új tőkékre van szükség és pedig a mezőgazdaságban, a kis- és gyáripárban, az útépitésben, a közlekedés és kereskedelem stb. átszervezésében. E tőkeszükséglet vizsgálatánál a feladat kettős: először meg kell állapítani az agrárpolitika feladatainak teljes megvalósítása során a gazdasági élet által igényelt tőkék összegét, illetőleg annak nagyságrendjét, csupán azért, hogy ebből és a nemzeti jövedelemből megállapíthassuk azt az időt, amely alatt az agrárpolitika feladatai gazdasági életünk megváltoztatása nélkül megvalósíthatók. A vizsgálat másik részét viszont az a gyakorlati kérdés alkotja, hogy az agrárpolitika feladatainak évről-évre egyenletes ütemben az országnak már az előbb említett átalakulásánál befolyásolt teljesítőképességével arányban álló megvalósításához mennyi és milyen tőke szükséges s miképpen teremthető az elő, illetve miképpen áll az elő a közgazdaság mechanizmusának működése során.

Először megkíséreljük tehát, hogy a közgazdaság struktúráváltozásának tőkeszükségletét megállapítsuk – eleve hangsúlyozva, hogy a becslés a tőkeszükségletnek csak nagyságrendjét körvonalazhatja – majd azt, hogy ennek évenként milyen része fedezhető a nemzeti jövedelem megfelelő nagyságú részének elvonása révén,

A mezőgazdaság struktúráváltozásának tőkeszükséglete a termelőeszközöknek, a földnek, valamint az élő- és holt-leltárban levő felszereléseknek megszerzése során jelentkezik. A birtokpolitika céljaira igénybevehető 3,1 millió kat. hold föld értéke 1.200 millió pengőre becsülhető, ha 1 kat. hold értékét országos átlagban 350-400 pengőre vesszük.¹ A kisüzemek lé-

¹) Dr. Prakk László adatai alapján az 1933-ban történt 50 kat. holdnál nagyobb terjedelmű birtokeladások eredménye szerint 1 kat. hold átlagos eladási ára 433 pengő volt. Ennél gyengébb minőségű földek miatt ezt 15-20%-kal csökkentjük.

tesítéséhez ezenkívül az élő- és holt-leltár tőkeértékére is szükség van. A kisgazdaságok létesítése ugyanis meglévő tőkét pusztít el és újakat igényel. A nagyüzemek épület- és eszköz-felszerelésébe investált tőke egyrésze az üzemek átcsoportosítása következtében elpusztul, mert a kisgazdaságok a nagyüzemek felszereléséből nem mindent tudnak átvenni és használni. A kisgazdaságok művelhető területének minden kat. holdjára az 1931/32. évek átlagában; 415,0 pengő² esett az élő- és holt leltárából, az alábbi részletezés szerint:

épülettőke	240.— pengő	58.0%
ültetvénytőke “)	10.— ”	2.3 ”
eszköztőke	30.— ”	7.3 ”
állattőke	85.— ”	20.3 ”
forgótőke ““)	50.— ”	12.1 ”
Összesen :	415.— pengő	100.0%

A 2.6 millió kat., holdnyi kisgazdaság és a 0.5 millió kat., hold közlegelő élő- és holtfelszereléséhez tehát mintegy 1.300 millió pengő tőke szükséges) A kisüzemek létesítésének tőkeszükséglete tehát kb. 2.500 millió pengőt tesz (már most hangsúlyozni kívánom, hogy e tőkeszükséglet alatt nemcsak pénzgazdasági tőkét kell érteni). Ehhez járul még a tagosítás mintegy 200 millió pengős költsége, valamint a telepítés teljes lebonyolításának műszaki költsége, kb. 80 millió pengő. Az agrárpolitika feladatainak megvalósítása során tehát a mezőgazdaságban 2.700-2.800 millió pengőnyi tőkére van szükség.

A kisipar tőkeszükséglete 55-60.000 önálló kisiparos műhelyének – legtöbbször házának – és eszközfelszerelésének költségeiből állna, ami mintegy 180 millió pengőt jelent.

A gyáripár tőkeszükségletét alig lehet megbecsülni, mert a gyáripár fejlődését igen sok tényező befolyásolja. De nem követünk el nagy hibát, ha ezt a tőkeszükségletet a gyáripár gépi- és eszközfelszerelésébe jelenleg investált 1.166 millió pengő tőkének 10-15%-ára, 150 millió pengőre becsüljük.

Az útépítés tőkeszükséglete 1.100 millió pengőre³ tehető,

²⁾ Dr. Kesztyűs Lajos: A kisgazdaságok ezámptáriási rendszere és a Debrecnvidéki kig-középgazdaságok 1931. és 1932. évi jövedelmességégi eredményei. Debrecen, 1933. 26-27. l.

³⁾ L. 80. lap.

ha gondoskodni kívánunk arról, hogy a 3.000 km állami, 2.000 km vármegyer és 30.000 km községi útnak a forgalmi terhelésnek megfelelő kiépítésével a vidéket a forgalomba bekapcsoljuk.

A közlekedés, kereskedelem, szakoktatás, stb; átszervezésének tőkeszükséglete 200 millió pengőre becsülhető.

Az agrárpolitika feladatainak megvalósítása során tehát a gazdasági élet főbb ágai számára a következő tőkék képződésére van szükség:

mezőgazdaságban	2.780 millió P	62 %
kis- és gyáriparban	330 „ „	8 „
útépítésben	1.100 „ „	25 „
közlekedés, stb.	200 „ „	4 „
Összesen :	4.410 millió P	100 %

A 4.4 milliárd pengőnyi tőkéből a föld vételárának megfelelő 1.2 milliárd pengő a tőkeképződési szükséglet szempontjából levonandó, mert hisz a föld ma is már rendelkezésre áll. Így tehát a föld megszerzésékor kifizetett vételárát a föld eddigi tulajdonosai akár közvetlenül, akár a hitelszervezet közvetítésével szükségszerűen arra fogják felhasználni, hogy a közgazdaság tőkeszükségletét fedezzék. A 3.2 milliárd pengőnyi, vagy az egyéb számba nem vett adminisztrációs költség miatt, 3.5 milliárd pengőre teendő tőkeszükségletnek egy része a mezőgazdasági termelés során áll elő, más része pedig a pénzgazdasági tőkeképződés útján fedezhető. A mezőgazdasági termelés során előálló tőke a mezőgazdaság tőkeszükségletének jelentős részét, több mint egyharmadát teszi. Ez az állatállomány, takarmány, vetőmag, terménykészlet, stb. által reprezentált tőke, amelynek előállítása hosszas időt igénylő termeléssel kapcsolatos. A mezőgazdaság tőkeszükségletének ezenfelül mutatózó része, valamint a többi gazdasági ágak tőkeszükséglete a pénzgazdasági tőkeképződés eredményéből fedezhető. A tőkeképződés alapmotívuma azonban mindkét esetben a takarékoság. A mezőgazdaságban a tőkeképződés mechanizmusa pl. az, hogy a kisközgazdaság az általa termelt terményből szükségleteit korlátozott mértékben elégítheti csak ki s így tőkeszükségletének egy részét fedezi, A pénzgazdasági tőkeképződés alapja viszont az, hogy a keresők pénz jövedelmük egy részét takarítják meg, amely összegek a megfelelő hitelszervezetek útján termelési javakká válnak s a gazdasági élet előbb vázolt tőkeszükségletét fedezik. A gazdasági berendezkedés megváltozása olyan gazda-

sági ágakra – út, vasút, posta, stb. – is kihat, amelyek közületekhez tartoznak. Az ilyen esetekben szükségelt tőkék kényszertőkeképzés útján teremthetők elő. A kényszertőkeképződés a magángazdaságok a közületek által eszközölt megterheléséből, kényszerített takarékoságból áll elő. A közterhek növelésével azonban nagyon óvatosan kell bánni, mert a túlságosan nagy közteher alatt a mezőgazdaság egészséges fejlődése nincs biztosítva.

A takarékoság az alapja a tőkeképződésnek s tisztán pénzügytechnikai alapon a kérdés meg nem oldható,⁴ de a tőkében háztáji külföldi országok segítségének igénybevételével sem lehet a takarékoság szükségessége alól kibújni, nem is beszélve arról, hogy a nemzetközi pénzpiac mai helyzete idegen tőkék igénybevételét reális körülmények között nagyon megnehezíti.

A takarékoság tehát nem nélkülözhető. De a takarékoság mértéke szubjektív tényezők mellett főleg – a megtakarítás lehetőségétől függ, vagyis attól, hogy a jövedelem a létminimum határát mily mértékben haladja meg. A tőkeképződés törvénye ugyanis az, hogy a tőkeképződés a növekvő jövedelemmel progresszív.⁵ A tapasztalat mégis azt mutatja, hogy a magyar földműves nép takarékoságra való hajlama és szívós kitartása teljes garancia arra nézve, hogy a mezőgazdaság tőkésükségletét elő fogja teremteni, ha a mezőgazdasági termelés menetével összhangban levő hitelműveletek azt elősegítik. A háború utáni földbirtokreform során kiosztott házhelyek beépítése bizonyítja ezt legjobban. A kiosztott közel harmadfél százezer házhely jelenleg már legnagyobb részben beépült, pedig ezeket a házhelyeket többnyire nincstelenek kapták, akik kezük munkájával és parányi kertjükön üzött baromfitartásból teremtették elő a nem olcsó építőanyagok költségét. Éber Antal „A magyar nemzeti tőke alakulása 1924-től 1928-ig” című tanulmányában végső konklúzióképen arra mutat rá, hogy nemcsak, hogy nemzeti jövedelmünkől nem tettünk félre semmit, hanem még nemzeti tőkérük, termelt termelési eszközeink egy – habár aránylag jelentéktelen – részét fogyasztási javakká, fogyasztási jószág-tartalékká változtattuk át a kiosztott házhelyeken – legszegé-

⁴) Dr. Navratil Ákos: Takarékoság és tőkeképződés. Berzeviczy-
emlékkönyv. 1934.

⁵) Dr. Wilhelm Röpke: Die Theorie der Kapitalbildung 1929,
Tübingen.

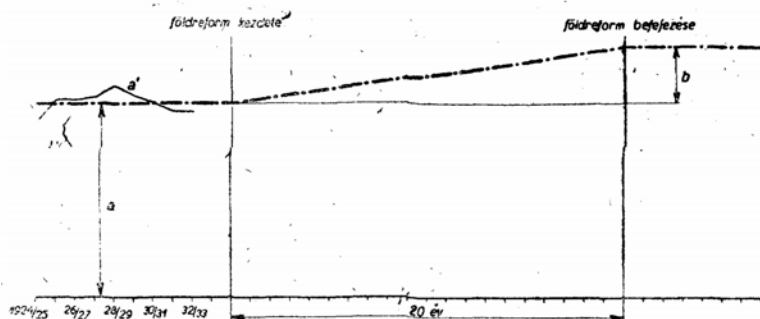
nyebb néprétegünk által – felépített házak mégis 60 millió pengőnyi tőkeképződést jelentett az 1928. évben”. Azonban bármennyire szorgalmas és takarékos is népünk, gazdasági életünk struktúrájának megváltozása során jelentkező 3-3.5 milliárd pengőnyi tőke nem vonható el néhány év alatt a nemzeti jövedelemből, amikor egy év nemzeti jószágtermelésének értéke is csak kb. ilyen összegű. Általában a nemzeti jövedelem néhány százaléka⁶⁾ képezheti csak a tőkeképződés alapját s ez a körülmény a vázolt agrárreform megrázkódtatásmentes megvalósításának idejét 20-25 évben jelöli ki. A szabadkereskedelem korszakában, a nemzetközi hitelélet zavartalan állapotában arra is lehetett volna gondolni, hogy a szükséges tőkét 35-50 éves törlesztésű külföldi kölcsönök alakjában teremtyük elő s az agrárreform ütemét csak a technikai lebonyolítás korlátai közé szorítjuk. A szükséges tőkék feltételezése esetén is helytelen volna azonban a földreformnak időben is radikális megvalósítása, mert gazdasági berendezkedésünk a földreform következtében bizonyos mértékben át fog alakulni s ez az átalakulás akkor lesz hibától és károktól leginkább mentes, ha évtizedes fejlődés eredményeképpen áll elő. Az elodázhatatlan agrárre-

⁶⁾ Az alábbi táblázat feltünteti egyrészt, hogy a német közgazdaság a háború utáni kedvező ipari konjunktúra idején, az 1924-29. években mekkora” tőkét vont el a nemzeti jövedelemből új termelési javak előteremtésére és készletek fenntartására, másrészt, hogy ez években, hogy alakult a nemzeti jövedelem e a tőkeakkumuláció annak hány százalékát teszi:

Év	Az új tőkeképződés és tőkebeáramlás saldoja mill. R. M.	nemzeti jövedelem mill. R. M.	belföldi új tőkeképződés a nemzeti jövedelem %-ban
1924	7.520	—	—
1925	4.281	59.978	7.1%
1926	2.652	62.673	4.2%
1927	6.922	70.754	9.8%
1928	6.602	75.373	8.8%

A német nemzeti jövedelemnek tehát a konjunktúra emelkedő ezakaeziáiú átlagban 7.5%-a akkumulálódott tőkévé, melynek kétharmada új termelési javak, egyharmada pedig raktárkészletek keletkezésében mutatkozik. Új termelési javak előállítására tehát a nemzeti jövedelemnek csak 5%-a fordított. Magyarországon a konjunkturális viszonyok különbözőségétől eltekintve is a nemzeti jövedelemnek enél csak kisebb része vonható el és használható fel új termelési javak előállítására, mert a létminimumot meghaladó jövedelem kisebb, mint Németországban.

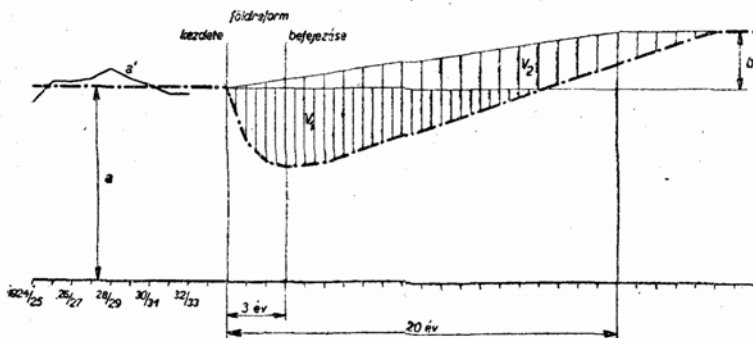
főn csak akkor vezet ^tehát sikerre, ha a kisgazdaságok léte-
sítése évről-évre fokozatosan történik. A tőkeszükséglet előte-
remtésének akadályaitól eltekintve sem kívánatos, hogy a 3.1
millió kat. hold betelepítése egy-két év alatt történjék meg,
mert az mind gazdasápolitikai, mind népesedéspolitikai szem-

a) a nemzeti jövedelem volumene (1924/25-1932/33 évek átlaga).
b) a nemzeti jövedelem volumenének növekedése a földreform során.

a') a nemzeti jövedelem volumene.

II.

V_1, V_2 : a nemzeti jövedelemnek a földreform gyors utamú megvalósításából származó vesztesége.

pontból megrázkódtatással járna. A szükséges tőkék előterem-
tése és a zavartalan termelés biztosítása egyaránt azt írja elő,
hogy évenként csak 100.000 kat. hold kisgazdaság létesüljön
a így a telepítés céljaira rendelkezésre álló 2.6 millió kat. hold
nagybirtok csak 20-25 év alatt alakíttassák át kisüzemké.
A földbirtokreform ilyen lassú megvalósítása mellett szól az a
körülmény is, hogy a széles néprétegek gazdasági műveltsége

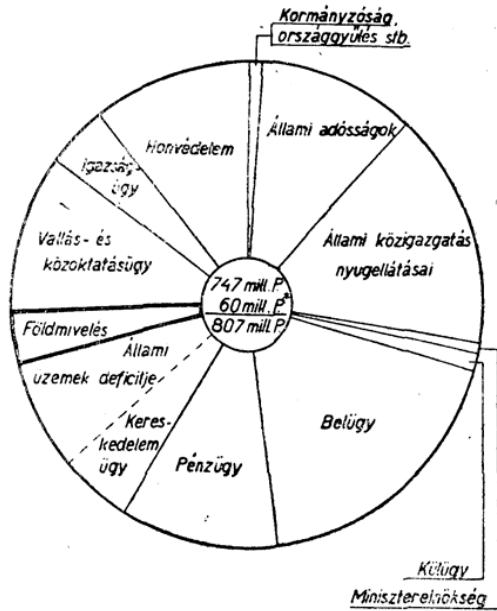

csak néhány évjáratnak új szellemben való felnevelésével érhető el. A telepítésnek ez a folyamatos üteme biztosíthatja, hogy a nemzeti jövedelem volumen je még átmenetileg se essen vissza, hanem fokozatos emelkedéssel 20-30%-os növekedést érjen el. A nemzeti jövedelem megrázkódtatásmentes kifejlődésének várható menetét az I. számú ábra szemlélteti, míg a II. számú ábra a nemzeti jövedelem alakulását mutatja akkor, ha a földreformot, a folytonos elodázás miatt a m egyszer ki-robbanó szenvedélyeik rövid idő alatt valósítják meg. Az ilyen agrárreform a nemzeti jövedelem katasztrofális lecsökkenését vanna maga után, mert a 3.1 millió kat. holdnyi területen a termelés a tökehiány és számos más zavaró körülmény miatt hosszú évekig messze elmaradna a jelenlegi termelés eredményei mögött, ami az ország gazdasági fejlettségének nívóját és a nép jólétét kiszámíthatatlan módon szorítaná le. A zavarok elütésével pedig a fejlődés a jelenlegi szintnél jóval alacsonyabb szintről indulna meg, s a nemzeti jövedelem csak egy-két évtized alatt érhetné el azt a szintet, amelyen a földreform előtt volt. Ennek a sötét képnek statisztikai igazolása Magyarországon egyelőre még nem lehetséges, a szomszédállamok egyikeben, Romániában azonban hasonló esettel találkozunk. A román földreform gazdasági eredménytelensége, helyesebben jelenleg még nem kielégítő eredménye az itt elmondott okokra vezethető vissza.

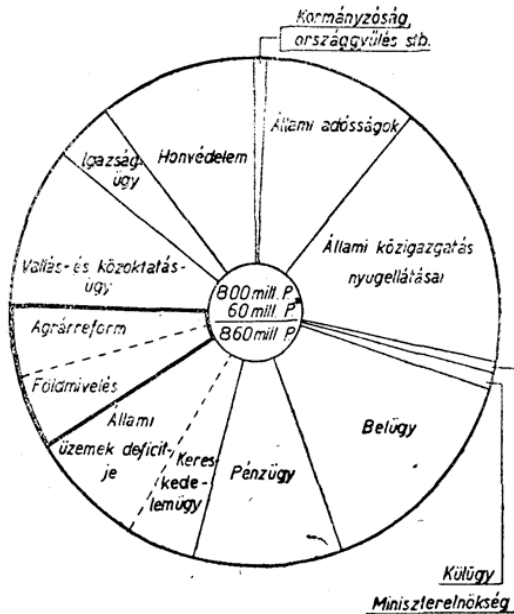
A teljes tőkeszükséglet megállapítása csak azt a célt szolgálta, hogy mintegy hosszú matematikai levezetés eredményeképpen az agrárpolitika reális ütemének mértékét megállapíthassuk.

Az agrárpolitika feladatai Magyarországon oly nagyméretűek, hogy azok csak két-három évtized folytonos munkájával valósíthatók meg. Az agrárpolitika gyakorlati megvalósítása érdekében hozott intézkedéseknek tehát hosszú évtizedes munkát kell előkészíteniük, nem pedig egy-két évre szóló részletmegoldást, így pl. nem lehet a telepítés kérdését akár az adótervezés fejében igénybe vehető birtokok akár az eladósodott birtokok, stb. szempontjából tárgyalni, mert azt a népesedéspolitikai követelményei szerint kell megoldani tekintet nélkül arra, hogy a nagyüzemek jelenleg kiknek a tulajdonában vannak és milyen a gazdasági helyzetük. A parlamentnek tehát olyan telepítési törvényt kell megszavaznia, amely évről-évre kb.

A magyar állam költségvetése az 1934—35. számadási évre.

A magyar állam költségvetése az agrárpolitikai feladatok megoldása esetén.

100.000 kat. hold nagybirtok kisajátítását s annak betelepítését biztosítja mindaddig, míg a rendelkezésre álló 3.1 millió kat. hold felhasználásra nem kerül.

Ezzel elérteztünk vizsgálatunk második részéhez, amely az ilyen ütemű telepítés tökeszükségletének gyakorlati probléma-, ját tárgyalja. Az évenként létesítendő 100.000 kat. holdnyi kisüzem tökeszüksége két főtételből tevődik össze: a föld megváltásához szükséges összegből és az üzemi tőkéből. *A föld vételárának kérdésében arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy a nemzeti vagyon jelentős részét alkotó s a telepítés céljaira igénybevett földtulajdon vételárát nem lehet és nem is kell azonnal kifizetni.* A nemzetgazdasági és szociális szempontok miatt elodázhatatlan telepítés megindítása elé nem lehet a földvagyon azonnali mobilizálásának megoldhatatlan problémáját gördíteni csa azért, hogy ezzel a telepítéskérdését a napi-rendről levehessék.

A kisgazdaságok „mezőgazdasági bevétele”⁷⁾ jóval nagyobb, mint a nagy- és középgazdaságoké. 1932-ben pl. az OMGE számtartási statisztikája szerint, amíg a dunántúli kisgazdaságok 1 kat. holdjára 33.0 pengő mezőgazdasági bevétel jutott, addig a nagyüzemekben csak 2.5 pengő bevétel, a középgazdaságokban pedig pláne 5.3 pengő mezőgazdasági bevételhiány mutatkozott. Az Alföldre vonatkozó adatok ettől valamelyest eltérnek, de azokat a vizsgálat fogyatékosága miatt (mindössze 4 kisgazdaságot vizsgáltak meg 22 nagy- és 27 közép-

⁷⁾ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület üzemstatisztikai bizottságának kiadványa i. m. 56. lap.

„A tisztahozam, vagy tiszta veszteség a gazdasági üzem eredményére vonatkozik „és nem tünteti fel azt, hogy a gazdálkodó az elért tisztahozamból mennyit költhet el anélkül, hogy a vagyonának állagából fogyasztana, illetve adósságait szaporítaná. A tisztahozamnak azt a részét, amely mint egyéni jövedelem a gazdálkodó rendelkezésére áll, mezőgazdasági bevételnek nevezzük. Megkapjuk ezt, ha a tisztahozamból az adósságkamatokat levonjuk és ehhez a gazdálkodó és családtagjainak munkabérgényét hozzáadjuk, Az adósságkamatokat ugyanis a tisztahozam, kiszámításánál nem állítottuk be költségként gyanánt, tehát azt most levonásba kell helyeznünk a tisztahozamból. A munkabérgényt viszont hozzáadjuk a tisztahozamhoz, mert hiszen a munkabérgény a gazdálkodó szempontjából nem bír tényleges költségként jellegével, a tisztahozam számításnál ugyanazt elvonásba helyeztük.”

üzem mellett nem is említem fel. Ezek szerint tehát megvan a remény arra, hogy az új kisgazdatársadalom a föld vételárának lassúütemű amortizálását és kamatterhet bírja majd viselni. A nagybirtokosoknak földvagyonuk alapján élvezett jelenleg szerény jövedelmét a kisgazdaságok létesítése nem veszélyeztetné, még ha – saját jól felfogott érdekükben – meg is kell elégecmiök azzal, hogy az új telepesek a föld vételára után csak alacsony kamatot és csekély törlesztést fizessenek. Ez összeg nem lehet több, mint ami akkor marad, ha a tényleg kigazdálkodható értékből a termelés rezsijét és az új telepes megélhetésének értékösszegét levonjuk. Jelenleg pl. 1-1.5% kamatnál és 1-2%-os törlesztésnél többre gondolni nem lehet; A föld vételárának azonnali kifizetésétől eltekintve, az évi 100.000 kat. hold betelepítésének és az agrárpolitika egyéb feladatának tőkeszükséglete az előbbi számítások szerint 100-120 millió pengőre tehető. Ez az összeg az évek folyamán valamelyest csökkenne, mert az új kisgazdáknak nyújtott hitel egy része évről-évre a törlesztési terv szerint visszafolynék. A kisgazdaságok új tulajdonosainak és a kisiparosoknak előnyös hitel formájában nyújtott összeget ugyanis a föld vételárának részleteivel együtt néhány évtized alatt megfizetnék. Nem tartható e munka keretébe sem a vételármobilizációs tranzakcióra, sem az üzemi hitel előteremtésének részleteire konkrét, javaslatot tenni és meg kell elégednünk annak a megállapításával, hogy az évi 50-60 millió pengő hitel és ugyancsak 50-60 millió pengő adminisztrációs költség előteremtése olyan nemzetgazdaságban, ahol a nemzeti jövedelem 3-4 milliárd pengő között ingadozik s a közületek költségvetései 1.2 milliárd pengőt tesznek, ha nem is könnyű feladat, mégis lehetséges (lásd a 140. lap ábráját). A fejtegetésekből kitűnik, hogy a tőkeszükséglet kérdése nem tartozik a telepítés elháríthatatlan akadályai közé, hiszen a nemzeti szempontból nagyfontosságú feladat évenként kb. csak akkora összegű hitelt és kb. ugyanakkora összegű költséget igényelne, mint amennyit az aljam vasútüzemére évenként ráfizet. A tőkeszükségletek mellett a telepítésnek sokkal nagyobb akadálya abban rejlik, hogy a nagybirtokok tulajdonosai erősen ragaszkodnak a földbirtokokból, rájuk háramló feudális tekintélyhez s politikai hatalmuknál fogva a nemzeti célokat szolgáló agrárpolitikai törekvésekkel szembehelyezkednek.

IV. MAGYARORSZÁG NEMZETI JÖVEDELMÉNEK ÉS KÖZTEHERVISELŐKÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSA AZ AGRÁRPOLITIKA FELADATAINAK MEGVALÓSÍTÁSA UTÁN.

Az agrárreform közgazdasági következményeit vizsgálva, arra a nagyfontosságú¹ kérdésre kell válaszolnunk, hogy a mezőgazdaságnak az agrárreform okozta struktúraváltozása milyen módon és mértékben befolyásolná a nemzeti jövedelem alakulását és a lakosság általános életszínvonalát. A széles néprétegek életszínvonalának emelkedésére ugyanis csak akkor lehet számítani, ha nem csak a *jövedelem-eloszlás* válik egyenletesebbé, hanem a *nemzeti jövedelem* is emelkedik, vagy legalább is nem – csökken, – már pedig az utódállamok egyike-másikának példája rávilágít arra, hogy ez a veszély bizonyos körülmények között bekövetkezik. De a következő fejtegetések alapján állítható, hogy ez, a veszély Magyarországon csak csekély jelentőségű volna, ha a nagyobb szabású agrárreform az általunk javasolt módon, tervszerűen, *20-25 év alatt* valósíthatná meg, mert az extenzív mezőgazdasági nagyüzemeket, belterjes kisgazdaságok váltanák fel. -

A nemzeti jövedelem kialakulásához az egyes gazdasági ágak a következő összeggel és arányban járultak hozzá az 1930-1931. gazdasági évben.¹⁾

mezőgazdaság	1.458 millió P	33.9%
bányászat és kohászat	71 „ „	1.7 „
ipari termelés (gyárpar és kisipar)	1.541 „ „	35.9 „
szállítási tevékenység	35 „ „	0.8 „
kereskedelmi „	462 „ „	10.8 „
a lakásszükséglet értéke	434 „ „	10.1 „
a háztartási munka „	445 „ „	10.4 „
külföldi fizetések egyenlege	— 151 „ „	— 3.6 „
Összesen :	4.295 millió P	100.0 %

¹⁾ Dr. Matolcsy Mátyás és dr. Varga István: Magyarország-nemzeti jövedelme az 1924-1933. években című munkájához készült.

A gazdasági berendezkedésünk szerkezetét megváltoztató agrárreform a nemzeti jövedelem minden tételét befolyásolná. Amíg a mezőgazdasági termelés volumenjében bekövetkező változásokat a nagyüzemek és az azokat felváltó kisgazdaságok termelési viszonyainak vizsgálata alapján óvatosan fel lehet bocsúlni, addig az az ipari termelés és általában az egyéb gazdasági tevékenységek várható fejlődését számszerűen aligha lehet előrelátni, mert azokat igen sok más körülmény is befolyásolja.

A mezőgazdaság az 1930/31. gazdaság évben 1458 millió pengővel járult a nemzeti jövedelemhez (ez az összeg tehát nem a mezőgazdasági termelés bruttó értékét jelzi!). Ez az összeg a következőképpen oszlott meg (az egyes mezőgazdasági termelési ágak által felhasznált mezőgazdasági termékek értéke az illető termelési ág termelésének bruttó értékéből már le van vonva):

szántóföldi termelés	468 millió P	29.0%
állattartás	732 " "	45.4 "
baromfitartás	222 " "	13.8 "
halaszat, vadászat, stb.	16 " "	1.0 "
bor, szőlő, gyümölcs-term.	132 " "	8.2 "
fatermelés (erdővágás)	43 " "	2.6 "
	<hr/>	
	1.613 millió P	100.0%
felhssznált iparcikkek	155 " "	
Összesen :	<hr/>	
	1.458 millió P	

Azt, hogy az agrárpolitika feladatainak megvalósítása (telepítés, tagosítás stb.) a nemzeti jövedelemnek a mezőgazdasági termelésből származó részét mi módon befolyásolná, tételenként vizsgáltuk meg.

A szántóföldi termelés volumenjét az, hogy a nagyüzemeket kisgazdaságok váltanák fel, lényegesen nem változtatná meg, mert a főtermények kat. holdankénti termésátlaga a kisgazdaságokban alig kisebb, mint a nagyüzemekben,²⁾ a különbséget pedig bőven kiegyenlíti a főtermények között termelt melléktermények – takarmánytők, bab, stb. – jelentős értéke. A kisgazdaságok létesítése a nagyüzemek jelenlegi vetésforgójában változást idézne elő, mert a két gazdaságnagyságban a szántóföldet eltérő arányban vetik be.

számítások ideiglenes eredményei szerint. A munka a Magyar Gazdaságkutató Intézet különkiadványaként fog megjelenni.

²⁾ L. a tagosításról szóló fejezetet.*

	20 k. hold- aluli	20—100 k. holdas g a z d a s á g o k b a n	100—1000 k. holdas g a z d a s á g o k b a n	1070 k. hold- nál nagyobb	összesen
A vetésterület 1926. évben kat. hold	4,022.246	2,194.364	1,792.639	1,571.053	9,580.302
ebből: buza	30.5%	29.3%	24.5%	21.3%	27.6%
rozs	14.5 "	12.6 "	12.2 "	9.5 "	12.8 "
árpa	7.7 "	8.2 "	7.8 "	7.5 "	7.8 "
zab	3.6 "	4.9 "	6.7 "	7.1 "	5.1 "
tengeri	22.4 "	20.1 "	16.2 "	15.6 "	18.6 "
burgonya	6.0 "	3.7 "	3.9 "	3.2 "	4.6 "
cukor-répa	0.2 "	0.3 "	1.9 "	4.1 "	1.8 "
takarmányrépa	1.6 "	2.0 "	1.9 "	1.8 "	1.8 "
takarmányfélék	10.0 "	8.7 "	10.9 "	13.2 "	10.4 "
dohány	—	0.3 "	0.9 "	0.9 "	0.4 "
repcse	—	—	0.6 "	0.8 "	0.3 "
egyéb	3.5 "	9.9 "	12.6 "	15.0 "	8.8 "
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

A nagygazdaságoknak viszonylag kevesebb búza- és rozsvetésük van és kevesebbet ültetnek tengeriből és burgonyából, mint a kisgazdaságok, de viszonylag többet termelnek zabból, cukorrépából, dohányból, stb. Ennek főleg az az oka, hogy az ipari növények (cukorrépa, dohány, olajos magvak, stb.) termelésével csaknem kizárólag a nagyüzemek foglalkoznak, mert a kisgazdaságok egyrészt a gazdák szakismeretének hiánya, másrészt szervezetlensége miatt ezek termelésétől el vannak zárva. A takarmányfélék termelése terén is van eltérés. A nagyüzemekben viszonylag sokkal kevesebb tengerit ültetnek és jóval több zabot vetnek, mint a kisgazdaságokban. Ezt az magyarázza, hogy a kisgazdaságok sertésállománya viszonylag sokkal nagyobb, mint a nagygazdaságoké, a nagyüzemekben viszont a számos állatok szakszerűbb takarmányozásához viszonylag több árpára, zabra van szükség, mint a kisgazdaságokban. Ha a nagyüzemet kisgazdaságok váltják fel, a szétosztásra kerülő terület jelenlegi vetésforgója valószínűleg meg fog változni. A mezőgazdaság termelésének megváltozását azonban ellensúlyozza az egyes termékek iránt jelentkező belföldi kereslet és az a körülmény, hogy annak a terméknek termelését, amelyből exportfeleslegünk van, az exportrádius megnövekedéséből a termelőig visszaható árhatatlan szabályozza. A mezőgazdasági nagyüzemek megszüntetésével pl. azoknak a termékeknek termelése, amelyeket a nagyüzemekben termeltek, ha irányukban a kereslet továbbra is fennáll, nem szűnik meg, hanem más gazdaságnagyságcsoportba tartozó gazdaságok fognak annak termelésével foglalkozni és pedig valószínűen azok, amelyek azt leginkább tudnák rentábilisan ter-

melni. A nagyüzemek megszüntetésével az egyes termelési ágak arányának megváltozását tehát az egyes cikkek iránt megnyilvánuló kereslet, másszóval az értékesítés lehetősége nagymértékben ellensúlyozza. Ezért az üzemnagyságok megváltozásának hatását az ellensúlyozhatná, ha azokat az ipari növényeket, amelyeket ma a nagygazdaságokban termelnek, akár a jelenlegi közép-gazdaságok, akár a közép-gazdaságokká zsugorodó mai nagyüzemek termelnék. Ezek vetésforgójából e növények jelenleg sem hiányoznak s mindössze részesedési arányuk nőne meg valamilyest, A szántóföldi termelés volumenjét tehát a kisgazdaságok szaporítása nem befolyásolná károsan,

A szántóföldi termelés szempontjából inkább a tagosításnak volna nagy jelentősége, A tagosított kisgazdaságok szántóföldi termelése – mint korábban igazoltuk – kb. 20-25%-kal növekszik. Az 5-6 millió kat. holdnyi tagosításra szoruló kisbirtoknak a tagosítás után elért terméstöbblete az egész szántóföldi termelés értékét kb. 12%-kal emelné.

A mezőgazdasági termelés értékének legnagyobb része (45%) az állattartás hozadékából származik. A kisgazdaságok szaporítása ennek értékét növelné, mert a kisgazdaságokban sokkal több állatot tartanak, mint a nagyüzemekben. Az 1930. évi tavaszi állatösszeírás szerint a szarvasmarhaállomány 58,3%-kal a 20 kat. holdnál kisebb gazdaságokban, 19,1 %-át a 20-100 kat. holdas, 11,9%-át a 100-1000 kat. holdas és 10,7%-át az 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságokban tartották. Állatnemek szerint még további eltolódás tapasztalható, tehát a kisgazdaságok, ökörnél a nagyüzemek javára:

	1 0 0 0 kat. hold területre jut		szarvasmarha		tehén		ökör	
	drb.	indexszámok*)	drb.	indexszámok	drb.	indexszámok	drb.	indexszámok
20 kat. holdnál kisebb gazdaságokban	200.7	100	109.0	100	13.0	100		
20—100 kat. holdas gazdaságokban	116.3	58	48.4	44	11.2	86		
100—1000 kat. holdas gazdaságokban	62.1	31	19.9	18	14.4	111		
1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságokban	52.9	26	15.6	14	16.9	130		

A kisgazdaságok ökörállománya viszonylag kisebb, mint a nagygazdaságoké, mert a kisgazdaságokban igavonásra inkább lovat

*) A 20 kat. Holdnál kisebb gazdaságok 1000 kat. holdjára eső állomány = 100

használnak. Ezt igazolja az 1911. évi állatösszeírás eredménye is, amely szerint a lóállomány 86.1 %-át a 100 kat. hódnál kisebb gazdaságokban tartották.

A sertés- és juhállományok gazdaság-nagyságcsoporthoz tartozásáról csak az 1911. évi állatösszeírásból tájékozódhatunk, mert azóta az állatszámítások ilyen irányú feldolgozása elmaradt. Az 1911. évi összeírás adatai már az ország megcsonkítása következtében is természetesen csak tájékoztatásul szolgálhatnak. Felhasználásukat különösen az teszi jogosulttá, hogy a szarvasmarha állományra vonatkozó százalékos arányszámok az 1911. és az 1930. évi állatösszeírás szerint csak kevésbé különböznek.

Az állatállomány gazdaság-nagyságcsoporthoz tartozásának megoszlása az 1911. és az 1930. évi összeírás szerint:

Gazdaság nagyság csoportok	szarvasmarha		ló	sertés	juh
	1930		1911	1911	1911
20 kat. holdnál kisebb	58.3%	58.9%	56.7%	57.40/0	40.00/0
20—100 kat. holdas	19.1 „	20.1 „	29.4 „	22.4 „	19.8 „
100—1000 kat. holdas	11.9 „	10.5 „	8.0 „	8.8 „	16.6 „
1000 k. holdnál nagyobb	10.7 „	10.5 „	5.9 „	11.4 „	23.6 „
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Az állatállomány gazdaság-nagyságcsoporthoz tartozásának megoszlásából kitűnik, hogy a mezőgazdasági nagyüzemeknek kisgazdaságokká való átalakítása az állatállomány jelentős megnövekedését vonná maga után, ha a létesítendő kisgazdaságokban legalább olyan mértékben foglalkoznának állattenyésztéssel, mint a jelenben. Az állatállomány valószínű növekedését úgy számítottuk ki, hogy az egyes gazdaság-nagyságcsoporthoz tartozó állatsűrűségi számait a nagyüzemek átcsoportosítása után az egyes gazdaság-nagyságcsoporthoz tartozó megváltozott területi adataival szoroztuk meg. E számítás szerint a nagyüzemek felosztása a szarvasmarhaállományt 22%-kal, a sertésállományt 23%-kal, a juhállományt 4%-kal, a lóállományt 29%-kal növelné.

Az állatállomány mintegy 20%-os növekedése az állattartás hozadékát ugyancsak kb. 20%-kal növelné, mert az állattartás évi tej-, hús-, gyapjú- stb. hozadéka az állomány számával egyenes arányban van, változatlan minőséget feltételezve. A kisgazdaságok állattenyésztése a különböző állattenyésztő egye-

süitek tevékenységének eredményeként, különösen a Dunántúlon ma már nem egy helyen a nagygazdaságok színvonalán van.

A *baromfitartás hozadéka* jelentős részét teszi a mezőgazdasági termelés értékének. Ez a kisgazdaságok számának szaporításával arányosan növekednék, mert a baromfiállomány csaknem teljesen a kisgazdaságok szérűjén és a zsellérek udvarán él. „Az: 1928., évi baromfi összeírás szerint a 20 kat. holdnál kisebb gazdaságokban tartották a baromfiállomány 74.4%-át a 20-100 kat. holdas gazdaságokban 17.1 %-át míg a nagy- és közép-gazdaságok cselédujvarán pedig az állomány 8.2%-a nőtt fel. A nagyüzemek megszüntetésével a baromfiállománynak – az előbb említett számítási módszert alkalmazva, – mintegy 36 százalékos növekedésre lehetne számítani, amivel hasonló arányban növekednék a baromfitartás hozadéka.

A nagyüzemeknek kisgazdaságokká való átalakítása a *szőlő- és gyümölcstermelés* növekedését is maga után vonná. A silány, homokos földeken létesített kisgazdaságok ugyanis csak akkor életképesek, ha a gazdák a szerény eredménnyel járó szántóföldi termelés mellett a sokkal munkaintenzívebb szőlőtermeléssel is foglalkoznak. A szőlők hozama, katasztrofális elemi károktól eltekintve, többnyire jóval nagyobb, mint a szántóföldi termelésiéi. Ez volt az oka annak, hogy a háború után a földreform során kiosztott parcellákon is sok szőlőt telepítettek. A közel 1 millió kat. hold kiosztásával egyidőben az ország szőlőterülete 44.000 ³⁾ kat. holddal – 13%-kal – növekedett. A felosztott nagybirtokok területének mintegy 5%-át telepítették be szőlővel. Feltehető, hogy a 3.1 millió kat. holdnyi mezőgazdasági nagyüzem felaprózása alkalmával, hasonló arányban, kb. 150.000 kat. hold szőlőt telepítenének, ami az ország szőlőterületének 40 %-os nagyobbodását jelentené. A bortermelés valószínűen jelentős emelkedése esetén a bor értékesítésének problémája a jelenleginél azonban nagyobb súllyal jelentkezne.

A gyümölcstermelés a létesítendő kisgazdaságok számával nem feltétlenül arányosan növekednék, mert a gyümölcsösök nem olyan szoros tartozékai a, kisgazdaságoknak, mint pl. az

³⁾ L. Magyar Statisztikai Évkönyvek, Az ország szőlőterülete 1920-ban 330.934 kat. hold, 1921-ben . 364.308 kat. hold, 1922-ben 374.779 kat. hold és 1929-ben 374.593 kat. hold volt.

állatállomány, de a gyümölcs termelés, jelenleg is folyton tartó fejlődését a kisgazdaságok számának szaporítása csak gyorsítaná. A nemzeti jövedelemnek a mezőgazdasági termelésből származó része a nagyüzemek átcsoportosítása után, tehát az előadott feltevések bekövetkezése esetén hozzávetőlegesen a következő mértékben növekednék:

szántóföldi termelés értéke	468 millió P-ről	120%-kal	524 millió P-re
állattartás hozadéka	732 „ „	200%-kal	878 „ „
baromfitartás hozadéka	222 „ „	36%-kal	302 „ „
halászat, vadászat stb.	16 „ „	—	16 „ „
bor-, szőlő-, gyümölcstermelés	132 „ „	35%-kal	178 „ „
fatermelés (erdővágás)	43 „ „	—	43 „ „

Összesen : 1.613 millió P-ről 200%-kal 1.941 millió P-re

A mezőgazdaságnak a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása tehát kb. 20%-kal növekednék azáltal, hogy a mezőgazdasági nagyüzemeket egészséges kisgazdaságokká alakítanánk át. Hangsúlyoznunk kell, hogy számításainkat annak a feltételezésével végeztük el, hogy a termés növekedése az agrártermékek árát nem csökkentené, vagyis számításaink a termelés volumen jének megnövekedését tükrözik vissza, E feltételezés jogosult egyrészt azért, mert legtöbb agrártermékünk áralakulása, mivel agrártermékeket exportáló ország vagyunk, a világpiac áralakulástól függ, másrészt, mert a kisgazdaságok létesítésével párhuzamosan a szövetkezeti értékesítés megszervezését ép olyan elengedhetetlen követelménynek tekintettük, mint magát a kisgazdaságok létesítését. A szövetkezeti mozgalom fejlődése biztosíthatja ugyanis azt, hogy a kisgazdaságok szaporítása által elért nagyobb termés feleslege jelentős árhanyatlás nélkül piacot talál. Az előadott agrárpolitikai program megvalósítása a nemzeti jövedelemnek egyéb forrásokból származó tételeit is befolyásolná. A mezőgazdasági lakosság széles rétegének növekvő vásárló ereje*) a többi termelési ágak fejlődésére is serkentően hat ki. A mezőgazdasági termelésnél mutakozó fellendülés a tovább-

*) Az OMGE üzemstatistikai vizsgálatai szerint az 1932, évben (i. m.) 1 kat. hold mezőgazdasági területe a kisgazdaságoknál 13%-kal több készpénzbe vétel esett, mint a nagyüzemknél. Ha a törpebirtokokat is, amelyek nagy többsége szőlőbirtokkal is rendelkezik, de az üzemstatistikai felvételből hiányoznak, figyelembe vesszük a kisgazdaságok kat. holdankénti készpénzbevétele a szám tartási vizsgálat fenti eredményénél nagyobb.

gyűrűzés törvényei⁵⁾ szerint terjed át -a- -többi-termelési ágakra is. A nemzeti jövedelem e tételeinek változásait azonban számszerűen lemérni, teljességgel lehetetlen. *Meg kell elégednünk annak a megállapításával, hogy a mezőgazdaság átszervezése következtében a nemzeti jövedelem, helyesebben a nemzeti jövedelem volumenje kb. 10-15%-kal növekednék. Ehhez járulna még – a földreform megvalósításának hosszú ideje alatt – a nemzeti jövedelem volumenjének az ipari termelés fejlődéséből származó 10-15%-os emelkedése.* A lakosság jóléte szempontjából azonban épen a nemzeti jövedelem volumenjének van jelentősége, mert – amint Mitchell mondja – „a jólét vagy nyomor nem a polgárok pénzben kifejezett bevételétől függ, hanem a rendelkezésre álló hasznos javak bőségétől vagy szűkétől.” Az agrárpolitika feladatainak megvalósítása tehát nemcsak a jövedelemeloszlást tenné egyenletesebbé, hanem a nemzeti jövedelem volumenjét is megnövelné, ami által a lakosság széles rétegeinek életszínvonala is emelkednék.

Az agrárpolitikai program megvalósítása a gazdasági fejlődés irányával egybeesik. Nagy fontossága van e körülménynek, mert a gazdaság-, a szociál- és a népesedés-politikai szempontok, amelyek különböző cél felé; a maximális termelés eredménye, a szükségletek maximális szaporodás elérése felé irányítják az emberi törekvéseket, nem mindig esnek egyirányban. A nemzeti jövedelem maximuma nem mindig esik össze a legmagasabb általános életszínvonallal. A magyar agrárpolitika vázolt feladatainak megvalósítása, amely a nagyszámú agrárlakosság általános életszínvonalát emeli, vizsgálataink szerint nem, kerül szembe az ország gazdaságpolitikai törekvéseivel, mert a termelés volumen je növekszik, a kereskedelmi forgalomba kerülő termésfelesleg nem csökken s azoknak a termékeknek termelése nyomul előtérbe, amelyek iránt az exportpiacok fokozottabb mértékben érdeklődnek, mint a jelenlegi termékek iránt stb. Pedig az agrárpolitika feladatait még akkor is meg kellene valósítani, ha azok a gazdasági élet fejlődését, a termelés növekedését károsan befolyásolnák, inért a népesedéspolitika követelményei az agrárreformok megvalósítását kikényszerítik. Az agrárlakosság foly-

⁵⁾ Mark Mitnitzky: Economic effects of changes in consumere demand. Social Research Vol. I. No 2. NewYork, 1934. 199. lap.

ion tartó szaporodását, amely legfőbb erőforrása a nemzeti törekvéseinknek, csak a kedvezőbb gazdasági atmoszférát teremtő agrárpolitika tarthatja fenn.

A mezőgazdasági nagyüzemeknek kiszegazságokká való átalakítása a közéletre újabb feladatokat és terheket is ró. A birtokpolitikai célokra alkalmas nagybirtokok egy része, főként a vallásalapok tanulmányi, iskolai és egyéb alapítványok birtólcái jelenleg kulturális hivatást is töltenek be; iskolákat és egyéb kultúrintézményeket tartanak fenn. Nem vitás, hogy ezeket az intézményeket, amelyek a nemzet kultúrnívójának fenntartása szempontjából nagy fontosságúak, akkor is fenn kell tartani, ha a jelenleg anyagi bázisukat képező birtokokat a birtokpolitika céljainak szolgálatába állítjuk. A nagybirtokoknak kiszegazságokká való átalakítása azonban megadja a megoldás formáját is, amellett, hogy az igénybevett birtokok törlesztése címén a telepesek által befizetendő összegeket tőkésíteni lehet, azáltal, hogy a létesítendő kiszegazságok kat. holdankénti közteherviselési képessége lényesen nagyobb, mint a jelenleg többnyire extensív nagy üzemekéi. A helyzet tehát csak annyiban változnék meg, hogy a vallásalapok stb. birtokainak jövedelme helyett, amely jelenleg az egyház szervezetén át közvetlenül jut rendeltetési helyére, a földbirtokpolitika feladatainak eredményes megvalósítása után az új kiszegazdaréteg által fizetett adótöbbletből a kultuskormány volna hivatva a kérdéses kultúr-intézmények fenntartásáról és fejlesztéséről gondoskodni. Emellett a mezőgazdasági szakoktatás a szociális biztosítás stb. feladatok megoldása is újabb terheket ró a közületre. A feladatok megvalósításához szükséges anyagi fedezetet az az adótöbblet képezheti, amely a nagyüzemek által jelenleg fizetett alacsony és az új kiszegazságok által fizetendő viszonylag magas adó között mutatkozik. Ez a különbség jelentős. A nagy- és kiszegazságok 1 kat. hold mezőgazdasági területére vonatkoztatott közterhe 1932-ben az Alföldön a következőképpen tevődött össze.⁶⁾

⁶⁾ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kiadványa, i. m. 68-69. lap.

	mezőgazdaságilag művelt terület 1 kat. holdjára eső közteher P	a kisgazdaságok 1 kat. holdjára eső közteher %-kal na- gyobb, mint a nagy- gazdaságoké	
	a nagy- gazdaságokban	a kis- gazdaságokban	
Jövedelemadó	0.98	1.38	40.8%
Vagyonadó	1.16	1.32	13.8 "
Földadó	2.66	3.61	34.2 "
Házadó	0.27	1.93	614.9 "
Alt. kereseti adó	0.22	0.42	91.0 "
Rokkantellát. adó	0.22	0.38	72.8 "
Betegápolási pótagó	0.47	0.80	70.4 "
Utadó	0.53	0.74	39.6 "
Községi és várm. pótagó	1.96	3.91	99.5 "
Egyházi adó	0.44	1.24	182.0 "
Iskolai adó	0.07	1.10	1474.0 "
Gazdasági kamarai ill.	0.07	0.11	57.4 "
Egyéb szolgáltatások	1.66	0.95	-42.8 "
Összesen :	10.71 P k. hold	17.89 P k. hold	67.0%

Az alföldi kisgazdaságoknak 1 kat. hold: mezőgazdasági területére Vonatkoztatott közterhei 67%-kal voltak magasabbak, mint a nagygazdaságoké, A kisgazdaságok kat. holdankénti viszonylag magas, közterhe annak következménye, hogy a kisgazdaságok termelésének értéke nagyobb, mint a nagygazdaságoké. A földbirtokosok adókiivetésének alapját ugyanis a kataszteri tiszta jövedelem⁷ képezi, ami birtokká tegóriánként nagyon különböző s az egyes gazdaság-nagyságcsoportokba tartozó birtokok jövedelmezősége alapján lett megállapítva, A kat. tiszta jövedelemnek gazdaság-nagyságcsoportok, szerinti változását a következő táblázat tünteti fel:

	kat. holdas gazdaságok	kat. holdankénti átlagos kat. tiszta jövedelem ar. Kor.	Kat. tiszta jövedelem %-kal nagyobb, mint az 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságoké
0—5		11.6	68%
6—10	" "	10.6	54 "
11—50	" "	10.2	48 "
51—100	" "	9.4	36 "
101—1000	" "	7.0	2 "
1000 kat. holdon felüli	" "	6.9	—

⁷) Az 1875. évi VII, t.-c, intézkedett arra vonatkozólag, hogy a földbirtokok jövedelme a földadó kataszter részére megállapíttassék. A földbirtokoknak adókivetési célra megállapított jövedelmét, amelyet kataszteri tiszta jövedelemnek neveztek, a-törvény szerint következő módon állapították meg: „a föld tiszta jövedelmének vétetik a közönséges gazdálkodás mellett tartósan nyerhető középtermésnek értéke, levonva belőle a gazdálkodás rendes költségeit.”

A mezőgazdaság közteherbírása, ha a mezőgazdasági nagyüzemeket kisgazdaságok váltják fel, e két gazdaság-nagyságcsoporthoz kat. tiszta jövedelmének arányában növekednék. Ennek az adótöbbletnek számszerű megállapítása igen nehéz. A 3.1 millió kat. hold területén létesített kisgazdaságok magasabb adófizetése a mezőgazdaság által fizetett egyenes adók összegét kb. 12-13%-kal emelné, ami az 1932-33. évre vonatkoztatva, 18-20 millió pengőnyi összeget tenne.

Az egyenes adók mellett a forgalmi és fogyasztási adóbevételek⁸⁾ is növekednének, mert egyrészt a nemzeti jövedelem volumenje és a forgalomba kerülő cikkek értéke is növekednék, másrészt a széles néprétegek vásárló erejének növekedése nagyobb fogyasztási adóbevételeket eredményeznének. Ezeknek a tételeknek számszerű megközelítése még a durva becslés alapfeltételeit is nélkülözi. *Meg kell elégednünk azzal a megállapítással, hogy az agrárpolitika feladatainak megoldása folytán a nemzeti jövedelem és az általános életszínvonal emelkedése mellett az ország közteherhivő képessége olyan mértékben növekednék, hogy abból az állam a reá hátruló újabb kulturális és szociális feladatok megoldásához szükséges anyagi fedezetet is meríthetné.*

⁸⁾ Az államháztartás 1932/33. évi bevételei a főbb források szerint következőképpen oszlott meg:

egyenes adók	33.5%
forgalmi „	28.2 „
fogyasztási adók	11.5 „
vám-, dohány-, stb. jövedék	26.8 „

L. A Magyar Állami Zárszámadása 1932/33. évről.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Szekfü Gyula előszava.....	3
A szerző előszava.....	7
Bevezetés.....	10
<i>I. A mezőgazdaság jelenlegi struktúrája Magyarországon.....</i>	<i>13</i>
1. A birtokmegoszlás jelenlegi állapota.....	13
2. A bérleti gazdálkodás szerepe.....	15
3. Népesedési viszonyok.....	18
4. Tanyatelepülés.....	25
5. A nagy- és a kisgazdaságok szerepe agrártermelőkben és kivitelünkben.....	28
6. A mezőgazdasági munkanélküliség és a kivándorlás kérdése.....	35
<i>II. Az agrárpolitika feladatai.....</i>	<i>43</i>
1. A mezőgazdasági üzemek nagyságának megváltoztatása és a telepítés.....	43
2. Tagosítás.....	64
3. Mesterséges öntözés.....	70
4. Az ország úthálózatának kiépítése.....	75
5. A mezőgazdaság adósságterhének rendezése.....	81
6. A szövetségi mozgalom fejlesztése.....	88
7. Mezőgazdasági szakoktatás. Piackutatás. Kollektív-agrárreklám.....	102
<i>III. Az agrárpolitika által előidézett struktúraváltozás tökeszükségelete és a megrázkódtatásmentes struktúraváltozás időtartama.....</i>	<i>130</i>
<i>IV. Magyarország nemzeti jövedelmének és közteherviselőképességének alakulása az agrárpolitika feladatának megvalósulása után.....</i>	<i>141</i>

Talán különösnek tűnik fel, hogy a Soli Deo Glória ifjúsága ad ki egy ilyen könyvet, melynek problémaköre látszólag igen távol áll a Soli Deo Glória Szövetség programjától. Pedig ez így van rendjén. A Soli Deo Glória már többször megmutatta, hogy az egyetemes magyar kérdéseket magához igen közelállónak tartja.

A Soli Deo Glória hiszi és vallja, hogy csak az Evangélium ereje hozhat megújulást, új életet az egész magyar földön. A kálvini világnézet szerint pedig az evangéliumnak az élet minden területét át kell itatnia. Az Evangélium annyi, mint igazság, erő, élet.

E könyv a magyar föld igazabb alapokra való helyezéséért küzd., A szamok, a képek kiáltanak a szöveg méltóságosan higgadt megállapításai mellett. E követelmények megvalósítása közelebb visz az igazsághoz és megvalósításukhoz is éppen az Igazság: a Krisztus ereje kell. Ezért álltunk melléje.

A Soli Deo Glória életében Isten sokszor megvalósította az Evangélium erejét. Hitből – minden jelentősebb külső támogatás nélkül – jöttek létre és állnak intézményeink: Főiskolás Fiúinternátusunk (IX., Üllői-út 25. L), Főiskolás Leányinternátusunk (IX., Üllői-út 14. II. 3.), Középiskolás Fiúinternátusunk (IV., Múzeum^körút 37.) Középiskolás Leányinternátusunk (IX., Ferenc-körút 12. II.), balatonszárszói háromholdas telepünkön évente mintegy 1000 diák, diákleány, tanonc és irodás kap lelki- testi üdülést. Menzánkon 46 fillérért jó ebédet, 30 fillérért vacsorát adunk s amelyen sokaknak szeretetből terítünk asztalt. Diák-szociális osztályunk tanulmányi és más segélyei is jelentősek. Kőbányai csoportunk az elmúlt télen 125 Augusztá-telepi nyomorgó családot gondozott. Központunkban (IX., Üllői-út 25. Tel.: 86-2-98.) vitaesték, előadások, klubösszejövetelek vannak, melyeken az egész magyar élet, különösképen pedig református világnézetünk legkiválóbb képviselői szerepeltek.

Az országban 1.40 collégiumunk 3 körünk, számos biblia-tanulmányozó csoportunk működik.

Legutóbb a Soli Deo Glória hozta létre a Magyar Út-at, mely minden lelki alapon *álló* ifjú magyar erőnek összefogását célozza, öntudatos, hitvallásos, de egymást szeretettel megértő együttműködésben.

Legyen Isten jótetszése e munkán!